

**ТАШКИЛОТҲОИ
ҒАЙРИТИҶОРАТӢ ДАР ОСИЁИ
МАРКАЗӢ: САҲМ ДАР РУШД,
ИДОРАКУНӢ ВА УСТУВОРӢ**

СОЛИ 2026

ЭОЖ 327 (100-87) (нусхаи русӣ)
КБК 66.4 (0)
Н – 11

Гурӯҳи муаллифони:

Сармуҳаррир – Н. Добрецова, раиси ҳайати роҳбарикунандаи Ташкилоти ҷамъиятии
«Институти сиёсати рушд».
Муаллиф-таҳлилгари пешбар – М. Семеняк.
Мушовирони методологӣ – А. Мамбетов, А. Курбанова, Фонди ҷамъиятии «Иштироки шахрвандӣ».

Мушовирон ва муаллифони ҳисобот дар кишварҳои Осиёи Марказӣ:

Қазоқистон – А. Гладких, Ассотсиатсияи рушди ҷомеаи шахрвандӣ «АРГО», Алмаато.
Қирғизистон – А. Мамбетов, А. Курбанова, Фонди ҷамъиятии «Иштироки шахрвандӣ».
Тоҷикистон – Х. Расулова, Ташкилоти ҷамъиятии «Арзёбӣ барои рушди устувор».
Туркменистон – С. Агабалаев, Ташкилоти ҷамъиятии «Кейик Окара».
Ўзбекистон – Н. Каримбердиева, Ҳаракати «Юксалиш».

Гурӯҳи маъмурии лоиҳа:

С. Мустафаева, А. Бузурманкулова, Ж. Ибрагимов.

Н – 11 **Созмонҳои ғайридавлатӣ дар Осиёи Марказӣ: саҳм дар рушди устувор, идоракунӣ ва устуворӣ.** –
Бишкек: Институти сиёсати рушд, 2026. – 96 с.

ISBN 978-9967-11-929-1

Ин ҳисобот ба арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ бахшида шудааст. Дар таҳқиқот ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳамчун иштирокчиёни иқтисодиёт, таъминкунандагони хизматрасониҳои аҳамияти ҷамъиятӣ дошта, шарикони давлат, субъектҳои рушди маҳаллӣ, манбаъҳои таҷрибаи амалӣ ва воситаҳои иртиботи бозгашт аз аҳолии ва минтақаҳои баррасӣ мешаванд. Диққати махсус ба он намудҳои саҳм равона шудааст, ки одатан нопурра ба ҳисоб гирифта мешаванд: таъсири ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба сифати идоракунӣ, муҳити сармоягузорӣ, рушди бахши хусусӣ, коҳиш додани монеаҳои барои гурӯҳҳои осебпазир ва устувории ҷомеаҳои маҳаллӣ.

Ин ҳисобот нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ на танҳо иҷрокунандагони лоиҳаҳо ва таъминкунандагони хизматрасонӣ мебошанд, балки захираи муҳим барои рушд мебошанд. Онҳо қойҳои қорӣ фароҳам меоранд, захираҳои ҷалб ва аз нав тақсим мекунанд, ба гурӯҳҳои осебпазир кумак мерасонанд, дар таҳия ва мониторинги қарорҳои иштирок мекунанд, ташаббусҳои маҳаллиро рушд медиҳанд, соҳибкории дастгирӣ мекунанд ва барои устувортар, шаффофтар ва барои одамон, ҷомеаҳо ва тиҷорат мусоидтар шудани муҳит саҳм мегузоранд. Асоси ҳисоботро як синтези минтақавӣ ташкил медиҳад, ки омор, ҳолатҳои амалӣ (кейсҳо), арзёбии қоршиносон ва гурӯҳбандии намунаҳои саҳмро дар панҷ кишвари минтақа — Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон — дар бар мегирад. Таҳқиқот маълумоти миқдорӣ ва усулҳои сифатиро якҷо намуда, саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратиро дар чанд самт нишон медиҳад: институтсионалӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, идоракунӣ ва мавзӯӣ, бидуни муқоисаи мустақим миёни кишварҳо, зеро маълумотҳо маҳдуд ва аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Диққати махсус ҳамчунин ба нодирий, навоарӣ, самаранокӣ ва устувории роҳҳалҳои равона шудааст, ки аз ҷониби ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ тавассути шаклҳои фарогир ва ҳадафнок амалӣ мегарданд — инчунин илова ба барномаҳои бузурги давлатӣ ва бозорӣ, ки имконияти давлат, бозор ва оила нокифоя мебошанд.

Ин ҳисобот барои ҳамаи онҳое пешбинӣ шудааст, ки ба дарки дақиқтари нақши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди Осиёи Марказӣ манфиатдоранд: намояндагони мақомоти давлатӣ, бахши шахрвандӣ, донорҳо, соҳибкорон, муҳаққиқон ва ҷомеаи васеъ.

Ин таҳқиқот бо дастгирии молиявии Барномаи «Идоракунӣ самаранок барои рушди иқтисодӣ», ки аз ҷониби Ҳукумати Британияи Кабир маблағгузорӣ мешавад, омода шудааст.
Нусхаи электронии нашрия ба забонҳои давлатии кишварҳои Осиёи Марказӣ, русӣ ва англисӣ дар сомонаҳои зерин нашр шудааст: www.dpi.kg.

Лутфан ҳангоми паҳн намудани ин дастур ё қисмҳои алоҳидаи он дар ҳар гуна шакл ё восита — электронӣ ё дигар восита, аз ҷумла нусхабардорӣ, сабти овоз, ҳар гуна дастгоҳҳои нигоҳдории маълумот ва низомҳои ҷустуҷӯи иттилоот — ноширонро тавассути суроғаҳои электронии зерин огоҳ намоед: ndobretsova@dpi.kg, Office@dpi.kg.

ISBN 978-9967-11-929-1

ЭОЖ 327 (100-87)
КБК 66.4 (0)

© Институти сиёсати рушд, 2026
© Ҳаракати «Юксалиш», 2026

Мундарица

Маълумоти мухтасар.....	11
Муқаддима.....	13
1. Шарҳи адабиёт.....	15
2. Равиши методологӣ ва маҳдудиятҳои таҳлил.....	20
2.1. Мантиқи умумии таҳқиқот.....	20
2.2. Усулҳо ва манбаҳои ҷамъовари маълумот.....	20
2.3. Равиши таҳлилӣ.....	21
2.4. Унсурҳои назарияи тағйирот.....	21
2.5. Равиш ба тафсири натиҷаҳо.....	22
2.6. Маҳдудиятҳо.....	22
3. Ҳолати кунунии минтақавии бахши ТҶТ.....	24
3.1. Тавсифи умумии бахш.....	24
3.2. Шаклҳои ташкилотӣ.....	25
3.3. Ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, амалкунанда ва ғаёлона коркунанда.....	25
3.4. Шаклҳои асосии ғаёлияти ТҶТ.....	27
3.5. Манбаҳои маблағгузорӣ ва заминаи захиравӣ.....	27
4. Наъвҳои модели кишвари арзёбии саҳми ТҶТ.....	29
5. Кадам ҷанбаҳо ҳамаҷун саҳми ТҶТ дар ин ҳисобот баррасӣ мешаванд?.....	32
6. Саҳми институтсионалӣ (бахшӣ)-и ТҶТ: бахш ҳамаҷун иштирокчи иқтисодиёт.....	33
6.1. ТҶТ ҳамаҷун корфармоён.....	33
6.2. ТҶТ ҳамаҷун андозсупоранда ва иштирокчи низоми буҷетӣ.....	37
6.3. ТҶТ ҳамаҷун истеҳсолкунандагони арзиши иловашуда.....	38
6.4. ТҶТ ҳамаҷун воситаи ҷалб ва бозтақсимкунии захираҳои молиявӣ.....	39
6.5. ТҶТ ҳамаҷун истеъмолкунандагони молҳо ва хизматрасониҳо.....	40
7. Саҳми ТҶТ дар беҳтар намудани сифати идоракунии, фазои сармоягузорӣ ва шароити рушди бахши хусусӣ.....	41
7.1. ТҶТ ҳамаҷун иштирокчиёни давраи қабули қарорҳои давлатӣ ва татбиқи ислоҳот.....	41
7.2. ТҶТ ҳамаҷун манбаи экспертиза барои қарорҳои давлатӣ.....	43
7.3. ТҶТ ҳамаҷун канали бозхӯрд аз аҳоли.....	44
7.4. Мониторинги ҷамъиятӣ ва ҳисоботдиҳӣ.....	46
7.5. Платформаҳои ҳамкорӣ ва қарорҳои муштарак.....	47
8. Саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҶТ) дар рушди иқтисодӣ.....	49
8.1. Соҳибкории иҷтимоӣ ва рушди фарогир.....	50
8.2. Рушди соҳибкорӣ, худшуглашавӣ ва малакаҳои иқтисодӣ.....	51

8.3. Лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва хизматрасонӣ, ки ба шароити иқтисодӣ таъсир мерасонанд.....	52
8.4. Фаъолияти иқтисодии маҳаллӣ ва рушди ҷомеаҳо.....	53
8.5. Инноватсияҳо ва қарорҳои рақамӣ бо таъсири иқтисодӣ.....	54
9. Саҳми иҷтимоии ТҒТ ва таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳо.....	56
9.1. Кӯмаки иҷтимоӣ ва хизматрасониҳои махсусгардонидашуда.....	57
9.2. Дастгирии гурӯҳҳои осебпазир ва коҳиши монеаҳои дастрасӣ.....	58
9.3. Хизматрасониҳои бӯҳронӣ ва тавонбахшӣ.....	59
9.4. Тағйири имкониятҳо ва сифати зиндагии баҳрабарандагон.....	61
10. Саҳми мавзӯии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ: «харитаи умумӣ» дар Осиёи Марказӣ	62
10.1. Тандурустӣ.....	63
10.2. Маориф ва рушди малакаҳо.....	64
10.3. Гендер, ҳамгироии иҷтимоӣ ва гурӯҳҳои осебпазир.....	66
10.4. Дастрасӣ ба адолати судӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳо.....	67
10.5. Муҳити зист ва иқлим.....	68
10.6. Ҷавонон, фарҳанг ва ҳамбастагии иҷтимоӣ.....	70
11. Хусусиятҳои сифатии саҳми ТҒТ.....	72
12. Хулосаҳои минтақавӣ.....	74
13. Тавсияҳо.....	76
13.1. Барои мақомоти давлатӣ (пешниҳодҳо оид ба рушди минбаъдаи шарикии байнисоҳавӣ).....	76
13.2. Барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ.....	78
13.3. Барои маблағгуздорон.....	78
13.4. Барои муассисаҳои тадқиқотӣ.....	79
13.5. Барои рӯзномаи муштараки минтақавӣ.....	79
13.6. Самтҳои кишварӣ барои ба назар гирифтани ҳангоми татбиқи тавсияҳо.....	80
Замимаи 1. Рӯйхати адабиёт ва манбаъҳо барои баррасии адабиёт.....	82
Замимаи 2. Рӯйхати адабиёт ва манбаъҳои иттилоот.....	83
Замимаи 3. Нишондиҳандаҳои ҷамъбастиии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ.....	88
Замимаи 4. Низоми пешниҳодшавандаи сесатҳии нишондиҳандаҳои арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ.....	90
Замимаи 5. Сатҳи эътимоднокии маълумот.....	93
Замимаи 6. Таҷрибаи байналмилалӣ оид ба андозагирии саҳми бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар иқтисодиёт ва шуғл.....	93

Изҳори сипос

Гурӯҳи муаллифон ба намояндагони ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ва мақомоти давлатии Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон барои маълумоти пешниҳодшуда ва саҳмашон дар ин таҳқиқот изҳори сипоси амиқ менамояд.

Эзоҳ оид ба истилоҳот

Дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар қонунгузорӣ ва муомилоти корӣ таърифҳои гуногуни шаклҳои муташаккили ҷомеаи шаҳрвандӣ истифода мешаванд — ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ (ТҲ), ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ), ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ (ТҶШ), ташкилотҳои ғайриҳукумати ғайритиҷоратӣ (ТҒҒТ).

Барои мақсадҳои ин ҳисобот истилоҳи «ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ» (ТҒТ) интихоб шудааст, зеро он дар низоми омурии United Nations (CMM) истифода мегардад.

Эзоҳ оид ба маълумот

Манбаҳои маълумоти миқдорӣ, инчунин таҷрибаҳои, ки дар ин ҳисобот истифода шудаанд, ҳисоботҳои кишварие мебошанд, ки аз ҷониби мушовирон — муаллифони ҳисобот дар кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳия гардидаанд:

Қазоқистон

А. Гладких, Ассоциатсияи рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ «АРГО», Алмаато.

Қирғизистон

А. Мамбетов, А. Курбанова, Фонди ҷамъиятии «Иштироки шаҳрвандӣ».

Тоҷикистон

Х. Расулова, Ташкилоти ҷамъиятии «Арзёбӣ барои рушди устувор».

Туркменистон

С. Агабалаев, Ташкилоти ҷамъиятии «Кейик Окара».

Ўзбекистон

Н. Каримбердиева, Ҳаракати «Юксалиш».

Ба шаҳрванд. 28 далел дар бораи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ: ҷойҳои корӣ, андозҳо, иқтисодиёт, хизматрасонӣ, кумак ба мардум ва рушди кишварҳо

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ аксар вақт танҳо ҳамчун гирандагони грантҳо ё иҷрокунандагони лоиҳаҳои алоҳида қабул карда мешаванд. Аммо маълумотҳо аз кишварҳои Осиёи Марказӣ воқеияти васеътареро нишон медиҳанд: ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҷойҳои корӣ таъсис медиҳанд, андоз месупоранд, аз соҳибкорон молу хизматрасонӣ харидорӣ мекунанд, захираҳоро ҷалб менамоянд, ба гурӯҳҳои осебпазир кумак мерасонанд, дар беҳтар намудани қарорҳои давлатӣ саҳм мегиранд ва ба мардуми минтақаҳо мерасанд, ки фарогирии онҳо тавассути механизмҳои маъмулии давлат ё бозор душвортар аст.

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ: тасвири арзёбии миқёси бахш

Маълумот арзёбии минтақавии коршиносонро инъикос мекунад, ки бар асоси маводи кишварӣ ва нишондиҳандаҳои дастрас таҳия шудааст; ин нишондиҳандаҳо омори расмӣ ҷамъбастшуда нестанд

Далел

1. Дар Осиёи Марказӣ ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ аллакай ба як бахши иқтисодӣ ва низоми рушд табдил ёфтаанд.

Шарҳ

ТҒТ ҳамчун корфармо, андозсупоранда, хизматрасон, шарики давлат, иштирокчии рушди маҳаллӣ ва манбаи бозхӯрди шаҳрвандон ва минтақаҳо амал мекунанд.

2. Дар Қазоқистон қариб **18 ҳазор** ТҒҲ фаъолият доранд.

То охири соли 2024 дар Қазоқистон 17 964 ТҒҲ-и фаъл ба қайд гирифта шудааст. Ин яке аз бузургтарин бахшҳои расмӣ дар минтақа мебошад.

3. ТҒТ-и Қазоқистон қариб **98 ҳазор** ҷойи корӣ фароҳам овардаанд.

Дар соли 2024 дар ин бахш қариб 98 ҳазор нафар кор мекарданд. Ин нишондиҳанда бо бахшҳои таҳсилоти олӣ ва савдои яклухт муқоисашаванда аст.

4. Фонди музди меҳнати ТҒТ-и Қазоқистон **374,1 млрд** тангаро ташкил дод.

Ин ҳаҷм даромади оилаҳо, талаботи истеъмоли ва шуғли мутахассисонро дастгирӣ мекунад.

Далел	Шарҳ
5. ТҒТ-и Қазоқистон 107 ҳазор волонтер доранд.	Якҷо бо кормандони музdgир шумораи иштирокчиён зиёда аз 200 ҳазор нафарро ташкил медиҳад.
6. Дар Қазоқистон 2167 лоиҳа тавассути фармоиши иҷтимоии давлатӣ амалӣ шудааст.	Ин нишон медиҳад, ки ТҒТ дар татбиқи сиёсати иҷтимоии давлатӣ нақши муҳим доранд.
7. Ҳаҷми хизматрасониҳои иҷтимоии махсус бо иштироки ТҒТ дар Қазоқистон 45–55 млрд тангаро ташкил медиҳад.	Зиёда аз 60% аз буҷет маблағгузорӣ мешавад.
8. ТҒТ-и Қирғизистон зиёда аз 24 ҳазор қойи корӣ таъсис додаанд.	Ин бо бахшҳои илмӣ-техникӣ ва иттилоотӣ муқоисашаванда аст.
9. ТҒТ-и Қирғизистон ба буҷет 1,3 млрд сом андоз супоридаанд.	Онҳо на танҳо захира ҷалб мекунанд, балки ба буҷет низ маблағ бармегардонанд.
10. Саҳми ТҒТ-и Қирғизистон дар ММД аз бахши обтаъминкунӣ ва санъат бештар аст.	Саҳми онҳо 0,67% ММД-ро ташкил медиҳад.
11. ТҒТ-и Қирғизистон дар соли 2024 маблағи 53 млрд сом ҷалб карданд.	Ин маблағ ба музd, хизматрасонӣ ва иқтисоди маҳаллӣ табдил мешавад.
12. ТҒТ-и Қирғизистон танҳо аз грантҳои хориҷӣ вобаста нестанд.	59% маблағ аз хайрия ва сарпарастӣ, 19% аз грантҳои хориҷӣ ва 1% аз буҷет мебошад.
13. Саҳми ТҒТ-и Қирғизистон дар рушди соҳибкории хурду миёна 917 млн сомро ташкил дод.	Ин хароҷот ба иқтисоди маҳаллӣ меравад.
14. Дар Ўзбекистон зиёда аз 10,8 ҳазор ТҒТ ба қайд гирифта шудаанд.	Бо шӯъбаҳо ва намоёндагӣҳо шумора зиёда аз 11,6 ҳазор мебошад.
15. Дар бахши ТҒТ-и Ўзбекистон зиёда аз 77 ҳазор нафар кор мекунанд.	Аз онҳо 40,9% занон мебошанд.
16. Даромади умумии бахши ТҒТ-и Ўзбекистон дар соли 2024 ба 34,35 трлн сум расид.	Ин маблағ ба рушди иқтисодӣ мусоидат мекунанд.

Далел

Шарҳ

17. Дар 7 соли охир Ўзбекистон барои дастгирии ҷомеаи шаҳрвандӣ 718 млрд сум ҷудо кардааст.	Ин нишондиҳандаи дастгирии васеи давлатӣ мебошад.
18. Дар Тоҷикистон 1700 ташкилоти ҷамъиятӣ ва 411 филиалу намоёндагӣ ба қайд гирифта шудааст.	Ин миқёси институтсионалии бахшро нишон медиҳад.
19. ТҶТ-и Тоҷикистон дар 14 гурӯҳи байниидоравии корӣ иштирок доранд.	Онҳо дар банақшагирии стратегӣ ва мониторинг саҳм мегиранд.
20. Ҳар сол 250 ҳазор нафар аз фаъолияти 69 ТҶТ баҳра мегиранд.	Ин танҳо як қисми бахшро инъикос мекунад.
21. 69 ТҶТ-и Тоҷикистон гардиши 53,3 млн сомонӣ ва қариб 4 млн сомонӣ андоз нишон доданд.	Ин саҳми онҳо ба иқтисоди дохилиро нишон медиҳад.
22. Дар Туркменистон 138 ташкилоти ҷамъиятӣ расман ба қайд гирифта шудааст.	Ҳамаи онҳо фаъол ҳисобида мешаванд.
23. Дар Туркменистон ТҶТ зиёда аз 400 шахси дорои маъюбиятро бо кор таъмин мекунанд.	Ин ҳам вазифаи иҷтимоӣ ва ҳам иқтисодӣ дорад.
24. Дар соли 2024 дар Туркменистон 22 лоиҳаи грантӣ бо маблағи 1,2 млн доллар амалӣ шудааст.	Ин нишондиҳандаи фаъолияти лоиҳавӣ мебошад.
25. ТҶТ ба давлат дар ошкор кардани мушкилоти «ноаён» кумак мекунанд.	Тавассути мониторинг ва машварат мушкилоти хизматрасонӣ ва инфрасохтор муайян мегарданд.
26. ТҶТ муҳити сармоягузорино бахтар мекунанд.	Онҳо монеаҳоро коҳиш дода, муҳити мусоид барои соҳибкорӣ фароҳам меоранд.
27. ТҶТ рушдро ба минтақаҳои дурдаст ва гурӯҳҳои истисношуда мерасонанд.	Онҳо бо гурӯҳҳои осебпазир, ҷавонон, занон ва ҷомеаҳои маҳаллӣ кор мекунанд.
28. Мониторинги ҷамъиятии ТҶТ ба сарфаи захираҳои давлат ва ҷомеа мусоидат мекунад.	Он барои сари вақт ошкор кардани хатогиҳо ва баланд бардоштани самаранокӣ кумак мекунад.

Рӯйхати ихтисораҳо ва аломатҳо

Ихтисорот

БДХ	Бунёди дастгирии хайрияҳо (Charities Aid Foundation).	ХМ	худидоракунии маҳаллӣ.
ДМОИ	Донишгоҳи Мактаби Олии Иқтисод (HSE University).	ТҒТ	ташкilotҳои ғайритиҷоратӣ.
МБҲТҒ	Маркази байналмилалӣ ҳуқуқи таъшилотҳои ғайритиҷоратӣ (International Center for Not-for-Profit Law).	ТҒТТ	ташкilotҳои ғайридавлатии ғайритиҷоратӣ (истилоҳи расмӣ дар Ёзбекистон).
СҲИ	Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд.	СҲМ	санадҳои ҳуқуқи меъёрӣ.
БРСММ	Барномаи рушди Созмони Милалӣ Муттаҳид.	ТҒҲ	ташкilotҳои ғайриҳукуматӣ.
ММД	Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилӣ.	КМО	кумитаи миллии омор.
АИУ	Арзиши Иловашудаи Умумӣ.	ТҚШ	ташкilotҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ.
МБЭ	манбаъҳои барқароршавандаи энергия.	ТУФИ	таснифоти умумии фаъолиятҳои иқтисодӣ.
КДҲД	кӯмаки давлатии ҳуқуқи кафолатдодашуда.	СММ	Созмони (Милалӣ Муттаҳид United Nations).
ХАИ	Хадамоти андозии давлатӣ.	СҲМ СММ	Системаи ҳисобҳои миллии СММ.
ФИЧД	фармоиши иҷтимоии давлатӣ.	КБМС	кӯмаки аввалияи тиббӣ санитарӣ.
ИСР	Институти сиёсати рушд.	БРИИ	барномаи рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ.
ЧҚ	Ҷумҳурии Қирғизистон.	ШММ	шарикӣ моликони манзил.
СБ	созмонҳои байналмилалӣ.	ОМ	Осиёи Марказӣ.
СХМ	соҳибкориҳои хурду миёна.	ҲРУ	Ҳадафҳои рушди устувор.
КХМ	корхонаҳои хурду миёна.	ҲФ	ҳолатҳои фавқулода.

Аломатҳои шартӣ

Минтақа	Осиёи Марказӣ.
Кишварҳои Осиёи Марказӣ	Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон, Ўзбекистон.
Бахши ТҒТ	маҷмӯи ташкилотҳои ғайритиҷоратие, ки дар доираи ин ҳисобот баррасӣ мешаванд.
Ташкилотҳои ба қайд гирифташуда	ташкилотҳое, ки мақоми расмӣ ҳуқуқӣ доранд, новобаста аз фаъолияти воқеии онҳо.
Ташкилотҳои амалкунанда	ташкилотҳое, ки фаъолият анҷом медиҳанд ва/ё ҳисобот пешниҳод менамоянд.
Ташкилотҳои фаъолона коркунанда	ТҒТ-е, ки фаъолияти мунтазам доранд ва ба доираи таҳлили корӣ дохил карда шудаанд.
Баҳрабардорон	гирандагони бевоситаи кумак, хизматрасонӣ ё манфиат аз фаъолияти ТҒТ.
Саҳми ТҒТ	саҳми институтсионалӣ, идоракунии, иқтисодӣ, муҳити институтсионалӣ, иҷтимоӣ, мавзӯӣ ва сифатии ТҒТ дар рушд.
Саҳми институтсионалӣ	саҳми ТҒТ ҳамчун бахши иқтисодӣ: шуғл, музди меҳнат, андозҳо, қараёнҳои молиявӣ, харидҳо ва арзиши иловашуда.
Саҳми идоракунии	иштироки ТҒТ дар давраи сиёсати давлатӣ, экспертизаи қарорҳо, мониторинг, назорати ҷамъиятӣ ва интиқоли бозхӯрд.
Саҳми иқтисодии фаъолияти оинномавӣ	саҳми ТҒТ дар рушди соҳибкорӣ, худшуглӣ, малақаҳои иқтисодӣ, инфрасохтор ва иқтисоди маҳаллӣ.
Саҳми муҳити институтсионалӣ	саҳми ТҒТ дар баланд бардоштани пешгӯишавандагӣ, шаффофият ва сифати муҳит барои рушди маҳаллӣ, сармоягузорӣ ва бахши хусусӣ.
Саҳми иҷтимоӣ	хизматрасонӣ, кумак, ҳамроҳӣ ва коҳиши монеаҳои дастрасӣ барои гурӯҳҳои осебпазир.
Саҳми мавзӯӣ	саҳми ТҒТ дар самтҳои алоҳида: тандурустӣ, маориф, гендер ва ҳамгироии иҷтимоӣ, дастрасӣ ба адолат, экология, мубориза бо камбизоатӣ, рушди маҳаллӣ, ҷавонон ва фарҳанг.
Хусусиятҳои сифатии саҳм	нодирӣ, навоарӣ, самаранокӣ, устуворӣ ва вазифаи «расонидани» рушд ба ҷомеаҳои дурдаст ва гурӯҳҳои истисношуда ва осебпазир.

Маълумоти мухтасар

Таҳқиқот¹ нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) дар кишварҳои Осиёи Марказӣ иштироки устувори рушди иқтисодӣ мебошанд. Дар Қазоқистон то охири соли 2024 дар пойгоҳи додаҳо 17 964 ташкилоти ғайриҳукумати фаъл сабт шудааст, дар бахш 97 758 нафар кор мекунад ва инчунин 107 ҳазор ихтиёриён ба ҳисоб гирифта шудаанд. Дар Қирғизистон ба фаъолияти ТҒТ 34 682 нафар ҷалб гардидаанд, аз ҷумла 24 414 корманд, 4 857 корманди беруна ва 5 411 ихтиёрӣ ё кормандони бемузд. Дар Ўзбекистон 10 823 ташкилоти ғайридавлатии ғайритиҷоратӣ (ТҒТТ) ба қайд гирифта шудааст ва дар ин бахш зиёда аз 70 ҳазор нафар фаъолият мекунад. Дар Тоҷикистон 1 700 ташкилоти ҷамъиятӣ ва 411 филиалу намоёндагӣ ба қайд гирифта шудааст, дар Туркменистон бошад 138 ташкилоти ҷамъиятӣ амал мекунад, ки ҳамаи онҳо фаъл ва ҳисоботдиҳанда ҳисобида мешаванд. Ин маълумотҳо нишон медиҳанд, ки бахши ТҒТ дар минтақа дорои миқёси муайяни институтсионалӣ буда, бояд ҳамчун унсuri муҳими иқтисодиёт, зерсохтори иқтимоӣ ва низоми рушд баррасӣ гардад.

Дар миқёси минтақавӣ чанд навъи саҳми ТҒТ бештар намоёнанд. Аввалан, ин саҳми институтсионалӣ мебошад: ҷойҳои корӣ, фонди музди меҳнат, пардохтҳои андозӣ ва иқтимоӣ, ҷараёнҳои молиявӣ, хариди молу хизматрасонӣ ва саҳм дар Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД). Намунаи равшантаринро Қирғизистон нишон медиҳад: дар соли 2024 ТҒТ-и фаъл зиёда аз 10,56 миллиард сом (беш аз 120 миллион доллари ИМА) арзиши иловашудаи умумӣ истеҳсол намудаанд, ки 0,67%-и ММД-и кишварро ташкил медиҳад. Онҳо ба буҷет тақрибан 1,3 миллиард сом (қариб 15 миллион доллари ИМА) супоридаанд, ҳаҷми умумии воридоти молиявии бахш ба 53 миллиард сом (қариб 610 миллион доллари ИМА) расидааст ва барои гурӯҳи мақсаднок, ки саҳмаш дар ин таҳқиқот арзёбӣ шудааст, 14,2 миллиард сом (тақрибан 161,7 миллион доллари ИМА)-ро ташкил додааст.

Дар Ўзбекистон ҳаҷми умумии воридоти молиявии бахши ТҒТТ дар соли 2024 ба 34 350,3 миллиард сум (2,8 миллиард доллари ИМА) баробар буда, дар ҳафт соли охир аз буҷети давлатӣ барои дастгирии институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ 718 миллиард сум (қариб 60 миллион доллари ИМА) ҷудо гардидааст. Дар Қазоқистон тавассути фармоиши иқтимоии давлатӣ дар соли 2024 2 167 лоиҳа ба маблағи 33,6 миллиард танга (қариб 70 миллион доллари ИМА) амалӣ шудааст. Намунаи 69 ташкилоти ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистон гардиши 53,3 миллион сомонӣ (қариб 6 миллион доллари ИМА) ва тақрибан 4 миллион сомонӣ (зиёда аз 440 ҳазор доллар) андозро нишон дод. Дар Туркменистон бошад, дар соли 2024 22 лоиҳаи грантӣ амалӣ гардида, корхонаҳои назди ТҒТ зиёда аз 400 нафар шахсони дорои маъюбиятро бо кор таъмин намудаанд.

Дуҷум, ҳисобот саҳми ТҒТ-ро дар баланд бардоштани сифати идоракунӣ, беҳсозии муҳити сармоягузорӣ ва шароити рушди бахши хусусӣ нишон медиҳад. ТҒТ на танҳо хизматрасонӣ мерасонанд, балки дар муҳокимаи қарорҳои давлатӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, дастгирии экспертии ислоҳот иштирок намуда, ба давлат бозхӯрди аҳолиро мерасонанд ва мушкилоти системавиرو муайян мекунад. Дар Тоҷикистон намоёндагони ТҒТ дар 14 гурӯҳи байниидоравии назди Шӯрои миллии рушд иштирок мекунад. Дар Қазоқистон ТҒТ ба низоми шӯроҳои ҷамъиятӣ, механизмҳои грантӣ ва фармоиши иқтимоии давлатӣ ворид шудаанд. Дар Ўзбекистон инфрасохтори институтсионалии дастгирии ТҒТ тавассути портали ТҒТТ, шӯроҳои ҷамъиятӣ, грантҳои давлатӣ ва фондҳои минтақавӣ рушд меёбад.

Ҳамзамон таҷрибаи Ўзбекистон нишон медиҳад, ки рушди институтсионалии бахш худ аз худ кафолати шинохти ҷамъиятиро намерасонад: барои баъзе шаҳрвандон нақши ТҒТ то ҳол пурра равшан нест. Дар Қирғизистон ТҒТ дар мониторинги татбиқи ислоҳот, расонидани хизматрасониҳои иқтимоӣ ва таҳияи барномаҳои рушд иштирок мекунад. Бо ҳамин, ТҒТ на танҳо шарикони давлат, балки унсuri муҳими муҳити шаффоф, пешгӯишаванда ва ҷолиб барои соҳибкорӣ, сармоягузорӣ ва рушди маҳаллӣ мебошанд.

¹ Маълумот барои ин ҳисобот дар соли 2025 ҷамъоварӣ шудааст, бинобар ин дар ҳисобот маълумоти соли 2024 истифода мешавад, агар тартиби дигаре нишон дода нашуда бошад.

Сеюм, таҳқиқот саҳми иҷтимоӣ, мавзӯӣ ва сифатии ТҒТ-ро нишон медиҳад. Ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар соҳаҳои тандурустӣ, маориф, ҳамгироии иҷтимоӣ, дастрасӣ ба адолат, экология, рушди маҳаллӣ, мубориза бо камбизоатӣ ва рушди соҳибкорӣ фаъолият мекунад. Саҳми онҳо на танҳо аз рӯи ҳаҷм, балки аз рӯи сифат низ муҳим аст.

Ҳисобот панҷ хусусияти асосии сифатии саҳми ТҒТ-ро ҷудо мекунад: **нодирӣ, навоварӣ, самаранокӣ, устуворӣ ва қобилияти расонидани рушд ба минтақаҳо ва гурӯҳҳои осебпазир ва душвордастрас**. Маҳз ҳамин хусусиятҳо ба ТҒТ имкон медиҳанд, ки масъалаҳои ҳал намоянд, ки оила, давлат ё бозор онҳоро пурра фаро гирифта наметавонанд; бо минтақаҳои дурдаст, гурӯҳҳои осебпазир ва камшумор қор кунанд ва кумаку қарорҳоро ба онҳое расонанд, ки фарогирии онҳо тавассути механизмҳои маъмулии маъмурӣ душвортар аст.

Дар ҳамин яке аз хусусиятҳои муҳими бахш ифода меёбад: ТҒТ на танҳо хизматрасонӣ эҷод мекунад, балки моделҳои амалии ҳалли мушкилотро низ таҳия менамоянд, ки баъдан метавонанд ба ислоҳот, хизматрасонӣ, рушди маҳаллӣ ва таҷрибаи идоракунии таъсир расонанд.

Мубрамияти таҳқиқот бо чанд омил муайян мегардад. Аввалан, дар Осиёи Марказӣ то ҳол таҳқиқоти низомнок хеле каманд, ки саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ)-ро на танҳо аз рӯи лоиҳаҳо ва грантҳо, балки аз нуқтаи назари иқтисодӣ, идоракунии, сифати хизматрасонӣ ва рушди маҳаллӣ арзёбӣ намоянд. Дуюм, дарки ҷамъиятӣ нисбат ба ТҒТ дар минтақа ҳамоно яқсон нест: дар баробари эътирофи манфиати амалии онҳо, стереотипҳо дар бораи таъсири беруна, вобастагӣ аз грантҳо ва нақши дуҷумдараҷаи бахш боқӣ мемонанд. Ин ҳолат дар ҷомеа талаботро барои арзёбии саҳми ТҒТ ба вучуд меорад. Сеюм, маҳз имрӯз, дар заминаи таваҷҷуҳи рӯзафзун ба муҳити сармоягузорӣ, устувории минтақаҳо, сифати идоракунии ва шарикӣ байнисоҳавӣ, муҳим аст нишон дода шавад, ки ТҒТ на танҳо ба соҳаи иҷтимоӣ, балки ба хоҳиши монеаҳо барои шаҳрвандон, ҷомеаҳо ва соҳибкорон низ саҳм мегузоранд. Ин ҳолат талаботи давлатиро барои арзёбии саҳми ТҒТ ташаккул медиҳад.

Ҳамин тавр, ҳисобот ба як талаботи амалии ҷамъиятӣ ва давлатӣ ҷавоб медиҳад: **саҳми ТҒТ-ро намоён, ченшаванда ва аз ҷониби ҷомеа эътирофшаванда гардонад.**

Дар баробари ин, ҳисобот маҳдудиятҳои заминаи далелҳоро низ воқеъбинона сабт менамояд. Дар сатҳи кишварҳо фарқиятҳои ҷиддӣ дар таърифҳо ва фарогирии ташкилотҳо, пуррагии омор, дастрасии маълумоти макроиқтисодӣ ва умқи маводи сифатӣ мушоҳида мешаванд. Беҳтар аз ҳама бақайдгирии ташкилотҳо, баъзе қараёнҳои молиявӣ, шумораи лоиҳаҳо, хизматрасониҳо ва баҳрабардорон ба ҳисоб гирифта мешаванд; аммо тағйироти дарозмуддат дар вазъи одамон, сифати зиндагӣ, сатҳи шуғл, устувории натиҷаҳо ва таҷрибаи идоракунии давлатӣ камтар инъикос меёбанд. Аз ин рӯ, ҳисобот муқоисаи сунъии миқдории кишварҳоро анҷом намедиҳад, балки аз усули **синтези минтақавӣ** истифода мебарад, ки омор, кейсҳо, арзёбиҳои қоршиносӣ ва гурӯҳбандии моделҳои саҳмро муттаҳид мекунад.

Маҳз дар ҳамин нодирӣ ҳисобот зоҳир мегардад: ин яке аз аввалин кӯшишҳо дар Осиёи Марказӣ мебошад, ки саҳми ТҒТ-ро ҳамзамон дар чанд ченак — **институтсионалӣ, иқтисодӣ, идоракунии, иҷтимоӣ ва мавзӯӣ** — тавсиф мекунад.

Ҳулосаи асосии минтақавӣ дар он аст, ки ТҒТ дар Осиёи Марказӣ захираи муҳими рушди устувор мебошад, аммо дараҷаи намоён будани саҳми онҳо дар низомҳои миллии маълумот гуногун ва аксаран нокифоя аст. Барои эътирофи минбаъдаи ин саҳм зарур аст, ки баҳисобгирии мунтазами шуғл, қараёнҳои молиявӣ, пардохтҳои андоз, меҳнати ихтиёрӣ, арзиши иловашуда ва натиҷаҳои фаъолияти оинномавӣ рушд дода шавад. Ҳамчунин зарур аст, ки ҳисоботдиҳии оммавӣ, нишондиҳандаҳои муқоисашаванда ва механизмҳои ҳамкориҳои байнисоҳавӣ тақвият дода шаванд.

Барои мақомоти давлатӣ ин маънои онро дорад, ки барои баланд бардоштани самаранокӣ банақшагирии давлатӣ, рушди минбаъдаи механизмҳои баҳисобгирии иқтисодӣ ТҒТ мувофиқи мақсад аст. Барои ҳудуди ТҒТ — ин тақвияти ҳуҷҷатгузорӣ ва муаррифии оммавии натиҷаҳо мебошад; барои донорҳо ва ташкилотҳои таҳқиқотӣ бошад — дастгирии методологияҳои арзёбӣ ва меъёрҳои умумии минтақавӣ баҳисобгирии саҳм мебошад.

Муқаддима

Дар даҳсолаҳои охир ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) ба қисми намоёни ҳаёти ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ табдил ёфтаанд. Онҳо дар самтҳои гуногун фаъолият мекунанд — аз дастгирии иҷтимоӣ, маориф, тандурустӣ ва ҳифзи ҳуқуқ то экология, рушди маҳаллӣ, соҳибкорӣ, сиёсати ҷавонон ва иштироки шаҳрвандон дар қабули қарорҳо. Бо вучуди ин, дарки ТҒТ дар минтақа ҳамоно яксон нест: бархе онҳоро ҳамчун манбаи кумаки амалӣ ва ҳифз мебинанд, дигарон ҳамчун захираи коршиносӣ ва шарикӣ ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ арзёбӣ мекунанд, дар ҳоле ки қисми дигари муҳокимаҳои ҷамъиятӣ то ҳол фаъолияти онҳоро бо таъсири беруна, вобастагӣ аз грантҳо ё стереотипҳои манфӣ мепаивандад.

Таҷрибаи ҷамъшудаи фаъолияти ТҒТ аллакай имкон медиҳад, ки аз эътирофи умумии ҳузури онҳо ба арзёбии амиқтари он гузарем, ки онҳо чӣ гуна арзиши ҷамъиятӣ эҷод мекунанд, дар ҳалли кадом масъалаҳо саҳм мегузоранд ва чӣ тавр саҳми онҳо метавонад дар раванди қабули қарорҳо, омор ва фаҳмиши ҷамъиятӣ беҳтар ба ҳисоб гирифта шавад.

Арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди кишварҳои Осиёи Марказӣ на танҳо барои тавсифи фаъолияти ин бахш, балки барои дарки дақиқтари ҷойгоҳи он дар низоми рушд зарур аст. ТҒТ дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, экологӣ ва идоракуни иштирок мекунанд, аммо натиҷаҳои ин фаъолият аксаран барои ҷомеаи васеъ, соҳибкорӣ ва қисме аз ниҳодҳои давлатӣ ба қадри кофӣ намоён нестанд. Дар натиҷа саҳми ТҒТ метавонад танҳо қисман дарк шавад — тавассути лоиҳаҳои ҷудогона, маблағгузориҳои грантӣ, чорабиниҳои оммавӣ ё кор бо гурӯҳҳои мушаххас, бидуни фаҳмиши яклухти тағйироте, ки барои одамон, ҷомеаҳо ва низоми идоракуни ба вучуд меоянд.

Дар бисёр кишварҳои минтақа ТҒТ дорои қонуниятӣ расмӣ мебошанд: онҳо ба қайд гирифта шудаанд, дар доираи қонунгузориҳои миллӣ фаъолият мекунанд, ҳисобот пешниҳод менамоянд, лоиҳаҳоро амалӣ месозанд ва бо мақомоти давлатӣ ҳамкорӣ доранд. Аммо эътирофи устувори ҷамъиятии ин бахш ба заминаи васеътар ниёз дорад. Дар муҳити пасошӯравӣ ТҒТ на ҳамеша ҳамчун унсури анъанавии ҷомеа қабул мешаванд, зеро хотираи таърихӣ дар бораи созмонҳои мустақили шаҳрвандӣ маҳдуд буда, бисёр шаклҳои амали дастаҷамъона муддати тӯлонӣ бо сохторҳои давлатӣ ё нимадавлатӣ вобаста буданд. Аз ин рӯ, қонуниятӣ анъанавии ТҒТ тадриҷан ташаккул меёбад ва бештар аз он вобаста аст, ки ҷомеа то чӣ андоза манфиати амалии онҳоро дар ҳаёти ҳаррӯза мебинад.

Қонуниятӣ харизмавии ТҒТ бо эътирофи саҳми назарраси онҳо дар ҳалли масъалаҳои муҳими ҷомеа ва давлат алоқаманд аст. Он замоне ба вучуд меояд, ки фаъолияти бахш ҳамчун кумаки воқеӣ ба мардум, рушди хизматрасониҳо, ҳифзи ҳуқуқ ва иштироки фаъол дар ҳалли масъалаҳои ҷамъиятӣ қабул шавад. Дар ин замина арзёбии саҳм ба воситаи таҳкими эътимоди ҷамъиятӣ ва эътирофи институтсионалӣ табдил меёбад. Он нишон медиҳад, ки ТҒТ танҳо гирандагони грант нестанд. Онҳо дар рушд нақши муҳим доранд: хизматрасонӣ мерасонанд, ҷойҳои корӣ таъсис медиҳанд, андоз месупоранд, захираҳо ҷалб мекунанд, гурӯҳҳои осебпазирро дастгирӣ менамоянд, дар таҳияи қарорҳо иштирок мекунанд, ба давлат бозхӯрди аҳолиро мерасонанд, ташаббусҳои маҳаллиро рушд медиҳанд, муҳити шаффофтар ва ҷолибтар барои сармоягузори фароҳам меоранд ва роҳҳои нави ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодиро пешниҳод мекунанд.

Ҳар қадар ин саҳм равшантар гардад, ҳамон қадар асос барои ҳамкории созанда миёни ТҒТ, давлат, соҳибкорӣ, донорҳо ва ҷомеа бештар мешавад ва манфиати шаҳрвандони кишварҳои Осиёи Марказӣ низ афзоиш меёбад.

Дар баробари ин, аҳамияти ҷамъиятии ТҒТ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ на танҳо ба қобилияти кумак расонидан, омӯзиш ё иҷрои лоиҳаҳо вобаста аст. Қисми муҳими саҳми онҳо дар он аст, ки ТҒТ фосилаи байни қарорҳои расмӣ ва воқеияти зиндагии мардумро кам мекунанд. Ба шарофати иртиботи доимӣ бо баҳрабардорон, ҷомеаҳои маҳаллӣ ва минтақаҳо, ТҒТ метавонанд пештар аз

дигарон мушкилотро дар татбиқи барномаҳо мушоҳида намоянд, гурӯҳҳои истисношударо муайян кунанд, монеаҳои маъмуриро, ки субъектҳои иқтисодӣ бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, ошкор намоянд ва мақомоти давлатиро аз шароити воқеии маҳаллӣ огоҳ созанд.

Дар ин вазифа ТҒТ ба ташаккули шароити мусоидтари рушд мусоидат мекунанд: тавассути тавсияҳо барои эҷоди муҳити шаффоф, пешгӯишаванда ва мувофиқ барои рушди ташаббусҳои маҳаллӣ, бахши хусусӣ ва сармоягузорӣ, инчунин тавассути механизми ҷамъиятии дастгирии экспертӣ, баланд бардоштани шаффофият ва мусоидат ба татбиқи самараноки қарорҳои давлатӣ.

Барои кишварҳои Осии Марказӣ ин вазифа аҳамияти махсус дорад. Бахши ТҒТ дар минтақа якхела нест: шаклҳои ҳуқуқӣ, истилоҳот, моделҳои ҳамкорӣ бо давлат, манбаъҳои маблағгузорӣ, сатҳи дастрасии маълумот ва имконияти арзёбии миқдорӣ фарқ мекунанд. Дар баъзе кишварҳо саҳми ТҒТ бештар тавассути шуғл, қараёнҳои молиявӣ ва омор дида мешавад; дар дигар кишварҳо бошад — тавассути иштирок дар барномаҳои давлатӣ, майдонҳои экспертӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, мониторинги ҷамъиятӣ ё кор бо гурӯҳҳои душвордастрас.

Аз ин рӯ, ҳисоботи минтақавӣ танҳо як ҷамъбасти механикии маводи кишварӣ нест. Вазифаи он муайян кардани қонуниятҳои умумӣ ва фарқиятҳо, нишон додани намудҳои асосии саҳми ТҒТ ва муайян намудани он аст, ки кадом унсурҳои ин саҳм аллакай ченшавандаанд ва кадоме ба заминаи далелии қавитар ниёз доранд.

Ҳадафи асосии ин ҳисобот арзёбии саҳми ТҒТ дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳои Осии Марказӣ мебошад, аз ҷумла нақши онҳо ҳамчун иштирокчиҳои иқтисодиёт, таъминкунандаи хизматрасониҳои аҳамияти ҷамъиятӣ, шарикони давлат, субъекти рушди маҳаллӣ, манбаи экспертизаи амалӣ, воситаи бозхӯрди аҳоли ва минтақаҳо, инчунин ҳамчун иштирокчиҳои беҳсозии муҳити сармоягузорӣ ва шароити рушди бахши хусусӣ.

Ҳадафи дуюмдараҷа фароҳам овардани имкониятҳои иловагӣ барои мубодилаи таҷриба байни ТҒТ-и панҷ кишвари Осии Марказӣ, аз ҷумла дар соҳаи арзёбии саҳм ва таҳияи низомии нишондиҳандаҳо барои муттаҳидсозӣ ва баланд бардоштани самаранокии ин арзёбӣ мебошад.

Диққати махсус ба он навъҳои саҳм равона шудааст, ки низомҳои мавҷудаи баҳисобгирӣ онҳоро нопурра инъикос мекунанд: тағйирот дар вазъи баҳрабардорон, беҳтаршавии дастрасӣ ба хизматрасонӣ, таҳкими иштироки ҷамъиятӣ, коҳиши осебазирӣ, рушди имкониятҳои иқтисодӣ ва баланд бардоштани сифати қарорҳо дар маҳал.

Ҳисобот ба маводи кишварӣ, арзёбии иловагии миқдорӣ, таҳлили кабинетӣ, таҷрибаҳои муваффақ, маълумоти гурӯҳҳои фокусӣ, мусоҳибаҳо ва сарчашмаҳои расмӣ дастрас таъям мекунанд. Ин усул имкон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои институтсионалӣ, намунаҳои соҳавӣ, хусусиятҳои сифатии саҳм ва синтези минтақавӣ якҷо карда шаванд.

Дар айнаи замон ҳисобот маҳдудиятҳои заминаи далелиро низ ба назар мегирад: маълумотҳо байни кишварҳо аз рӯи пуррагӣ, муқоисашавандагӣ, давраҳо, фарогирии ташкилотҳо ва сатҳи ошкорсозии иттилоот фарқ мекунанд. Аз ин рӯ, таҳлил ба сохтани муқоисаи сунъии яксон миёни кишварҳо талош намекунад, балки нишон медиҳад, ки саҳми ТҒТ дар шароити гуногуни миллӣ чӣ гуна зоҳир мегардад.

Мантиқи асосии таҳқиқот гузариш аз саволи он аст, ки оё ТҒТ фоида меорад ва кадом лоиҳаҳоро амалӣ мекунанд, ба саволи он ки маҳз ба шарофати фаъолияти онҳо чӣ тағйир меёбад. Ин гузариш махсусан барои рушди иқтисодӣ муҳим аст. Барои давлат он имкон медиҳад, ки иқтисодии ТҒТ ҳамчун шарик дар баланд бардоштани сифати татбиқи сиёсат ва коҳиши монеаҳои рушди минтақаҳо беҳтар дарк карда шавад. Барои соҳибкорӣ ва бахши хусусӣ бошад — фаҳмидани он ки ТҒТ метавонанд на танҳо миёнарави иҷтимоӣ, балки иштирокчиҳои ташаккули муҳити пешгӯишаванда, устувор ва ҷолиби соҳибкорӣ бошанд, махсусан дар сатҳи маҳаллӣ. Барои ҷомеа бошад — дарк кардани он ки ин бахш барои одамон, оилаҳо, ҷомеаҳо ва кишварҳои минтақа чӣ манфиати амалӣ фароҳам меорад.

1. Шарҳи адабиёт

1.1. Назарияи қонуният ва масъалаи эътирофи саҳми ТҒТ

Адабиёти ² илмӣ оид ба ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) нисбат ба адабиёт дар бораи саҳми онҳо дар рушд хеле васеътар аст. Аксари таҳқиқот ба муҳити ҳуқуқӣ, фазои шахрвандӣ, муносибатҳои ТҒТ бо давлат, иштироки ҷамъиятӣ, эътимод ва вазъи ҳуди бахш тамаркуз мекунад. Баръакс, нашрияҳои, ки ба таври низомманд ба саволи он посух медиҳанд, ки маҳз ба шарофати ТҒТ дар иқтисод, соҳаи иҷтимоӣ, идоракунии ва сифати зиндагӣ чӣ тағйир меёбад, хеле камтар вомеҳӯранд.

Ин ҳолигӣ на танҳо барои Осиёи Марказӣ, балки барои адабиёти байналмилалӣ низ хос аст: ҳатто дар он ҷойҳое, ки миқдори зиёди маълумот дар бораи ҷомеаи шахрвандӣ ҷамъоварӣ шудааст, саҳми он дар рушд бештар ба таври ғайримустақим, пора-пора ё тавассути кейсҳои ҷудогона сабт мегардад, на ҳамчун таҳлилҳои мукаммали низомманд [3], [5], [9], [15].

Барои бартараф кардани ин ҳолигӣ, назарияи аз ҳама самаранок назарияи легитимият мебошад. Дар аънаи классикии Макс Вебер, легитимият бо эътирофи ҳуқуқи субъект барои амал кардан алоқаманд буда, ба се асос таъяс мекунад: аънавай, харизматикӣ ва қонунӣ-рационалӣ [1]. Дар назарияи ташкилотӣ бошад, легитимият васеътар шарҳ дода мешавад: ҳамчун дарки ташкилот ҳамчун сохтори матлуб, мувофиқ ва мутобиқ ба меъёрҳо ва интизориҳои иҷтимоии муштарак [2].

Барои таҳлили ТҒТ ин маънои онро дорад, ки масъалаи саҳми онҳо на танҳо масъалаи самаранокии барномаҳо, балки масъалаи он аст, ки чаро давлат, ҷомеа, бахши хусусӣ ва донорҳо ТҒТ-ро ҳамчун иштирокчиҳои арзишманд ва мувофиқи рушди иҷтимоӣ мешуморанд. Аз ҳамин сабаб, баҳс дар бораи саҳми ТҒТ ногузир бо баҳс дар бораи эътироф, эътимод ва манфиати ҷамъиятӣ пайваст аст [1], [2].

Нисбат ба ТҒТ, назарияи легитимият аҳамияти махсус дорад, зеро ҳуқуқи расмӣ фаъолият кардан ҳанӯз эътирофи устувори ҷамъиятиро кафолат намедиҳад. Дар адабиёти марбут ба ҳисоботдиҳии ТҒТ борҳо таъкид шудааст, ки онҳо маҷбуранд ҳамзамон ба интизориҳои давлат, донорҳо, баҳрабардорон ва ҷомеа ҷавоб диҳанд, дар ҳоле ки ҳуди фаҳмишҳои ҳисоботдиҳӣ ҳам дар дохили ТҒТ ва ҳам дар байни ҷонибҳои манфиатдор пора-пора ва номувофиқ боқӣ мемонанд [10].

Таҳқиқоти Патрик Килби низ нишон медиҳанд, ки легитимияи ТҒТ танҳо бо бақайдгирии ҳуқуқӣ ё намоёндагии манфиатҳо маҳдуд намешавад; он ба арзишҳои ташкилот ва механизмҳои ҳисоботдиҳӣ дар назди онҳое таъяс мекунад, ки ташкилот ба манфиати онҳо амал мекунад [11], [12]. Аз ин рӯ, саҳми ТҒТ бояд на танҳо ҳамчун маҷмӯи натиҷаҳо, балки ҳамчун яке аз механизмҳои асосии ташаккули легитимияи онҳо дар маънои васеъ баррасӣ шавад.

1.2. Андозагирии саҳми ТҒТ: нишондиҳандаҳои омории ва маҳдудиятҳои методологӣ

Дар адабиёти байналмилалӣ масъалаи нишондиҳандаҳои омории бахши ғайритиҷоратӣ ҷойгоҳи муҳим дорад. Дастури СММ оид ба ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар низоми ҳисобҳои миллӣ нишон додааст, ки ТҒТ як бахши мустақил ва муҳим мебошанд, ки ба баҳисобгирии махсуси омории ниёз доранд. Ҳисоби ёрирасони навшуда барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, ниҳодҳои вобаста ва меҳнати ихтиёрий ин самтро идома дода, кӯшиш мекунад, ки ҷомеаи шахрвандиро дар омори расмӣ иқтисодӣ бештар намоён гардонад.

Таҳқиқотҳои муқоисавии Лестер Саламон ва ҳамкоронаш, инчунин таҳлили Ч. Кейси нишон медиҳанд, ки мушкили асосӣ на дар набудани ҳуди бахш, балки дар набудани пойгоҳи ягонаи

² Рӯйхати манбаъҳо дар Замиаи 1-и ҳисоботи мазкур оварда шудааст.

байналмилалӣ маълумоти муқоисашаванда ва методологияи мувофиқшуда барои чен кардани ҳаҷм, сохтор ва саҳми он мебошад. Ҳамин тавр, чен кардани саҳми TfT шартӣ муҳими намоёнии институтсионалӣ ва эътирофи онҳо мегардад.

Қисми алоҳидаи адабиёт ба чен кардани таъсири TfT бахшида шудааст ва нишон медиҳад, ки ин раванд то чӣ андоза мураккаб аст. Дар адабиёти марбут ба арзёбии таъсир борҳо таъкид шудааст, ки TfT-ро аз рӯи тавсифи захираҳо ва натиҷаҳои фаврии миқдорӣ (inputs ва outputs) — масалан, шумораи лоиҳаҳо, теъдоди одамони омӯзонидашуда, гирандагони кумак ё ҳаҷми маблағгузорӣ — арзёбӣ кардан осонтар аст.

Аммо арзёбии онҳо аз рӯи тағйирот дар вазъи баҳрабардорон ва таъсири дарозмуддат (outcomes ва impact), яъне тағйироти устувор дар зиндагии одамон, ҷомеаҳо ва институтҳо, хеле душвортар мебошад. Арзёбии таъсир бо мушкилоти исботи робитаи тағйироти дарозмуддат бо амалҳои мушаххаси TfT, инчунин бо муқоисанопазирии маълумоти ташкилотҳо ва платформаҳои гуногун душвор мегардад.

Адабиёте, ки бар таҳлили муқоисавии байнидавлатии ҷомеаи шахрвандӣ ва рушд асос ёфтааст, инчунин нишон медиҳад, ки муҳаққиқон аксар вақт маҷбур мешаванд байни дақиқии ченкунӣ ва муносибати он ба сиёсати воқеӣ интиҳоб намоянд: маълумоти дастрас одатан барои баровардани хулосаҳои устувор дар бораи саҳми васеъ ва дарозмуддати бахш кофӣ нест.

Маҳз аз ҳамин сабаб кӯшишҳои арзёбии мустақими миқдории саҳми TfT кам ба назар мерасанд ва бахсҳо бештар ба самаранокии дохилии ҳуди ташкилотҳо равона мешаванд, на ба таъсири ҷамъиятии онҳо.

1.3. TfT ҳамчун иштирокчиёни институтсионалӣ: фазои шахрвандӣ, ҳисоботдиҳии идоракунии ва шароити рушд

Як ҷанбаи муҳими назариявӣ ба он вобаста аст, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (TfT) бояд на танҳо ҳамчун таъминкунандагони хизматрасонӣ, балки ҳамчун иштирокчиёне баррасӣ шаванд, ки қодиранд муҳити институтсионалиро тағйир диҳанд. Таҳқиқоти К. Ҳерролд ва Ҳ. Абу-Асси нишон медиҳад, ки ҳатто TfT-е, ки танҳо ба расонидани хизматрасониҳои иҷтимоӣ равона шудаанд, дар шароити муайян метавонанд ба таъсироти васеътари институтсионалӣ ва ҷамъиятӣ мусоидат намоянд, агар майдонҳои иштирокро фароҳам оваранд, бо шахрвандон ҳамкорӣ кунанд ва таҷрибаҳои маҳаллиро дигаргун созанд.

Ин барои таҳқиқоти мазкур махсусан муҳим аст, зеро имкон медиҳад, ки муқобилгузориҳои саҳми мафҳумҳои «хизматрасонӣ» ва «нақши ҷамъиятӣ» пешгирӣ гардад. Саҳми TfT дар рушд метавонад аз ҷиҳати шакл хизматрасонӣ бошад, аммо аз ҷиҳати натиҷаҳо хусусияти институтсионалӣ дошта бошад: тавассути ҷамъовариҳои дониш, паҳн намудани стандартҳо, тағйир додани таҷрибаи кумак ва ворид намудани мушкилоти қаблан «ноаён» ба рӯзномаи ҷамъиятӣ ва идоракунии.

Ин гуна равиш имкон медиҳад, ки масъалаи таъсири иқтисодии TfT васеътар баррасӣ шавад. Таъсири TfT ба муҳити соҳибкорӣ ва фазои сармоягузорӣ одатан ғайримустақим аст, аммо аз ҷиҳати институтсионалӣ аҳамияти калон дорад. Бонки ҷаҳонӣ муҳити сармоягузорию ҳамчун маҷмӯи монеаҳои ҳуқуқӣ, танзимӣ, маъмурий ва институтсионалӣ муайян мекунад, ки ба тамоми давраи ҳаёти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ таъсир мерасонанд.

Дар ин замина TfT, ки дар ошкор кардани монеаҳои дастрасӣ ба хизматрасонӣ, норасоии инфрасохтор, мушкилоти иҷроӣ барномаҳо, камбудии малакаҳо ва нобаробарии иттилоотӣ мусоидат мекунад, на танҳо ба соҳаи иҷтимоӣ, балки ба ташаккули муҳити пешгӯишаванда барои рушди бахши хусусӣ низ саҳм мегузоранд. Созмони ҳамкорӣ ва рушди иқтисодӣ бошад, эътиמוד, шаффофият ва ҳисоботдиҳиро мустақиман бо шароити сармоягузорию дарозмуддат, рушди иқтисодӣ ва суботи молиявӣ мепайвандад.

TfT ҳамчун иштирокчиёни рушди соҳибкорӣ, дастгирии стартапҳо, баланд бардоштани иқтисодии соҳибкорон, коҳиш додани сарборӣ ба буҷети давлатӣ ва миёнарав байни соҳибкорӣ ва рӯзномаи ҷамъиятӣ тавсиф мешаванд.

Адабиёт оид ба фазои шаҳрвандӣ низ ин хулосаро тақвият медиҳад. Дар маводи UNDP ва ICNL таъкид мешавад, ки муҳити мусоид барои иштироки шаҳрвандӣ на танҳо шартҳои ҳуқуқ ба иштирок, балки муҳаррики ҳамбастагии иҷтимоӣ ва рушди устувор мебошад. Ин маънои онро дорад, ки саҳми TfT-ро танҳо ба расонидани бевоситаи хизматрасонӣ маҳдуд кардан мумкин нест. Он ҳамчунин таъсири васеътарро дар бар мегирад: ташаккули каналҳои иштирок, бозхӯрди ҷамъиятӣ, худташаккулӣ, ҳамбастагӣ ва эътимод.

Аз ин нуқтаи назар, TfT ҳамчун институти махсус баромад мекунад, ки берун аз доираи оила, давлат ва бозор ҷойгиранд, вале ҳамзамон ба ҳамаи ин се соҳа таъсир мерасонанд.

Дар робита ба ин, қисме аз адабиёт имкон медиҳад, ки TfT на танҳо ҳамчун таъминкунандагони хизматрасонӣ ё иштирокчиёни фазои шаҳрвандӣ, балки ҳамчун унсури иловагии низомии мониторинги иҷтимоӣ-экспертӣ низ баррасӣ шаванд (яъне ҳамчун унсури ғайрирасмӣ низомии мувозинат ва назорат, ки самаранокии назорати парлумонӣ, судӣ ё маъмуриро тақвият медиҳад).

Сухан дар бораи интиқоли бозхӯрд, иштирок дар муҳокимаи ислоҳот ва баланд бардоштани ҳадафнокии қарорҳои давлатӣ меравад. OECD ҳукумати кушода ва иштироки шаҳрвандонро бо таҳкими шаффофият, ҳисоботдиҳӣ ва сифати иштирок дар қабули қарорҳо мепаӣвандад, дар ҳоле ки Бонки Ҷаҳонӣ онро бо беҳтар намудани сифати татбиқи ислоҳот ва баланд бардоштани ҳисоботдиҳӣ алоқаманд медонад.

Аз ин лиҳоз, TfT метавонанд ҳамчун қисми муҳити институтсионалӣ баррасӣ шаванд, ки идоракуниро нисбат ба ниёзҳои воқеии мардум, минтақаҳо ва субъектҳои иқтисодӣ ҳассостар мегардонанд.

Дар ин замина таҷрибаи Британияи Кабир ҷолиби диққат аст, ки дар он масъалаи қонуният бахш тавассути фаъолияти танзимгари мустақил — Charity Commission for England and Wales — институтсионалӣ шудааст. Қонун мустақиман дар байни ҳадафҳои Комиссия баланд бардоштани эътимоди ҷамъиятӣ ба созмонҳои хайрия, пешбурди фаҳмиши манфиати ҷамъиятӣ (public benefit), мусоидат ба иҷрои ӯҳдадорӣҳои парасторон, истифодаи самараноки захираҳои хайрия ва тақвияти ҳисоботдиҳии ташкилотҳои хайрияро дар назди донорҳо, баҳрабардорон ва ҷомеаи васеъ муайян мекунад.

Дар стратегияи солҳои 2024–2029 Комиссия ҳадафи худро ташаккули низомии одилона, мутавозин ва мустақили танзим муайян кардааст, ки дар он ташкилотҳои хайрия метавонанд пурра рушд намоянд ва ҳамзамон эътимоди ҷамъиятиро нигоҳ доранд.

Чиҳати амалии ин модел низ муҳим аст: Комиссия феҳристи оммавии ташкилотҳои хайрияро нигоҳ медорад, ҳар рӯз маълумоти кушодаи бахшро нашр мекунад ва ҳисоботдиҳии солоноро стандартӣ мегардонад, ки ин маҷмӯи маълумоти муқоисашавандаро барои ҷомеа, муҳаққиқон ва намояндагони давлат васеъ менамояд.

Унсури иловагии таҳкими қонуният талабот ба парасторон аст, ки ҳар сол шарҳ диҳанд, ташкилот чӣ гуна ҳадафҳои худро ба манфиати ҷамъият иҷро кардааст. Яъне, мақоми ҳуқуқи ташкилот мустақиман бо натиҷаи ба ҷомеа тавсифшаванда пайваست карда мешавад.

Ҳамзамон модели бритониёӣ нақши TfT-ро дар муҳокимаи ислоҳот маҳдуд намекунад: дастури Комиссия бар он асос меёбад, ки ташкилотҳои хайрия метавонанд дар бахшҳои ҷамъиятӣ иштирок кунанд, агар ин ба ҳадафҳои хайриявиашон хизмат кунад ва дар доираи қонун анҷом дода шавад.

Тадқиқоти мунтазами «Эътимоди ҷамъиятӣ ба хайрия» (Public Trust in Charities) дар соли 2025 нишон медиҳад, ки сатҳи эътимод ба ташкилотҳои хайрия дар Англия ва Уэлс ҳамоно баланд боқӣ мемонад ва донишмандони мавҷудияти танзимгар ва нақши он эътимодро ба бахш тақвият медиҳад.

Ҳамин тариқ, таҷрибаи Британия нишон медиҳад, ки қонуниятҳои ТҒТ метавонад на танҳо тавассути натиҷаҳои худ онҳо, балки тавассути омезиши танзими мустақил, маълумоти кушода, ҳисоботдиҳии стандартӣ, қоидаҳои равшани иштироки ҷамъиятӣ ва ченкунии мунтазами эътимоди ҷамъиятӣ таҳким ёбад.

Аз нуқтаи назари таҳлилӣ, ин барои кишварҳои Осиёи Марказӣ аҳамияти махсус дорад: Комиссия саҳми ТҒТ-ро ба маънои пурраи арзёбии таъсир намесанҷад, аммо инфрасохтори ченшавандагӣ, муқоисашавандагӣ ва эътиодно фароҳам меорад, ки бе он саҳми бахш аз лиҳози омори ноён мемонад ва қонуниятҳои харизмавии ташкилотҳо осебпазир мегардад.

1.4. ТҒТ дар Осиёи Марказӣ: норасоии андозагирӣ ва вазифаҳои таҳкими қонуният

Дар заминаи Осиёи Марказӣ чунин дидгоҳ аҳамияти махсус дорад. Масалан, дар Қирғизистон ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) пеш аз ҳама дорои қонуниятҳои ҳуқуқӣ-оқилона мебошанд, дар ҳоле ки қонуниятҳои анъанавӣ ва харизмавии онҳо хеле заифтар ифода ёфтааст. Набудани иттилооти воқеӣ, низомнок ва фаҳмо дар бораи саҳми ТҒТ заминаи пайдоиши афсонаҳо, нобоварӣ ва айбдоркуниҳо дар бораи нақши «харобиовари» бахшро фароҳам меорад. Ба ибораи дигар, масъалаи арзёбии саҳм дар муҳити маҳаллӣ на танҳо як масъалаи академӣ, балки масъалаи эътирофи ҷамъиятии бахш низ мебошад. Маҳз барои ҳамин назарияи қонуниятҳои Вебер ҳамчун заминаи назариявии ин таҳқиқот истифода мешавад, то нишон дода шавад, ки саҳми исботшуда метавонад қонуниятҳои харизмавии ТҒТ-ро тақвият диҳад ва бо мурури замон заминаи устувори анъанавии эътирофи онҳоро ташаккул диҳад.

Нашрияҳо дар бораи саҳми ҷомеаи шахрвандӣ ва ТҒТ дар рушди кишварҳои Осиёи Марказӣ хеле каманд. Адабиёт бештар ба вазъи бахш, дарки ТҒТ аз ҷониби ҷомеа ва имкониятҳои иштироки онҳо дар равандҳои қабули қарорҳо диққат медиҳад. Адабиёти байналмилалӣ низ саҳми дарозмуддати ташкилотҳои ҷомеаи шахрвандиро дар коҳиши камбизоатӣ ва рушд камтар тавсиф мекунад, вале ба мушкилоти интиҳоби нишондиҳандаҳо ва маҳдуд будани арзёбиҳои миқдорӣ танҳо бо нишондиҳандаҳои ММД ишора менамояд.

Ҳамин тариқ, барои муҳити Осиёи Марказӣ масъалаи чен кардани саҳми ТҒТ махсусан муҳим аст: бахш вучуд дорад, фаъолият мекунад ва ба рушд таъсир мерасонад, аммо забони тавсифи он аз ҷиҳати институтсионалӣ ва омори ғанӯз пурра рушд накардааст. Дар айни замон, расонаҳои расмӣ аксаран ТҒТ-ро ҳамчун манбаи даромадҳои таблиғотӣ мебинанд ва хусусияти ғайритиҷоратии онҳоро нодида мегиранд.

Таҷрибаи муқоисавии пасошӯравӣ низ далелҳои мувофиқ будани назарияи қонуниятро тақвият медиҳад. Масалан, таҳқиқоти ЦИРКОН нишон медиҳад, ки имрӯз гуфтугӯ дар бораи саҳми ТҒТ аллакай ба ҷаҳорҷӯбаи мураккабтар гузаштааст: аз таърихи бахш ва касбияти он — ба нақши ТҒТ ҳамчун иштирокчиёни тағйирот, таъсири онҳо ба афкори ҷамъиятӣ, фарҳанги хайриявӣ ва ҳатто саҳми онҳо дар ММД.

Дар ҳисобот таъкид мешавад, ки касбӣ шудани бахш омили асосии дохилии таъсири он гардид ва ҷамъшавии таҷриба, инфрасохтор ва нақшҳои нави касбӣ аҳамияти ҷамъиятӣ ва институтсионалии ТҒТ-ро васеъ намуд. Аммо ҳатто дар ин ҳолат саҳми ТҒТ тавассути омезиши далелҳои омори, коршиносӣ ва кейсӣ тавсиф мешавад. Ин ҳулосаи асосии адабиёти байналмилалиро тасдиқ мекунад: саҳми ТҒТ танҳо қисман ченшаванда аст ва бинобар ин ба равиши бисёрсамта ниёз дорад.

Дар ниҳоят, шарҳи адабиёт нишон медиҳад, ки қисми муҳими қонуниятҳои ТҶТ намоёни ҷамъиятии саҳми онҳо мебошад. Тадқиқотҳои вобаста ба эътимод, иштирок ва ғаълонокии шаҳрвандӣ (аз CIVICUS to HSE ва CAF) нишон медиҳанд, ки ҷомеаи шаҳрвандиро бояд на танҳо аз рӯи шумораи ташкилотҳо, балки аз рӯи сатҳи иштироки мардум дар амалияҳои кумак, ихтиёрӣ, хайрия ва иштироки ҷамъиятӣ арзёбӣ кард.

Аммо ин таҳқиқотҳо бештар «муҳит» ва «миқёси ғаълонокии шаҳрвандӣ»-ро тавсиф мекунанд, на ҳуди саҳми ТҶТ дар рушд. Аз ин рӯ, онҳо ҳамчун заминаи муҳим хизмат мекунанд, аммо наметавонанд таҳлили таъсири ТҶТ ба сифати зиндагӣ, ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва тағйироти институтсионалиро пурра иваз намоянд.

Ҳамин тавр, шарҳи адабиёт ба чанд хулосаи асосӣ меорад:

Якум, масъалаи саҳми ТҶТ нисбат ба масъалаи вазъи бахш ва фазои шаҳрвандӣ камтар омӯхта шудааст.

Дуюм, назарияи қонуният заминаи мантиқӣ ва исботшуда барои муттаҳид сохтани мавзӯҳои саҳм, эътимод, эътироф ва мувофиқати ҷамъиятиро фароҳам меорад.

Сеюм, стандартҳои байналмилалӣ баҳисобгирии оморӣ ва ҳисобҳои ёрирасон заминаи зарурӣ, вале нокифоя барои фаҳмиши нақши ТҶТ мебошанд: онҳо бахшро намоён месозанд, вале тамоми таъсири иҷтимоӣ ва институтсионалии онро фаро намегиранд.

Чорум, адабиёт ҳарчи бештар нишон медиҳад, ки саҳми ТҶТ бояд на танҳо тавассути натиҷаҳои иҷтимоӣ дар маънои маҳдуд, балки тавассути нақши онҳо дар баланд бардоштани ҳисоботдиҳӣ ва мутобиқшавии идоракуни, коҳиши монеаҳои институтсионалӣ барои шаҳрвандон ва соҳибкорон, инчунин дар ташаккули муҳити шаффоф ва пешгӯишаванда барои рушди бахши хусусӣ ва сармоягузорӣ арзёбӣ шавад.

Панҷум, маҳз дар шароити гузариш, ки эътирофи ҷамъиятии ТҶТ ҳанӯз ҳамчун як ҳақиқати бебаҳс вуҷуд надорад, арзёбии саҳм ҳамзамон ба вазифаи таҳлилӣ, идоракуни ва ташаккули қонуниятҳои зарурии харизмавии ТҶТ табдил меёбад.

Аз ин рӯ, барои кишварҳои Осиёи Марказӣ вазифаи асосӣ на танҳо дар тавсифи бахш, балки дар таҳияи чунин низоми арзёбӣ мебошад, ки саҳми ТҶТ-ро ченшаванда, фаҳмо ва аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муҳим гардонад.

2. Равиши методологӣ ва маҳдудиятҳои таҳлил

2.1. Мантиқи умумии таҳқиқот

Таҳқиқот аз ҷаҳмиши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) ҳамчун иштирокчиёни мустақили рушд сарчашма мегирад, ки саҳми онҳо ҳамзамон дар чанд самт зоҳир мегардад. Аз як тараф, ТҒТ қисми иқтисодӣ мебошанд: қойҳои корӣ таъсис медиҳанд, музди меҳнат мепардозанд, захираҳоро ҷалб мекунанд, андоз месупоранд, молу хизматрасонӣ меҳаранд. Аз тарафи дигар, аҳамияти онҳо бо фаъолияти оинномавӣ алоқаманд аст: пешниҳоди хизматрасонӣ, кор бо гурӯҳҳои осебпазир, иштирок дар таҳия ва мониторинги ислоҳоти давлатӣ, рушди ташаббусҳои маҳаллӣ, ҳамгирии иҷтимоӣ, ҳифзи ҳуқуқ ва дастгирии имкониятҳои иқтисодии баҳрабардорон.

Дар робита ба ин, таҳқиқот саҳми ТҒТ-ро тавассути чанд бахш ба ҳам алоқаманд баррасӣ намуд: саҳми институтсионалии бахш ба иқтисодӣ; нақши ТҒТ дар экосистемаи рушди кишвар; саҳми иҷтимоӣ; саҳми иқтисодии фаъолияти оинномавӣ; харитаи мавзӯи иштироки ТҒТ; хусусиятҳои сифатии роҳҳои офаридашуда. Чунин равиш имкон дод, ки арзёбӣ танҳо ба нишондиҳандаҳои молиявӣ ё лоиҳавӣ маҳдуд нашавад ва ТҒТ ҳамчун бахше нишон дода шавад, ки тавассути шаклҳои гуногуни иштирок дар рушд арзиши ҷамъиятӣ эҷод мекунанд.

Аҳамияти махсус инчунин саҳми ТҒТ дар беҳтар намудани шароити рушд мебошад. Ин саҳм тавассути ошкор кардани мушкилот дар раванди татбиқи ислоҳот ва иҷрои қарорҳо, иштирок дар тақмили хизматрасонӣ ва барномаҳо, рушди инфрасохтори маҳаллӣ, дастгирии соҳибкорӣ ва расонидани маълумот ба давлат ва шарикон дар бораи монеаҳои, ки ба фаъолияти иқтисодии аҳоли ва бахши хусусӣ таъсир мерасонанд, зоҳир мегардад. Чунин саҳм на ҳамеша дар нишондиҳандаҳои мустақими макроиқтисодӣ ифода меёбад, аммо барои сифати идоракунии, ҳолибияти сармоягузори минтақаҳо ва устувории рушди маҳаллӣ аҳамияти баланд дорад.

Объекти таҳлил на ҳамаи ташкилотҳои расман ба қайд гирифташудае буданд, ки мақоми ғайритиҷоратӣ доранд, балки пеш аз ҳама он ТҒТ, ки маҳсулоти аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муфид эҷод мекунанд ва дар рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ иштирок менамоянд. Дар маводи кишварӣ мантиқи интиҳоби марҳилавӣ истифода гардид: сабти шумораи умумии ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, ҷудо намудани ташкилотҳои амалкунанда ва фаъолони коркунанда, инчунин хориҷ намудани сохторҳои, ки ба доираи таҳқиқот дохил намешаванд (масалан: ташкилотҳои сиёсӣ, динӣ, ширкатҳои соҳибмулкони манзил ва иттифоқҳои касаба ва ғайра).

2.2. Усулҳо ва манбаҳои ҷамъоварии маълумот

Таҳқиқот бар усули омехта асос ёфтааст, ки таҳлили миқдорӣ ва сифатиро муттаҳид менамояд. Қисми миқдорӣ барои арзёбии саҳми институтсионалии ТҒТ ҳамчун иштирокчиёни иқтисодӣ истифода шуд: шуғл, музди меҳнат, пардохтҳои андозӣ ва иҷтимоӣ, воридоти молиявӣ, хариди молу хизматрасонӣ, саҳм дар арзиши иловашудаи умумӣ ва дигар нишондиҳандаҳо дар сурати мавҷуд будани маълумот. Қисми сифатӣ барои таҳлили нақши ТҒТ дар рушд, ҳамкориҳои онҳо бо давлат, таъсири иҷтимоӣ ва иқтисодии фаъолияти оинномавӣ, инчунин тағйироте, ки барои баҳрабардорон, хизматрасониҳо, ҷомеаҳо ва таҷрибаҳои идоракунии ба вуҷуд меоянд, истифода гардид.

Асоси пойгоҳи иттилоотиро ҳисоботҳои кишварӣ оид ба Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон, маводи кабинетӣ, ҳикояҳои муваффақият, маълумоти муҳокимаҳои гурӯҳҳои фокусӣ ва мусоҳибаҳо, инчунин маълумоти расмӣ омӯрӣ, андозӣ, буҷетӣ ва маъмурии кишварҳои минтақа ташкил доданд. Дар ҳолатҳои, ки маълумоти миқдорӣ нокифоя ё муқоисанашаванда буд, таҳлил ба маводи сифатӣ, арзёбиҳои коршиносӣ, тавсифи таҷрибаҳо ва кейсҳо таъям намуд, ки имкон медоданд хусусият ва аҳамияти ҷамъиятии саҳми ТҒТ нишон дода шавад.

Маълумоти ибтидоии сифатӣ дар таҳқиқотҳои кишварӣ тавассути муҳокимаҳои гурӯҳҳои фокусӣ ва мусоҳибаҳои нимасохторӣ ҷамъоварӣ гардиданд. Иштирокчиён намоёндогони ТҶТ-и фаъол, мақомоти давлатӣ, мақомоти идоракунии маҳаллӣ, ҷомеаи коршиносӣ, ташкилотҳои шарик ва дигар иштирокчиёне буданд, ки аз фаъолияти ТҶТ дар бахшҳои дахлдор огоҳӣ доштанд. Интихоби мусоҳибон хусусияти ғайритасодуфӣи коршиносӣ дошт ва ба ташкилотҳо ва иштирокчиёне равона шуда буд, ки таҷрибаи амалӣ, натиҷаҳои тасдиқшуда ва қобилияти тавсифи ҳам фаъолияти худӣ ТҶТ ва ҳам тағйироте, ки ба шарофати ин фаъолият ба вуҷуд меоянд, доштанд.

Маълумоти дуумдараҷаи миқдорӣ асосан тавассути таҳлили кабинетӣ ҷамъоварӣ гардиданд. Манбаъҳо метавонанд мақомоти давлатии бақайдгирӣ, идораҳои омор, мақомоти андоз, маълумоти кушодаи буҷетӣ, порталҳои махсуси ТҶТ, пойгоҳҳои маълумоти идоравӣ ва ҳисоботҳои ҷамъбастаншудаи ташкилотҳо бошанд. То ҳадди имкон нишондиҳандаҳои таҳлил шуданд, ки саҳми ТҶТ-ро ҳамчун корфармо, андозсупоранда, истеҳсолкунандаи хизматрасонӣ, гиранда ва «азнавтақсимкунандаи» захираҳо, истеъмолкунандаи молу хизматрасонӣ, инчунин иштирокчиҳои барномаҳои давлатӣ ва маҳаллӣ тавсиф мекунанд.

2.3. Равиши таҳлилӣ

Равиши таҳлилии таҳқиқот бар гузариш аз тавсифи фаъолият ба арзёбии саҳм асос ёфтааст. Шумораи чорабиниҳо, лоиҳаҳо, нашрияҳо ё иштирокчиён ҳамчун сатҳи ибтидоии иттилоот баррасӣ гардид, аммо диққати асосӣ ба он равона шуд, ки ТҶТ кадом вазифаҳоро иҷро карданд, кадом гурӯҳҳо дастгирӣ гирифтанд, кадом монеаҳо коҳиш ёфтанд, кадом қарорҳо тағйир ёфтанд, кадом захираҳо ҷалб шуданд ва кадом унсурҳои амалия метавонанд мустақкам ё васеъ гардонидани шаванд.

Аз ҷиҳати мазмунӣ таҳлил се сатҳро дар бар гирифт.

Баҳисобгирии асосии бахш: шумораи ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, амалкунанда ва фаъол, шуғл, фонди музди меҳнат, андозҳо, воридоти молиявӣ, манбаъҳои маблағгузорӣ, фаъолияти ихтиёрӣ ва шумораи баҳрабардорон.

Саҳми функционалӣ: пешниҳоди хизматрасонӣ, кор бо гурӯҳҳои осебпазир, иштирок дар таҳияи ислоҳот, иштирок дар беҳтар намудани татбиқи барномаҳо ва хизматрасониҳо, рушди соҳибкорӣ ва малакаҳои иқтисодӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, ҷалби захираҳо, фаъолияти ихтиёрӣ, соҳибкориҳои иҷтимоӣ ва ташаббусҳои маҳаллӣ.

Натиҷаҳо ва таъсир: тағйирёбии дастрасӣ ба хизматрасонӣ, коҳиши осебпазирӣ, баланд шудани сатҳи шуғл ва даромад, беҳтар шудани сифати зиндагӣ, тағйироти институтсионалӣ, беҳтар шудани иҷрои барномаҳо ва қарорҳо, рушди шароит барои соҳибкорӣ ва фаъолияти иқтисодии маҳаллӣ, инчунин устувории натиҷаҳо пас аз анҷоми лоиҳаҳо.

Диққати махсус ба хусусиятҳои сифатии саҳми ТҶТ дода шуд: нодирӣ, навоварӣ, самаранокӣ, устуворӣ ва вазифаи «расонидани» рушд ба гурӯҳҳо ва минтақаҳои душвордастрас, истисношуда ва осебпазир. Ин хусусиятҳо барои тавсифи табиати саҳми ТҶТ истифода шуданд, махсусан дар ҳолатҳое, ки арзёбии миқдорӣ тамоми арзиши ҷамъиятии натиҷаро пурра инъикос намекард. Онҳо имкон доданд нишон дода шаванд, ки ТҶТ барои гурӯҳҳои маҳдуд ё душвордастрас чӣ гуна роҳҳалҳо эҷод мекунанд, кадом усулҳои навро ҷорӣ менамоянд, чӣ гуна аз захираҳои маҳдуд истифода мекунанд, кадом таҷрибаҳо метавонанд дар сиёсат ё хизматрасонӣ мустақкам гарданд ва чӣ тавр дастгирӣ ба одамон ва минтақаҳои мерасад, ки фарогирии онҳо тавассути механизмҳои стандартӣ душвортар аст.

2.4. Унсурҳои назарияи тағйирот

Таҳқиқот ба назарияи зерини тағйирот таъя мекунад: фаҳмиши равшантар дар бораи саҳми ТҶТ аз ҷониби давлат, соҳибкорӣ, донорҳо ва ҷомеа метавонад на танҳо ба густариши ҳамкорӣ бо ин бахш мусоидат намояд, балки ба истифодаи пурратари иқтисодӣ он дар баланд бардоштани сифати идоракунии, рушди минтақаҳо ва беҳтар намудани шароит барои фаъолияти иқтисодӣ низ кумак кунад. Агар саҳми ТҶТ на танҳо ҳамчун фаъолияти лоиҳавӣ ё пешниҳоди хизматрасонӣ, балки

ҳамчун қобилияти коҳиш додани монеаҳои ташкилотӣ, беҳтар намудани иҷрои қарорҳо, рушди малакаҳои соҳибкорӣ, хизматрасониҳои маҳаллӣ ва инфрасохтор дида шавад, ин барои ташаккули муҳити устувортари сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ замина фароҳам меорад.

Ин мантиқ дар назар дорад, ки арзёбии саҳми ТҒТ на танҳо аҳамияти таҳқиқотӣ, балки аҳамияти амалӣ низ дорад. Агар мақомоти давлатӣ саҳм ва иқтисодии ТҒТ-ро ҳамчун шарикон беҳтар дарк намоянд, онҳо барои ташаккули механизмҳои устувори ҳамкорӣ, маблағгузорӣ ва баҳисобгирии натиҷаҳо асоси бештар пайдо мекунанд. Агар соҳибкорӣ имкониятҳои ТҒТ-ро беҳтар фаҳмад, он метавонад онҳоро ҳамчун шарикон дар татбиқи барномаҳои масъулияти иҷтимоии корпоративӣ, сармоягузориҳои иҷтимоӣ ва рушди ҷомеаҳои маҳаллӣ баррасӣ намояд. Агар ҳуди ТҒТ натиҷаҳои худро беҳтар ҳуҷҷатгузорӣ ва муаррифӣ кунанд, ин намоёнии онҳо, эътимод ба бахш ва қобилияти иштирок дар ташаккули рӯзномаи рушдро баланд мебардорад.

Расми 1. Назарияи тағйирот

2.5. Равиш ба тафсири натиҷаҳо

Тафсири натиҷаҳо ба усули синтези минтақавӣ таъяс мекард. Ҳисобот кӯшиш намекунад, ки ҳамаи кишварҳоро ба ҳар қимате бо як нақшаи яксон пешниҳод намояд. Саҳми ТҒТ дар кишварҳои гуногун тавассути роҳҳои гуногун зоҳир мегардад: дар баъзе ҳолатҳо нишондиҳандаҳои иқтисодӣ бештар дастрасанд, дар ҳолатҳои дигар — кейсҳо, иштироки коршиносӣ, барномаҳои давлатӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ ё кор бо гурӯҳҳои душвордастрас. Аз ин рӯ, ҳулосаҳо на ҳамчун рейтингҳои кишварҳо, балки ҳамчун ҷамъбасти моделҳо, вазифаҳо ва қонуниятҳои тақроршаванда пешниҳод мешаванд.

Намунаҳо (кейсҳо) ва ҳикояҳои муваффақият барои нишон додани он тағйироте истифода шуданд, ки на ҳамеша дар маълумоти ҷамъбастшуда дида мешаванд.

2.6. Маҳдудиятҳо

Таҳқиқот як қатор маҳдудиятҳо дорад, ки бо нобаробарии маълумот, фарқияти низомҳои миллии баҳисобгирӣ, дастрасии маҳдуд ба иттилооти омӯрӣ ва сатҳи гуногуни амиқии маводи кишварӣ вобастаанд.

Маҳдудияти асосӣ дар он аст, ки ҳисоботдиҳии лоиҳавии ТҒТ на ҳамеша бо арзёбии саҳм баробар аст. Шумораи чорабиниҳо, иштирокчиён ё нашрияҳо фаъолиятро инъикос мекунанд, аммо на ҳамеша нишон медиҳанд, ки барои шахс, оила, ҷомеа, хизматрасонӣ ё низоми идоракунии ҷамоҳанг ба вуҷуд омадааст. Тағйироти дарозмуддат — коҳиши осебпазирӣ, устувории натиҷа, беҳтаршавии сифати зиндагӣ, афзоиши шуғл, беҳтар шудани дастрасӣ ба хизматрасонӣ ё тағйири амалияи идоракунии — нишондиҳандаҳои мураккабтар, низомҳои ҷамъоварӣ ва коркарди маълумот ва мониторинги мунтазамро талаб мекунанд, ки дар минтақа ҳоло ба таври маҳдуд истифода мешаванд.

Маҳдудиятҳои муқоисаи мустақими миқдорӣ

Муқоисаи мустақими миқдории кишварҳо бо сабаби фарқиятҳо дар таърифҳо, манбаъҳои маълумот, давраҳо, фарогирии ташкилотҳо ва дастрасии омор маҳдуд мебошад. Баъзе маводи кишварӣ байни ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, амалкунанда ва ғаёл фарқ мегузоранд, дар ҳоле ки дигарон ба феҳристҳои маъмурӣ, маълумоти ҳисоботдиҳӣ ё гурӯҳҳои интихобшуда таъя мекунанд. Ғайр аз ин, на ҳамаи кишварҳо нишондиҳандаҳои макроиқтисодии муқоисашавандаи бахши ТҶТ доранд. Дар баъзе ҳолатҳо имкон аст шуғл, андозҳо, фонди музди меҳнат, воридоти молиявӣ ё арзиши иловашудаи умумӣ арзёбӣ карда шаванд; дар ҳолатҳои дигар саҳми ТҶТ бештар тавассути иштирок дар барномаҳои давлатӣ, кейсҳо, ғаёлияти коршиносӣ, мониторинги ҷамъиятӣ ё хизматрасониҳои иҷтимоӣ намоён мегардад. Ҳатто дар сурати мавҷуд будани маълумот, нишондиҳандаҳои метавонанд ба давраҳои гуногун, шаклҳои ташкили ҳуқуқӣ ва гурӯҳҳои гуногуни ташкилотҳо дахл дошта бошанд.

Аз ин рӯ, ҳисобот аз симметрияи сунъӣ дар муқоисаи миқдорӣ худдорӣ мекунад. Ҳадафи он муайян намудани он аст, ки чӣ гуна саҳми институтсионалӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва идоракунии ТҶТ дар шароити гуногуни миллии зоҳир мегардад.

Маҳдудиятҳои заминаи далелӣ

Заминаи далелӣ оид ба саҳми ТҶТ дар кишварҳои минтақа ҳамоно гуногуншакл буда, як қисми натиҷаҳо бо фосилаи вақт зоҳир мешаванд. Масалан, омӯзиш метавонад баъд аз чанд моҳ ба шуғл ё даромад таъсир расонад; мониторинги ҷамъиятӣ метавонад баъд аз баррасии тавсияҳо ба сифати қарорҳо таъсир расонад; кор бо гурӯҳҳои осебпазир метавонад ба коҳиши хавфҳои душворченшаванда оварда расонад.

Маҳдудияти иловагӣ ғаёлияти пасти худӣ ТҶТ дар худбаҳодиҳӣ мебошад, инчунин он ки бисёре аз ташкилотҳо ҳисоботро пеш аз ҳама барои донорҳо ё мақомоти давлатӣ мебаранд, на барои арзёбии низомноки саҳм дар рушд. Ин муқоисашавандагии маълумотро коҳиш дода, ҷамъбасти минтақавиро, махсусан дар қисмати натиҷаҳо (outcomes) ва таъсир (impact), мушкил мегардонад.

Маҳдудиятҳои арзёбии миқдории саҳми институтсионалӣ

Маълумоти миқдорӣ на дар ҳамаи кишварҳо дастрас аст ва на ҳамаеша метавонад барои бахши ТҶТ дар шакли муқоисашаванда ҷудо карда шавад.

Дар баъзе кишварҳо маълумоти оморӣ, андозӣ ва бақайдгирӣ байни худ фарқ мекунанд. Дар дигар ҳолатҳо иттилоот танҳо барои ташкилотҳои дастрас аст, ки ҳисобот пешниҳод кардаанд, дар таҳқиқот иштирок намудаанд ё ба пойгоҳҳои махсус дохил шудаанд. Аз ин рӯ, саҳми институтсионалии ТҶТ бо эҳтиёт баррасӣ мешавад: ҳамчун маҷмӯи далелҳои дастрас оид ба нақши бахш дар шуғл, андозҳо, ҷараёнҳои молиявӣ, харидҳо, ҷалби захираҳо ва истеҳсоли арзиши иловашуда. Дар он ҷойҳое, ки маълумот имкон медиҳад, ҳисобҳои миқдорӣ ва муқоисаҳои истифода мешаванд; дар ҷойҳое, ки маълумот маҳдуд аст, диққат ба тавсифи сифатӣ ва муайян кардани камбудии баҳисобгирӣ равона мегардад.

3. Ҳолати кунунии минтақавии бахши ТҒТ

3.1. Тавсифи умумии бахш

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ шакли муташаккили иштироки шаҳрвандон дар рушдро ифода намуда, ҳамчун объекти мустақили равандҳои иҷтимоию иқтисодӣ амал мекунанд ва миёни институтҳои давлатӣ, бозор, оила ва ҷомеаҳои маҳаллӣ ҷойгоҳи махсусро ишғол менамоянд. Аҳамияти онҳо бо қобилияти кор кардан бо ниёзҳои ҷамъиятӣ муайян мегардад, ки муносибати ҳадафнок, эътимод, тахассуси касбӣ ва иртиботи устувор бо одамонро талаб мекунанд. Дар ин сифати худ ТҒТ низомии рушдро дар он ҷойҳо пурра мекунанд, ки барномаҳои давлатӣ, механизмҳои бозорӣ ё захираҳои оилавӣ на ҳамеша метавонанд ба ниёзҳои гурӯҳҳои осебпазир, минтақаҳои алоҳида ва ҷомеаҳои маҳаллӣ сари вақт ва ба таври комил ҷавоб диҳанд.

ТҒТ аз ташкилотҳои тиҷоратӣ бо он фарқ мекунанд, ки фаъолияти онҳо ба гирифтани фоида ва тақсими он равона нашудааст. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки дар он соҳаҳои фаъолият намоёнд, ки талаботи ҷамъиятӣ баланд аст, аммо даромаднокии бозорӣ маҳдуд мебошад. Аз ҳамин сабаб, аҳамияти амалии бахши ТҒТ бо қобилияти табдил додани дархостҳои ҷамъиятӣ ба хизматрасонӣ, ташаббусҳо, қарорҳои экспертӣ ва дастгирии ҳадафноки мардум муайян мегардад.

ТҒТ-и минтақа бо он муттаҳид мешаванд, ки асосан дар соҳаҳои аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муҳим фаъолият мекунанд: ҳифзи иҷтимоӣ, тандурустӣ, маориф, дастрасӣ ба адолат, дастгирии занон, ҷавонон ва шахсони дорои маъҷубият, ҳифзи муҳити зист, рушди маҳаллӣ, мубориза бо камбизоатӣ, рушди соҳибкорӣ ва иштироки шаҳрвандон дар қабули қарорҳо. Дар бисёр ҳолатҳо ин самтҳо ба он соҳаҳои мувофиқат мекунанд, ки талабот ба кумак, ҳамроҳӣ ва мониторинги ҷамъиятӣ аз имкониятҳои механизмҳои маъмурии маъмул бештар мебошад.

Дар айни замон бахши ТҒТ дар Осиёи Марказӣ яксон нест. Қисме аз ташкилотҳо дорои заминаи устувори институтсионӣ, ҳаёти кормандон, ҳисоботдиҳии мунтазам, таҷрибаи ҳамкорӣ бо давлат ва донорҳо мебошанд. Қисми дигар дар доираи мантиқи лоиҳавӣ фаъолият мекунанд ё аз фаъолияти як гурӯҳи хурд вобастаанд. Дар баъзе кишварҳо нақши муҳимро иттиҳодияҳои бузурги ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои мебозанд, ки ба барномаҳои давлатӣ зич ворид шудаанд; дар дигар кишварҳо бошад — ташкилотҳои экспертӣ, хизматрасонӣ, ҳуқуқҳимоя, хайриявӣ ва маҳаллӣ, ки бо гурӯҳҳои мушаххаси аҳоли кор мекунанд.

Хусусияти умумии бахш дар ҳамоҳангии чанд вазифа дар дохили як ташкилот мебошад. Бисёре аз ТҒТ ҳамзамон хизматрасонӣ пешниҳод мекунанд, ба ҳимояи манфиатҳо машғул мешаванд, дар машваратҳо бо давлат иштирок мекунанд, омӯзиш мегузaronанд, ба баҳрабардорон дар ҳалли масъалаҳои амалӣ кумак мекунанд ва пешниҳодҳои экспертӣ таҳия менамоянд, яъне фаъолияти онҳо хусусияти омехта дорад. Барои минтақа ин хусусият махсусан муҳим аст: ТҒТ аксар вақт на танҳо таъминкунандагони як хизматрасонии маҳдуд, балки марказҳои салоҳиятҳои мукамал дар атрофи масъалаҳои мушаххаси иҷтимоӣ, иқтисодӣ ё ҳуқуқӣ мебошанд.

МИСОЛ

Қирғизистон: барои бисёр ТҒТ марзи байни хизматрасонӣ, ҳимояи манфиатҳо ва иштирок дар сиёсати рушд шартӣ мебошад

Дар Қирғизистон пурсиши 110 ТҒТ-и фаъл нишон дод, ки 48,2% ташкилотҳо ҳамзамон ба фаъолияти ҳуқуқҳимоявӣ / адвокатсия ва пешниҳоди хизматрасонӣ машғуланд; 37,3% асосан хизматрасонӣ пешниҳод мекунанд; 14,5% бештар ба фаъолияти ҳуқуқҳимоявӣ ва иштирок дар раванди қабули қарорҳо машғул мебошанд. Чунин сохтор нишон медиҳад, ки барои бисёр ТҒТ марзи байни хизматрасонӣ, ҳимояи манфиатҳо ва иштирок дар сиёсати рушд шартӣ аст: кор бо мушкилоти шахс ё ҷомеа аксар вақт ҳамзамон ҳамаи ин абзорҳоро талаб мекунанд.

Чунин сохтори фаъолият нишон медиҳад, ки барои бисёр ТҒТ марзи байни хизматрасонӣ, ҷимояи манфиатҳо ва иштирок дар сиёсати рушд шартӣ мебошад: кор бо мушкилоти шахс ё ҷомеа аксар вақт ҳамзамон ҳамаи ин абзорҳоро талаб мекунад.

3.2. Шаклҳои ташкилотӣ

Дар амал ба бахши ТҒТ метавонанд ташкилотҳое дохил шаванд, ки шаклҳои ҷамъиятӣ-ҳуқуқӣ ва вазифаҳои хеле гуногун доранд: иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, фондҳои ҷамъиятӣ, ассотсиатсияҳо, ташкилотҳои хайриявӣ, ташкилотҳои шахсони дорои маъҷубият, иттиҳодияҳои ҷавонон ва занон, шабакаҳои касбӣ ва мавзӯӣ, ташкилотҳои пешниҳодкунандаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ, инчунин сохторҳое, ки дар атрофи вазифаҳои мушаххаси аз ҷиҳати ҷамъиятӣ муҳим таъсис дода шудаанд. Аз ин рӯ, ҳангоми арзёбии саҳм муҳим аст, ки байни бахши расман ба қайд гирифташуда ва он қисми ташкилотҳое, ки воқеан дар рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ иштирок мекунад, фарқ гузошта шавад.

3.3. Ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, амалкунанда ва фаъолона коркунанда

Яке аз мушкилоти умумии арзёбии саҳми ТҒТ фарқи байни ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, амалкунанда ва фаъолона коркунанда мебошад. Худи далели бақайдгирӣ на ҳамеша маънои мавҷудияти фаъолияти мунтазам, кормандон, лоиҳаҳо, ҳисоботдиҳӣ ё кори устувор бо баҳрабардоронро дорад. Дар робита ба ин, таҳлили минтақавӣ бояд нишондиҳандаҳои шумораи ТҒТ-ро бо эҳтиёт истифода барад ва, то ҳадди имкон, мушаххас намояд, ки сухан дар бораи кадом гурӯҳи ташкилотҳо меравад. Бо вуҷуди ин, муаллифон қадвали муқоисавӣ тартиб додаанд, ки тасаввуроти умумӣ дар бораи бахшро дар буриши кишварҳо пешниҳод мекунад.

Дар Қазоқистон барои тавсифи бахш муҳим аст, ки байни мавҷудияти умумии ТҒТ-и ба қайд гирифташуда ва он қисми ташкилотҳое, ки дар абзорҳои махсуси баҳисобгирӣ инъикос мешаванд, фарқ гузошта шавад. Роҳнамои амалии бештар муфид Пойгоҳи додаҳои ТҒД-и Вазорати фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Қазоқистон мебошад, ки тавассути он ташкилотҳое сабт мегарданд, ки дар бораи фаъолияти худ, самтҳои кор, сохтори идоракуни ва манбаҳои маблағгузорӣ маълумот пешниҳод менамоянд. Тибқи маълумоти охири соли 2024, шумораи ТҒТ-и фаъоле, ки дар ин низом инъикос шудаанд, ба 17 964 расидааст. Ин имкон медиҳад, ки Қазоқистон ҳамчун намунаи кишваре баррасӣ гардад, ки арзёбии бахш на танҳо ба бақайдгирии ташкилотҳо, балки ба пешниҳоди мунтазами маълумот низ таъя мекунад. Аммо бинобар таснифоти васеи омӯрӣ, аз ҷиҳати методологӣ ҷудо намудани ташкилотҳое, ки арзёбии саҳми ҷамъиятан муфид ба онҳо татбиқ мешавад, душвор аст.

Қирғизистон намунаи муфиди чунин тафриқаро пешниҳод мекунад. Дар таҳқиқоти кишварӣ ба гурӯҳи мақсаднок 21 399 ТҒТ пас аз хориҷ намудани ташкилотҳои сиёсӣ, динӣ, ширкатҳои соҳибмӯлкони манзил ва иттифоқҳои касаба дохил карда шуданд. Ҳисоботи мунтазами омори 4 548 ТҒТ пешниҳод намуданд. Баъд аз интиҳоби иловагӣ гурӯҳи 397 ташкилоти фаъолтарин ташаккул ёфт, ки аз рӯи онҳо як қисми нишондиҳандаҳои миқдории саҳмиро метавон арзёбӣ кард.

Дар Тоҷикистон 1 700 ташкилоти ҷамъиятӣ ва 411 филиал ва намояндагӣ ба қайд гирифта шуда, фаъолият мекунад. Барои арзёбии саҳми институтсионалӣ гурӯҳи 69 ташкилот истифода шуд, ки аз рӯи он таҳлили молиявии соли 2024 гузаронида гардид. Маҳз ҳамин гурӯҳ имкон медиҳад, ки на танҳо мавҷудияти ТҒТ-и ба қайд гирифташуда, балки нишонаҳои фаъолияти воқеӣ — гардиши молиявӣ, пардохтҳои андоз, иштирок дар лоиҳаҳо ва ҳамкорӣ бо сохторҳои давлатӣ дида шаванд. Аз ин рӯ, дар портрети минтақавӣ Тоҷикистон дурусттар ҳамчун намунаи кишваре муаррифӣ мешавад, ки дар он бахш пеш аз ҳама тавассути ташкилотҳои фаъоли экспертӣ ва лоиҳавӣ намоён аст, на тавассути манзараи пурраи омории тамоми маҷмӯи ТҒТ-и ба қайд гирифташуда.

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ:

саҳм дар рушд, идоракунии ва устуворӣ

Дар Туркманистон бахш шакли бештар маҳдуд ва мутамарказ дошта, дар атрофи ташкилотҳои ҷамъиятӣ ташкил шудааст, ки фаъолияти онҳо бо авлавиятҳо ва нақшаҳои давлатӣ зич мувофиқ гардонидани шудааст. Дар кишвар 138 ташкилоти ҷамъиятӣ ба қайд гирифта шудаанд ва фаъолияти онҳо тавассути иштирок дар барномаҳои давлатӣ, ҳамкорӣ бо вазоратҳои соҳавӣ, маъмуриятҳои маҳаллӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва дастгирии гурӯҳҳои осебпазир амалӣ мегардад.

Дар Ўзбекистон бахши ТҒТ (ННО) намоёндагии васеи институтсионалӣ дошта, ба низоми расмӣ бақайдгирӣ ва баҳисобгирии рақамӣ таъя мекунад. Дар кишвар тақрибан 10 ҳазор ННО фаъолият менамояд ва бо дарназардошти воҳидҳо ва намоёндагӣ шумораи онҳо аз 11,6 ҳазор ташкилот бештар аст. Унсурҳои муҳими баҳисобгирӣ портали ННО-и Вазорати адлия мебошад, ки имконият медиҳад ташкилотҳо ва баъзе нишондиҳандаҳои ҷамъбасти бахш сабт карда шаванд. Дар айни замон, гурӯҳи ННО-и воқеан амалкунанда ё фаълтарин дар маълумоти мавҷуда ба таври равшан ҷудо карда нашудааст. Аз ин рӯ, барои таҳлили минтақавӣ Ўзбекистон ҳамчун кишваре баррасӣ мешавад, ки бахши бузурги ба қайд гирифташуда ва инфрасохтори рақамӣ рушдбанди баҳисобгирӣ дорад, аммо барои ҷудо намудани ташкилотҳои фаъл аз маҷмӯи умумӣ ба қайд гирифташуда талошҳои иловагӣ заруранд.

Ҷадвали 1. Профили муқоисавии бахши ТҒТ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, соли 2024

Кишвар	Истилоҳи асосӣ	Миқдори бахш дар ҳисобот	Чӣ бештар дар маълумот намоён аст	Чанбаи қавии бахш	Хатари асосии методологӣ
 Қазоқистон	ТҒД	17 964 ТҒД-и фаъл то охири соли 2024	Пойгоҳи додаҳои ТҒД, шугл, музди меҳнат, фармоиши давлатии иҷтимоӣ, иштирок дар хизматрасониҳои иҷтимоӣ	Шарики расмӣ бо давлат, механизмҳои рушдфтири қалби ТҒД	Таснифоти васеи омори на ҳамеша имкон медиҳад, ки ташкилотҳои берун аз доираи саҳми ҷамъиятан муфид дақиқ хориҷ карда шаванд
 Қирғизистон	ТҒТ	21 399 ТҒТ дар гурӯҳи мақсаднок; 4 548 ҳисобот месупоранд; 397 ташкилоти фаълтарин	Арзиши иловашудаи умумӣ, саҳм дар ММД, шугл, музди меҳнат, андозҳо, воридоти молиявӣ, харидҳо	Беҳтарин сатҳи ченшавандагии саҳми институтсионалӣ дар минтақа	Ҳатто бо вучуди маълумоти хуб, таъсири оинномавӣ, иҷтимоӣ ва дарозмуддати бахш ба арзёбии сифатӣ ниёз дорад
 Ўзбекистон	ТҒДФ (ННО)	Тақрибан 10 ҳазор ТҒДФ; дар маҷмӯи қорӣ – зиёда аз 11,6 ҳазор бо дарназардошти воҳидҳо ва намоёндагӣ	Баҳисобгирии рақамӣ тавассути портали ТҒДФ, маълумоти маъмурий ва молиявӣ, дастгирии давлатӣ	Тақвиятёбии институтсионалӣ ва васеъшавии инфрасохтори дастгирӣ	Зарурати талошҳои иловагӣ барои ҷудо намудани ТҒДФ-и воқеан фаъл аз шумораи умумӣ ба қайд гирифташуда
 Тоҷикистон	ТҚШ	1 700 ташкилоти ҷамъиятӣ ва 411 филиал/намоёндагӣ; барои таҳлили молиявӣ маълумоти 69 ташкилот истифода шудааст	Иштироки қоршиносӣ, фаъолияти лоиҳавӣ, таҳлили интихоби молиявӣ	Нақши қавии қоршиносӣ дар банақшагирии стратегӣ ва машваратҳо	Манзараи нопурраи омории тамоми бахш, намоёни ҷамъиятӣ аз аҳамияти қоршиносӣ пастр аст
 Туркманистон	Ташкилотҳои ҷамъиятӣ	138 ташкилоти ҷамъиятӣ	Иштирок дар барномаҳои давлатӣ, лоиҳаҳо, натиҷаҳои сифатӣ, баъзе нишондиҳандаҳои фаъолияти даромадзо	Ҳамгирӣ бо авлавиятҳои давлатӣ ва татбиқи амалии вазифаҳо	Маҳдуд будани маълумоти макрооморӣ ва муқоисашавандагии заифи маълумоти миқдорӣ

3.4. Шаклҳои асосии фаъолияти ТҒТ

Дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ТҒТ дар рушд тавассути чанд шакли асосии фаъолият иштирок мекунад.

2-сурет. Орталық Азиядағы YEҒ қызметінің негізгі нысандары

Барои ҳадафҳои ҳамин ҳисобот муҳим аст, ки саҳми ТҒТ тавассути қобилияти онҳо барои намоёнтар ва ҳалшаванда гардонидани монеаҳои рушд зоҳир мегардад. Ин онҳоро ба иштирокчиҳои муҳими ташаккули муҳити мусоидтар барои фаъолияти иқтисодӣ ва сармоягузорӣ табдил медиҳад.

Ин шаклҳо кам ба таври ҷудогона вучуд доранд. Ташкилоте, ки бо шахсони дорои маъюбият кор мекунад, метавонад ҳамзамон хизматрасонӣ пешниҳод намояд, мутахассисонро омӯзонад, пешниҳодҳо ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ омода созад, дар шӯроҳои ҷамъиятӣ иштирок кунад ва ба баҳрабардорон барои дастрасӣ ба барномаҳои давлатӣ кумак расонад. ТҒТ-е, ки дар соҳаи рушди маҳаллӣ фаъолият мекунад, метавонад арзёбии ниёзҳои ҷомеаҳоро анҷом диҳад, ба мақомоти маҳаллӣ дар ташкили машваратҳо кумак намояд, маблағгузорӣ ҷалб кунад, лоиҳаи инфрасохториро ҳамроҳӣ намояд ва баъдан дар мониторинги ҷамъиятии он иштирок кунад.

Чунин хусусияти маҷмӯии фаъолият яке аз ҷиҳатҳои қавии ТҒТ мебошад. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки мушкилоти маъмуриро ҳамчун вазъияти воқеии зиндагии инсон ё ҷомеа бубинанд. Маҳз барои ҳамин дар бахшҳои минбаъда саҳми ТҒТ тавассути чанд андоза баррасӣ мегардад: саҳми институтсионалӣ дар иқтисодиёт, саҳм дар сифати идоракуни, рушди иқтисодӣ, саҳми иҷтимоӣ, фаъолияти мавзӯӣ ва хусусиятҳои сифатии натиҷаҳо.

3.5. Манбаъҳои маблағгузорӣ ва заминаи захиравӣ

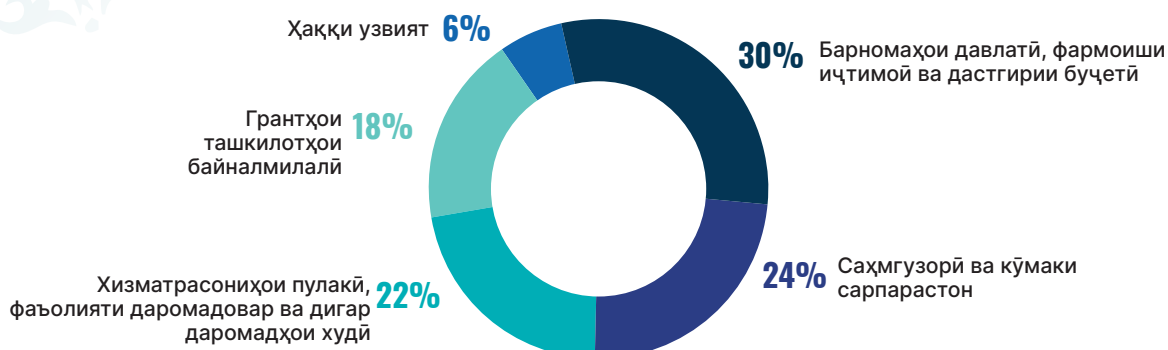
Маблағгузориҳои ТҒТ дар минтақа аз манбаъҳои гуногун ташаккул меёбад (ниг. Расми 2 дар поён).

Диаграмма сохтори тахминии манбаъҳои асосии маблағгузориҳои ТҒТ дар минтақаро инъикос менамояд. Тақсирот бар асоси маълумоти миқдорӣ аз Қирғизистон ва Ўзбекистон, маълумоти дастрас оид ба механизмҳои асосии маблағгузориҳои ТҒТ дар Қазоқистон, Тоҷикистон ва Туркменистон, инчунин равишҳои байналмилалӣ оид ба гурӯҳбандии даромадҳои бахши ғайритиҷоратӣ ташаккул ёфтааст. Ҳиссаҳои омили расмии ҷамъбастишуда барои минтақа намебошанд.

Расми 3. Сохтори тахминии манбаъҳои асосии маблағгузори TFT дар кишварҳои Осиёи Марказӣ

Таносуби ин манбаъҳо вобаста ба кишварҳо ва навъҳои ташкилотҳо ба таври назаррас фарқ мекунад. Барои баъзе TFT механизмҳои давлатии дастгирӣ аҳамияти калидӣ доранд; барои дигарон — грантҳои байналмилалӣ; барои гурӯҳи сеюм бошад — модели омехта, ки худмаблағгузорӣ, хайрияҳо, соҳибкорӣ иҷтимоӣ ва лоиҳаҳои шарикӣ дар бар мегирад.

Қазоқистон низоми рушдфтоиши иштироки TFT-ро дар механизмҳои давлатӣ ва квазидавлатӣ маблағгузорӣ нишон медиҳад, аз ҷумла фармоиши иҷтимоӣ давлатӣ ва хизматрасониҳои махсуси иҷтимоӣ. Дар баҳши хизматрасониҳои махсуси иҷтимоӣ соли 2024 ҳаҷми умумии ин хизматрасониҳо тақрибан 45–55 млрд тенге (94–115 млн доллари ИМА) арзёбӣ гардида, зиёда аз 60% аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ маблағгузорӣ шудааст.

Дар Қирғизистон заминаи захиравии TFT хусусияти омехта дорад. Воридоти молиявии бахш аз ҳисоби кӯмаки сарпарастӣ ва хайрияҳо, кӯмаки техникаи хориҷӣ ва грантҳо, дастгирии буҷетҳои давлатӣ ва маҳаллӣ, ҳаққи аъзоӣ, хизматрасониҳои пулакӣ ва дигар манбаъҳо ташаккул меёбад. Чунин сохтор нишон медиҳад, ки фаъолияти TFT ба як канали маблағгузорӣ таъя намекунад, балки ба омезиши захираҳои хориҷӣ, дохилӣ, ҷамъиятӣ ва қисман захираҳои худӣ асос меёбад. Ин махсусан барои ташкилотҳои муҳим аст, ки дар соҳаҳои иҷтимоӣ ҳассос ва нокифоя маблағгузоришаванда фаъолият мекунад, ки дар он ҷо бозгашти бозори хизматрасонӣ маҳдуд аст, аммо эҳтиёҷ ба кумак баланд боқӣ мемонад.

Дар Тоҷикистон TFT-и фаъол бештар тавассути фаъолияти лоиҳавӣ ва маблағгузориҳои донорӣ таъмин мешаванд.

Дар Туркманистон заминаи захиравии TFT бо барномаҳои давлатӣ, лоиҳаҳои байналмилалӣ ва фаъолияти даромадовари баъзе ташкилотҳо вобаста аст.

Дар Ўзбекистон захираҳои TFT (ННО) тавассути омезиши воридоти молиявии бахш, дастгирии давлатӣ, фондҳои ҳудудӣ, механизмҳои грантӣ, хайрияҳо, ҳаққи аъзоӣ, хизматрасониҳои пулакӣ ва фаъолияти хоҷагидорӣ иҷозатдодашуда ташаккул меёбанд. То соли 2024 ҳаҷми умумии воридоти молиявии бахш 34 350,3 млрд сум (2,8 млрд доллари ИМА)-ро ташкил дод. Нақши муҳимро механизмҳои дастгирии давлатӣ мебозанд: Фонди ҷамъиятӣ назди Олий Маҷлис (Парламент) мавҷуд аст, ки барои TFT грантҳои давлатӣ, субсидияҳо ва фармоишҳои иҷтимоӣ ҷудо мекунад. Барои дастгирии институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳафт соли охир аз буҷети давлатӣ 718 млрд сум (қариб 60 млн доллари ИМА) ҷудо гардидааст. Дар се соли охир аз ҳисоби фондҳои минтақавӣ/ҳудудӣ дастгирии институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ 1 600 лоиҳа ба маблағи 83 млрд сум (қариб 7 млн доллари ИМА) амалӣ шудааст. Илова бар ин, тахти сарпарастии пурраи давлатӣ Ҷамъияти маъубон, Ҷамъияти карҳо, Ҷамъияти нобиноён, Ассотсиатсияи маъубон ва тақрибан 500 ташкилот дар низоми онҳо қарор доранд.

ХУЛОСА

Портрети минтақавии бахши ТҒТ нишон медиҳад, ки дар кишварҳои Осиёи Марказӣ бахши гуногуншакл, вале муҳимми ташкилотҳои ташаккул ёфтааст, ки дар рушди иҷтимоию иқтисодӣ иштирок менамоянд. ТҒТ дар он соҳаҳои фаъолият мекунад, ки дар онҳо муносибати ҳадафнок, эътимод, донишҳои коршиносӣ, ҳамкорӣ бо гурӯҳҳои осебпазир ва қобилияти пайвастанӣ ниёзҳои мардум бо имкониятҳои давлат, донорҳо, соҳибкорӣ ва ҷомеаҳои маҳаллӣ зарур аст.

Барои таҳлили минбаъда муҳим аст, ки се хусусияти бахш ба назар гирифта шаванд. Якум, шумораи ташкилотҳои ба қайд гирифташуда на ҳамеша миқёси фаъолияти воқеан фаълро инъикос мекунад. Дуюм, ТҒТ аксар вақт якҷанд вазифаро ҳамзамон иҷро мекунад: хизматрасонӣ, ҳифзи ҳуқуқ, фаъолияти коршиносӣ, иштирок дар қабули қарорҳо ва кор бо ҷомеаҳо. Сеюм, саҳми ТҒТ дар кишварҳои гуногун тавассути роҳҳои гуногун ба ҳисоб гирифта мешавад — омор, барномаҳои давлатӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, иштироки коршиносӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, ташаббусҳои маҳаллӣ ва дастгирии мустақими баҳрабардорон.

4. Наъвҳои модели кишварии арзёбии саҳми ТҒТ

Саҳми ТҒТ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ тавассути моделҳои гуногуни институтсионалӣ ва амалӣ зоҳир мегардад. Ин аҳамияти бахшро муайян намекунад, балки танҳо нишон медиҳад, ки кадом шаклҳои фаъолияти ТҒТ бештар рушд ёфтаанд, кадом маълумот дастрас аст, тавассути кадом каналҳо ташкилотҳо бо давлат ва ҷомеа ҳамкорӣ мекунад ва кадом натиҷаҳои фаъолияти онҳо бештар намоён мебошанд. Аз ин рӯ, типологияи моделҳои кишварӣ барои фаҳмиши дақиқтари он истифода мешавад, ки саҳми ТҒТ чӣ гуна сабт мегардад ва чӣ тавр онро дар миқёси минтақавӣ метавон тақвият бахшид.

ҚАЗОҚИСТОН:

модели ҳамкории босуръат рушдбанди ТҒТ ва давлат

Қазоқистон бо низомӣ бештар расмӣ ҳамкории давлат ва ТҒТ тавсиф мешавад, ки пойгоҳи додаҳои ТҒТ, механизмҳои фармоиши иҷтимоии давлатӣ, маблағгузориҳои грантӣ, шӯроҳои ҷамъиятӣ, майдонҳои машваратӣ ва иштироки ташкилотҳоро дар пешниҳоди хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар бар мегирад. Дар ин модел саҳми ТҒТ тавассути шарикии институтсионалии васеъшаванда бо давлат, иштирок дар татбиқи сиёсати иҷтимоӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, майдонҳои коршиносӣ ва кор бо гурӯҳҳои осебпазир зоҳир мегардад. Ҷиҳати қавии модели қазоқистонӣ мавҷудияти механизмҳои устувори ҷалби ТҒТ ба барномаҳои давлатӣ мебошад; ҳамзамон рушди минбаъдаи арзёбӣ таваҷҷуҳи бештарро ба тағйироти сифатӣ дар ҳаёти баҳрабардорон талаб мекунад, на танҳо ба шумораи лоиҳаҳо, чорабиниҳо ва фарогирӣ. Иловаи муҳим ба модели шарикӣ он аст, ки ТҒТ на танҳо дар татбиқи барномаҳои иҷтимоӣ, балки дар бештар намудани сифати иҷроӣ онҳо, рушди хизматрасониҳои маҳаллӣ ва ташаккули эътимод, ки барои устувории муҳити иқтисодӣ ва рушди бахши хусусӣ аҳамият дорад, иштирок мекунад.

ҚИРҒИЗИСТОН:

модели саҳми институтсионалии ченшаванда

ТҒТ дар Қирғизистон тамоми вазифаҳои маъмул ва хоси минтақаро иҷро мекунад: дар мониторинг, таҳияи тавсияҳо, пешниҳоди хизматрасонӣ ва пур кардани холигиҳо иштирок менамоянд. Аммо

Қирғизистон бо он фарқ мекунад, ки барои бахши ТҒТ нишондиҳандаҳои миқдорӣ дастрасанд, ки имкон медиҳанд саҳми институтсионалии онро ҳамчун қисми иқтисодиёт арзёбӣ кард. Барои ТҒТ-и фаъол маълумот оид ба арзиши иловашудаи умумӣ, саҳм дар ММД, шуғл, музди меҳнат, пардохтҳои андоз, воридоти молиявӣ ва хариди молу хизматрасонӣ мавҷуд аст. Ин имкон медиҳад, ки ТҒТ на танҳо ҳамчун иштирокчи равандҳои иҷтимоӣ ва ҷамъиятӣ, балки ҳамчун бахши расмие, ки арзиши иқтисодӣ, ҷойҳои корӣ ва воридоти буҷетиро эҷод мекунад, нишон дода шавад. Дар айни замон ченшаванда будани саҳми институтсионалӣ маънои пурра намоён будани бахшро дар ҷомеа надорад: маълумоти таҳлилий нашр намешавад ва қисми зиёди таъсири оинномавӣ, иҷтимоӣ ва инсонии ТҒТ ҳамоно ба тавсифи сифатӣ ва низоми беҳтари арзёбии натиҷаҳо ниёз дорад. Муносибати институтҳои гуногуни давлатӣ ба фаъолияти ТҒТ низ яқсон нест. Хусусияти муҳими модели қирғизистонӣ он аст, ки қисми саҳми ТҒТ на танҳо дар пайи иқтисодии ченшавандаи бахш, балки дар дастгирии соҳибкорӣ, рушди инфрасохтори маҳаллӣ, муайян намудани монеаҳо дар маҳалҳо ва иштирок дар ташаққули муҳити шаффофтар ва ҷолибтар барои сармоягузори зоҳир мегардад.

ТОҶИКИСТОН:

модели иштироки коршиносӣ дар шароити маҳдуд будани биниши ҷамъиятӣ

Дар Тоҷикистон саҳми ТҒТ бештар тавассути иштироки коршиносӣ дар равандҳои банақшагирии стратегӣ, мониторинг, сиёсати гендерӣ, ёрии ҳуқуқӣ ва ҳамкорӣ бо сохторҳои давлатӣ намоён аст. Аҳамияти махсусро иштироки намоёндагони ТҒТ дар 14 гурӯҳи кории байниидоравӣ назди Шӯрои миллии рушд дорад, ки дар он бахши шаҳрвандӣ ҳамчун манбаи экспертиза, маълумоти алтернативӣ, пешниҳодҳо ва бозхурди маҳаллӣ баромад мекунад. Ҳамзамон нақши коршиносии ТҒТ дар Тоҷикистон танҳо бо иштирок дар майдонҳои машваратӣ маҳдуд намешавад. Дар маводи кишварӣ кейсҳои оварда шудаанд, ки дар онҳо ТҒТ ташаббускор ё иштирокчи фаъоли тағйироти низомӣ буданд: пешбурди чандсолаи қонун дар бораи ҳуқуқи имкониятҳои баробар, роҳандозии низоми электронии бақайдгирии ҳолатҳои зӯрварӣ нисбати занон ва кӯдакон, иштироки шабакаи ТҒТ дар муқовимат ба савдои одамон, пешбурди масъалаҳои гуногуни биологӣ ва рушди шабакаҳои минтақавӣ, ки бо ҷомеаҳои душвордастрас кор мекунанд. Аз ин рӯ, модели тоҷикистонӣ бояд на танҳо ҳамчун «иштироки коршиносӣ», балки ҳамчун модели таъсири тадриҷии институтсионалии ТҒТ ба қонунгузорӣ, маълумот, ҷамоҳангсозии байниидоравӣ ва дастрасии гурӯҳҳои осебпазир ба дастгирӣ тавсиф шавад. Ҳамзамон намоёнии ҷамъиятии бахш маҳдуд боқӣ мемонад: ҳузури рақамии ташкилотҳо яқсон нест, натиҷаҳои фаъолият бештар ба баҳрабардорони мустақим ва шарикон маълуманд, на ба ҷомеаи васеъ. Аз ин рӯ, модели Тоҷикистон нақши қавии коршиносӣ ва лоиҳавии ТҒТ-ро нишон медиҳад ва ҳамзамон ниёз ба иртиботи оммавии низомнок ва баҳисобгирии натиҷаҳои иштироки онҳоро таъкид мекунад.

ТУРКМАНИСТОН:

модели ҳамгироии баланд бо авлавиятҳои давлатӣ дар шароити маҳдудияти дастрасии маълумот

Дар Туркменистон саҳми ТҒТ тавассути иштирок дар ҳифзи иҷтимоӣ, сиёсати ҷавонон, фарҳанг, экология, рушди касбӣ, дастгирии шахсони дорои маъҷубият, кор бо маъмуриятҳои маҳаллӣ ва татбиқи нақшаҳои алоҳидаи амал зоҳир мегардад. Ин модел робитаи зичи ташкилотҳои ҷамъиятиро бо низоми банақшагирии давлатӣ ва татбиқи амалии вазифаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим нишон медиҳад. Саҳми ташкилотҳои ҷамъиятии Туркменистон пеш аз ҳама бояд ҳамчун саҳми иҷтимоӣ-институтсионалӣ баррасӣ шавад, на ҳамчун саҳми иқтисодӣ ба маънои маҳдуд. Аҳамияти онҳо дар дастгирии гурӯҳҳои осебпазир, таҳкими суботи иҷтимоӣ, сафарбарсозии иштироки шаҳрвандӣ ва татбиқи авлавиятҳои давлатӣ дар маҳалҳо зоҳир мегардад. Аз ин рӯ, маҳдуд будани маълумоти макроиқтисодӣ маънои заъфи саҳмро надорад, балки зарурати арзёбии онро тавассути натиҷаҳои иҷтимоӣ ва сифатӣ нишон медиҳад. Ҳамзамон арзёбии миқдории саҳми бахш бо дастрасии маҳдудии омили кушода маҳдуд аст: ҳисоб кардани саҳм дар ММД, шуғл, пардохтҳои андоз ва ҷараёнҳои умумии молиявӣ душвортар мебошад, аз ин рӯ қисми зиёди саҳм тавассути лоиҳаҳо, ташкилотҳо, хизматрасониҳо ва натиҷаҳои сифатӣ тавсиф мешавад.

ЎЗБЕКИСТОН:

моделҳои институтсионализиатсияи тақвиятёбанда бо арзёбии ҷузъии таъсир

Дар Ўзбекистон бахши ТҒТ дар шароити ташаккули фаёли инфрасохтори ҳуқуқӣ, ташкилотӣ ва молиявӣ дастгирии ҷомеаи шаҳрвандӣ рушд мекунад. Нақши муҳимро портали ННО-и Вазорати адлия, грантҳои давлатӣ ва фармоишҳои иҷтимоӣ, Фонди ҷамъиятӣ назди Олий Маҷлис, механизмҳои ҳудудии дастгирӣ, «хонаҳои ННО», шӯроҳои ҷамъиятӣ ва иштироки ТҒТ дар муҳокимаи барномаҳо ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебозанд. Ин модел афзоиши институтсионализиатсияи бахш ва густариши иштироки онро дар ташаббусҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, таълимӣ, ҳуқуқҳимоявӣ ва ҷамъиятан муҳим нишон медиҳад. Аммо арзёбии таъсири дарозмуддати ТҒТ ҳанӯз пора-пора боқӣ мемонад: бақайдгирӣ, маблағгузорӣ, чорабиниҳо ва фарогирӣ беҳтар сабт мешаванд, нисбат ба тағйироти устувор барои одамон, ҷомеаҳо ва минтақаҳо. Барои модели Ўзбекистон самти муҳим саҳми ТҒТ дар беҳтар намудани шароити иқтисодии маҳаллӣ тавассути дастгирии инфрасохтор, иштироки ҷомеаҳо дар идоракунии хизматрасониҳо ва коҳиши хароҷот барои аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор мебошад, ки бевосита бо сифати муҳити маҳаллии сармоягузорӣ алоқаманд аст.

Ҳамзамон барои Ўзбекистон на танҳо рушди инфрасохтори дастгирии ТҒТ, балки фосилаи байни институтсионализиатсияи расмӣ бахш ва шинохти ҷамъиятии он муҳим мебошад. На ҳамаи шаҳрвандон хуб мефаҳманд, ки ТҒТ чист, ва натиҷаҳои фаёлияти ташкилотҳо аксар вақт барои ҷомеаи васеъ ноаён мемонанд. Аз ин рӯ, рушди минбаъдаи модели Ўзбекистонӣ на танҳо густариши механизмҳои дастгирии давлатӣ, балки таҳкими иртиботи оммавӣ, ҳисоботдиҳии фаҳмо ва нишон додани фоидаи амалии ТҒТ барои шаҳрвандонро талаб мекунад.

ХУЛОСА

Кишварҳои Осиёи Марказӣ моделҳои гуногуни зоҳиршавӣ ва арзёбии саҳми ТҒТ-ро нишон медиҳанд. Дар баъзе ҳолатҳо пайи иқтисодӣ ва омории бахш бештар намоён аст, дар ҳолатҳои дигар — шарикҳои институтсионалӣ бо давлат, иштироки коршиносӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, кор бо гурӯҳҳои осебпазир ё ҳамгирӣ бо барномаҳои давлатӣ. Чунин типология имкон медиҳад, ки аз муқоисаи сунъии кишварҳо аз рӯи як меъёри ягона худдорӣ карда шавад ва барои таҳлили минбаъдаи саҳми ТҒТ дар самтҳои асосӣ — иқтисодиёт, идоракунии давлатӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, рушди соҳавӣ ва хусусиятҳои сифатии натиҷаҳо — замина фароҳам оварда шавад.

Ҷадвали 2. Шакли моделҳои кишварии арзёбии саҳми TfT

Кишвар	Навъи асосии модели ҳукмрон	Каналҳо ва шаклҳои зоҳиршавии саҳм	Ҷиҳати қавии модел	Имкониятҳо барои беҳбудӣ
Қазоқистон	Модели ҳамкориҳои босуръат рушдбандии TfT ва давлат	Тавассути фармоиши иҷтимоии давлатӣ, грантҳо, шӯроҳои ҷамъиятӣ, хизматрасониҳои махсуси иҷтимоӣ	Механизмҳои устувори ҷалби TfT ба барномаҳои давлатӣ	Гузариши диққат аз шумораи лоиҳаҳо ва фарогирӣ ба тағйирот дар ҳаёти баҳрабардорон
Қирғизистон	Модели саҳми институтсионалии ченшаванда	Саҳм ҳам дар иқтисодиёт ва ҳам дар соҳаҳои иҷтимоӣ ва идоракунии намоён аст	Маълумот дар бораи саҳм дар ММД, шуғл, андозҳо ва қараёнҳои молиявӣ мавҷуд аст	Нашри ҳисоботҳо оид ба саҳми институтсионалӣ, арзёбии нисомноки натиҷаҳо барои баҳрабардорон ва баланд бардоштани намоёнии ҷамъиятии бахш
Тоҷикистон	Модели иштироки коршиносӣ дар шароити маҳдуд будани намоёнии ҷамъиятӣ	Тавассути гурӯҳҳои корӣ, мониторинг, рӯзномаи гендерӣ ва ҳуқуқӣ, бозхурд аз маҳалҳо	Иштироки қавии коршиносӣ дар банақшагирии стратегӣ	Иртиботи оммавии натиҷаҳо ва баҳисобгирии нисомноктари таъсири иштирок
Туркменистон	Модели ҳамгироии баланд бо авлавиятҳои давлатӣ дар шароити маҳдудияти кушодагии маълумот	Тавассути иштирок дар ҳифзи иҷтимоӣ, сиёсати қавонон, фарҳанг, экология ва нақшаҳои амал	Робитаи зич бо нисоми барномаҳои давлатӣ ва иҷрои вазифаҳои иҷтимоии муҳим	Дастрасӣ ба маълумоти ҷамъбастшуда ва рушди арзёбии муқоисашавандаи миқдорӣ
Ўзбекистон	Модели институтсионализатсияи тақвиятбанда бо арзёбии пора-пораи таъсир	Тавассути портали ННО, грантҳои давлатӣ, фармоиши иҷтимоӣ, шӯроҳои ҷамъиятӣ ва муҳокимаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ	Рушди босуръати инфрасохтори ташкилотӣ ва молиявии бахш	Арзёбии нисомноки таъсири дарозмуддат, на танҳо бақайдгирӣ, маблағгузорӣ ва мониторинги чорабиниҳо

5. Кадам ҷанбаҳо ҳамчун саҳми TfT дар ин ҳисобот баррасӣ мешаванд?

АНДОЗАИ САҲМ

ТАВСИФИ ТАХМИНИИ САҲМ

МАНБАҲОИ МАЪЛУМОТ ВА НАМУДҲОИ ДАЛЕЛҲО

ИН ЧӢ НИШОН МЕДИҲАД?

САҲМИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ

Ҷойҳои корӣ, фонди музди меҳнат, андозҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ, қараёнҳои молиявӣ, харидҳо, арзиши иловашуда

Омор, маълумоти маъмурий ва молиявӣ

TfT ҳамчун иштирокчии мустақил (бахш)-и иқтисодиёт

САҲМИ ИДОРАКУНӢ

Иштирок дар раванди қабули қарорҳо, экспертизаи қарорҳо, бозхурд аз аҳоли, мониторинги ҷамъиятӣ, ҳамроҳии коршиносӣ, муайянсозии таҳлилии самтҳои нисомӣ барои баланд бардоштани фаъолияти иқтисодӣ, иштирок дар рушди инфрасохтори маҳаллӣ ва хизматрасониҳо, баланд бардоштани пешгӯишавандагӣ ва шаффофияти муҳит барои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ

Кейсҳо, мусоҳибаҳо, маълумот дар бораи платформаҳои ҳамкорӣ, арзёбиҳои коршиносӣ, намунаҳои тағйири таҷрибаи татбиқ, маълумот оид ба инфрасохтори маҳаллӣ ва дастгирии соҳибкорӣ

TfT ҳамчун шарикҳои давлат ва манбаи иттилооти амалӣ, ҳамчун иштирокчии ташаккули муҳити устувортар, пешгӯишаванда ва ҷолибтар барои рушди маҳаллӣ, сармоягузорӣ ва бахши хусусӣ

САҲМИ ИҚТИСОДИИ ФАЪОЛИЯТИ ОИННОМАВӢ

- Соҳибкории иҷтимоӣ, худшуглӣ, малакаҳои соҳибкорӣ, инфрасохтор, қарорҳои рақамӣ
- Кейсҳо, маълумоти лоиҳавӣ, тавсифи сифатии тағйирот
- TfT ҳамчун офарандаи шароит барои даромад, шугл ва иқтисоди маҳаллӣ

САҲМИ ИҶТИМОӢ

- Хизматрасониҳои иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, раваншиносӣ, бӯҳронӣ, барқарорсозӣ; коҳиши монеаҳои дастрасӣ (хусусияти фарогири рушд)
- Фарогирии хизматрасониҳо, кейсҳо, арзёбиҳои коршиносӣ, ҳикояҳои тағйирот
- TfT ҳамчун воситаи расонидани кумак ва фарогирии гурӯҳҳои осебпазир

САҲМИ МАВЗӢ

- Тандурустӣ, маориф, гендер, ҳуқуқ, экология, камбизоатӣ, рушди маҳаллӣ, ҷавонон ва фарҳанг
- Маводи кишварӣ, кейсҳо
- Соҳаҳои рушд, ки дар онҳо TfT бештар намоён мебошанд

ХУСУСИЯТҲОИ СИФАТИИ САҲМ

- Нодирӣ, наоварӣ, самаранокӣ, устуворӣ, вазиҳои «расонидани» рушд ба гурӯҳҳо ва минтақаҳои дурдасту осебпазир
- Таҳлили сифатӣ, кейсҳо, тафсири таҷрибаҳо
- Моҳият ва хусусиятҳои арзиши ҷамъиятии офаридашуда

6. Саҳми институтсионалӣ (бахшӣ)-и TfT: бахш ҳамчун иштирокчии иқтисодиёт

Саҳми институтсионалии TfT бояд ҷудо аз саҳми мазмунӣ ва оинномавии онҳо дар рушд баррасӣ шавад. Дар ин бахш TfT на ҳамчун пешниҳодкунандагони хизматрасонӣ ё иштирокчиёни ислоҳот, балки ҳамчун бахши расмӣ иқтисодиёт таҳлил мешаванд, ки ҷойҳои корӣ таъсис медиҳанд, музди меҳнат пардохт мекунанд, андоз ва пардохтҳои иҷтимоӣ месупоранд, захираҳои молиявиро ҷалб менамоянд ва молу хизматрасонӣ мебаранд. Ба ибораи дигар, суҳан дар бораи таъсири «брутто»-и бахш ба иқтисодиёт ҳамчун корфармо, андозсупоранда ва иштирокчии гардиши иқтисодӣ меравад.

6.1. TfT ҳамчун корфармоён

ҶЕҶ-дардың институционалдық үлесінің ең айқын элементі – жұмыс орындарын ашу болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу аймақтағы коммерциялық емес сектордың жұмыспен қамтудың, кәсіби қызметтің және экономикалық айналымның айтарлықтай көзі екенін көрсетеді. Бірқатар елдерде бұл сектор әсіресе әлеуметтік салада, сарапшылық қызметте, жобалық басқаруда, білім беруде, құқықтық көмек көрсетуде, осал топтармен жұмыс істеуде және жергілікті қауымдастықтарды дамытуда белсенді жұмыс беруші ретінде әрекет етіп үлгерді.

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ: саҳм дар рушд, идоракунии ва устуворӣ

ҚАЗОҚИСТОН

97 758
шумораи кормандони
ТҒТ (нисбат ба соли
2021 +147%)

18 000
ТҒТ-и амалкунанда

374,1
фонди музди меҳнат
(773,1 млн доллари ИМА)

2 167
лоиҳаҳои тавассути хариди
давлатӣ амалишуда, ба
маблағи 33,6 млрд тенге
(69,9 млн доллари ИМА)

977,6

ТҒТ

948,4

Хизматрасони
илмӣ ва техникӣ

877,3

Истеҳсоли
металл

815,5

Таҳсилоти олий

798,3

Савдои ялқушт
(ба ғайр аз
мошинҳо)

ҚИРҒИЗИСТОН

34 682
шумораи одамони ба
фаъолияти ТҒТ ҷалбшуда
(24 414 корманд, 5 411
ихтиёрӣ, 4 857 корманди
ҳамҷоя)

53 млрд сом
маблағгузории соли
2024 ҷалбшуда
(609,2 млн доллари ИМА)

1,3 млрд сом
андозҳо ва пардохтҳо ба
бюджет (14,9 млн доллари
ИМА)

24 000+
қойҳои қорӣ аз ҷониби
ТҒТ таъсисёфта

317

ТҒТ

308

Тандурустӣ ва
хизматрасониҳо
и иҷтимоӣ

296

Маориф

260

Кишоварзӣ
ва хоҷагии
ҷангал

169

Санъат,
фарогат ва
истироҳат

ЎЗБЕКИСТОН

77 535
шумораи кормандони
ТҒТ, ки аз онҳо 40,9%
занонанд

10,8 ҳазор
шумораи ТҒТ-и
бақайдиррифташуда

4 308 379 сум
музди миёнаи моҳонаи
корманд (~345 доллари
ИМА)

34,35
триллион сум
даромади соли 2024
(~2,8 млрд доллари ИМА)

345

ТҒТ

279

Кишоварзӣ,
хоҷагии
ҷангал ва
моҳидорӣ

288

Меҳмонхонаҳо
ва тарабхонаҳо

338

Соҳтмон

573

Иттилоот ва
алоқа

ШУҒЛИ АҲОЛӢ ДАР БАХШИ ТҒТ БА ҲАР 100 000 НАФАР АҲОЛӢ (соли 2024)

ҚАЗОҚИСТОН

488,8

(таҳминан
0,49% аҳоли)

(таҳминан
0,49% аҳоли)

ҚИРҒИЗИСТОН

340,9

(таҳминан
0,34% аҳоли)

(таҳминан
0,34% аҳоли)

ЎЗБЕКИСТОН

196,2

(таҳминан
0,20% аҳоли)

(таҳминан
0,20% аҳоли)

ТҒТ ҲАМЧУН АНДОЗСУПОРАНДА ВА ИШТИРОКЧИИ НИЗОМИ БУЎЎЎЎЎЎ

ТҒТ андозҳо ва интиқолҳои
иҷтимоиро месупорад ва бо ин роҳ
захираҳои ба иқтисодиёт ва бюджет
бармегардонад

ТҒТ тавассути дастгирии
хизматрасониҳо ва ташаббусҳои
давлатӣ бори бюджетро сабук мекунад

Дар Қирғизистон пардохтҳои
андози ТҒТ бо сатҳи
андозсупории шахсони воқеӣ
баробаршаванда аст

Бахши ТҒТ — бозигари воқеии
иқтисодӣ бо саҳми афзоянда дар
рушди кишварҳо

Хулоса: ТҒТ дар Осиёи Марказӣ на танҳо расонандаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ, балки бахши муҳими иқтисодист: онҳо қойҳои қориро эҷод мекунад, андоз месупоранд, сармоягузорӣ ҷалб мекунад ва ба рушди устувори минтақа саҳм мегузоранд.

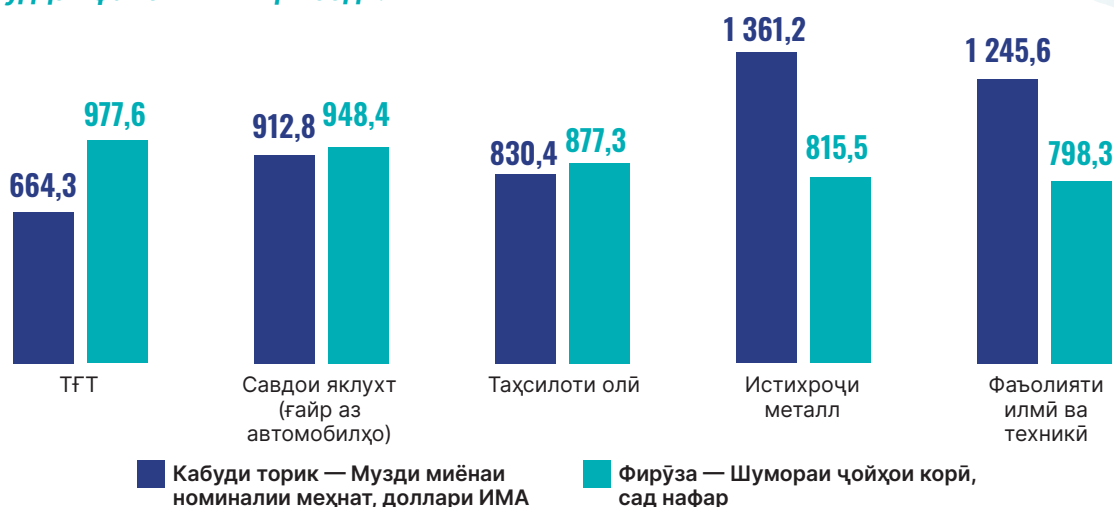
Яке аз равшантарин унсурҳои саҳми институтсионалии ТҒТ таъсиси қойҳои қорӣ мебошад. Дар ин замина, таҳқиқот нишон медиҳад, ки бахши ғайритиҷоратӣ дар минтақа манбаи назарраси шуғл, фаъолияти касбӣ ва гардиши иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Дар як қатор кишварҳо он аллакай ҳамчун корфармои фаъол, махсусан дар соҳаи иҷтимоӣ, фаъолияти коршиносӣ, идоракунии лоиҳаҳо, маориф, кӯмаки ҳуқуқӣ, қор бо гурӯҳҳои осебпазир ва рушди ҷомеаҳои маҳаллӣ баромад мекунад.

Дар Қазоқистон шумораи миёнаи кормандони ТҒД аз 39 532 нафар дар соли 2021 то 97 758 нафар дар соли 2024 афзоиш ёфт. Аз ин шумора, шуғли шахрӣ 87 039 нафар ва шуғли деҳотӣ 10 719 нафарро ташкил дод. Музди миёнаи моҳонаи як корманд дар ҳамин давра аз 109 496 тенге (228 доллари ИМА) то 318 853 тенге (664 доллари ИМА) афзоиш ёфт.

Ҳамзамон, фонди таҳминии солони музди меҳнати бахши ТҒД-и Қазоқистон тибқи ОКЭД 94.99.0 дар соли 2024 тақрибан 374,1 млрд тенге (773,1 млн доллари ИМА)-ро ташкил дод, дар ҳоле ки дар соли 2021 он 51,9 млрд тенге (108,1 млн доллари ИМА) буд. Ҳатто бо дарназардошти маҳдудиятҳои методологӣ, ки ба хусусияти умумии ОКЭД ва имконнопазирии пурраи ҷудо намудани ташкилотҳое, ки ба мавзӯи таҳқиқот дахл надоранд, вобастаанд, ин маълумотҳо миқёси гардиши иқтисодии вобаста ба шуғл дар бахшро нишон медиҳанд.

Расми 4. Муқоисаи саҳми институтсионалӣ (бахшӣ)-и ТҒТ-и Қазоқистон бо баъзе намудҳои фаъолияти иқтисодӣ.

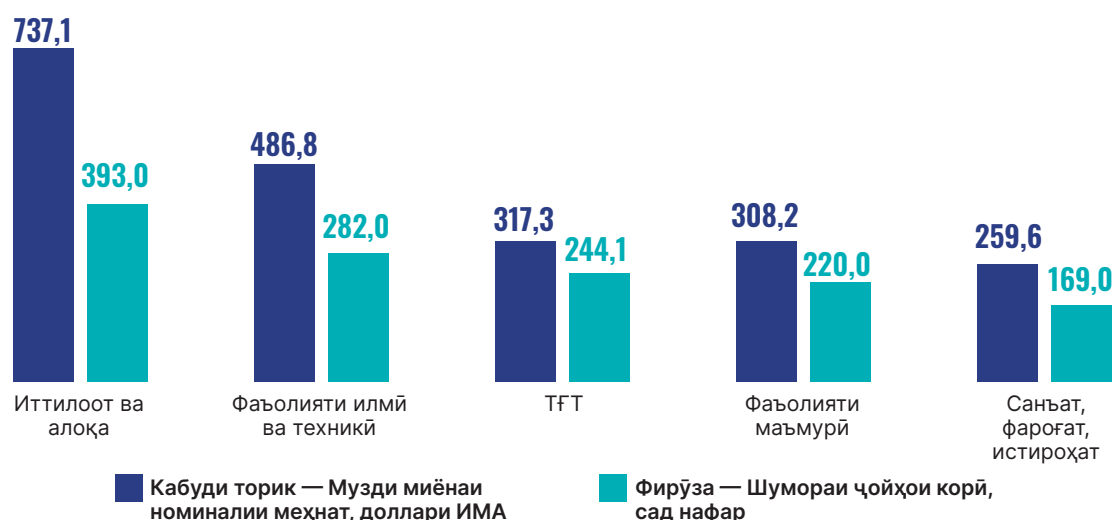

Манбаъҳо: ҳисоботи кишварӣ, маълумоти Бюрои миллии омили соли 2024, нашрия бо унвони «Шумораи кормандон ва музди меҳнат аз рӯи шаклҳои моликият дар Ҷумҳурии Қазоқистон».

Дар Қирғизистон, тибқи маълумоти **Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон** барои соли 2024, шумораи миёнаи кормандони ТҒТ-и фаъол **24 414 нафар-ро** ташкил дод, ки аз онҳо **14 158 нафар** занон мебошанд. Илова бар ин, ба фаъолияти ТҒТ **4 857 корманди беруна** (ҳамкорони иловагӣ) ва **5 411 корманди бемузд**, яъне ихтиёриён, ҷалб гардидаанд. Дар маҷмӯъ ин нишон медиҳад, ки **34 682 нафар** ба фаъолияти бахш ҷалб шудаанд.

Музди миёнаи моҳона **27 605 сом** (317 доллари ИМА)-ро ташкил медиҳад, ки бо музди миёнаи моҳона дар чунин соҳаҳо, мисли **тандурустӣ, маориф, кишоварзӣ ва хоҷагии ҷангал** муқоисашаванда мебошад.

Расми 5. Муқоисаи саҳми институтсионалӣ (бахшӣ)-и ТҒТ-и Қирғизистон бо баъзе намудҳои фаъолияти иқтисодӣ.

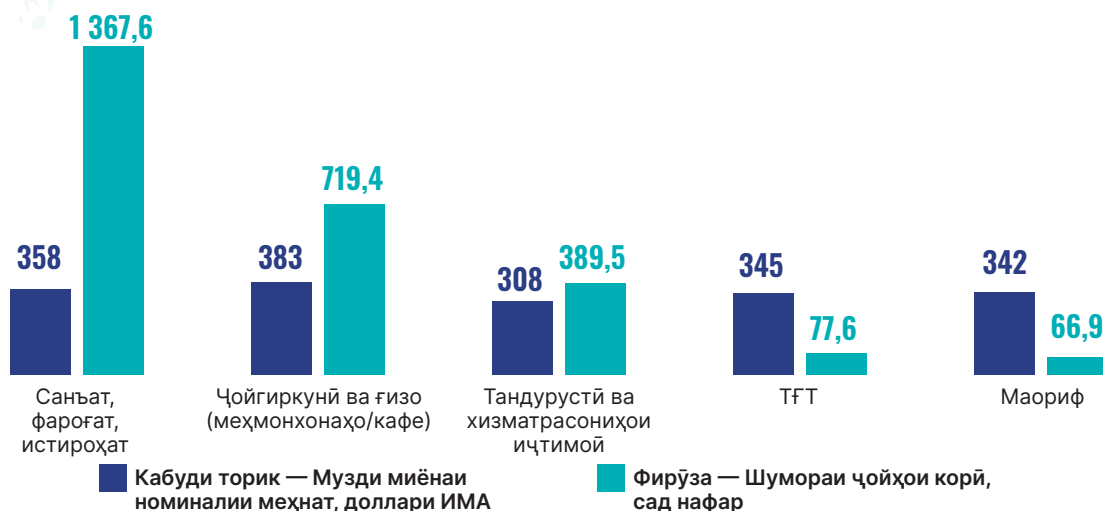

Дар Ўзбекистон, дар бахши **ТҒҒ (ташкilotҳои ғайритиҷоратии ғайридавлатӣ)** дар соли 2024 шумораи кормандон **77 535 нафар-ро** ташкил дод, ки аз онҳо **31 740 нафар** занон буда, ё **40,9%-ро** дар бар мегиранд.

Музди миёнаи ҳисобшудаи номиналӣ дар як моҳ **4 308 379 сўм** (тақрибан **345 доллари ИМА**) буд. Ин нишон медиҳад, ки ТҒҒ-ро метавон на танҳо ҳамчун инфрасохтори шаҳрвандӣ, балки ҳамчун бахши муҳими бозори меҳнат низ арзёбӣ кард.

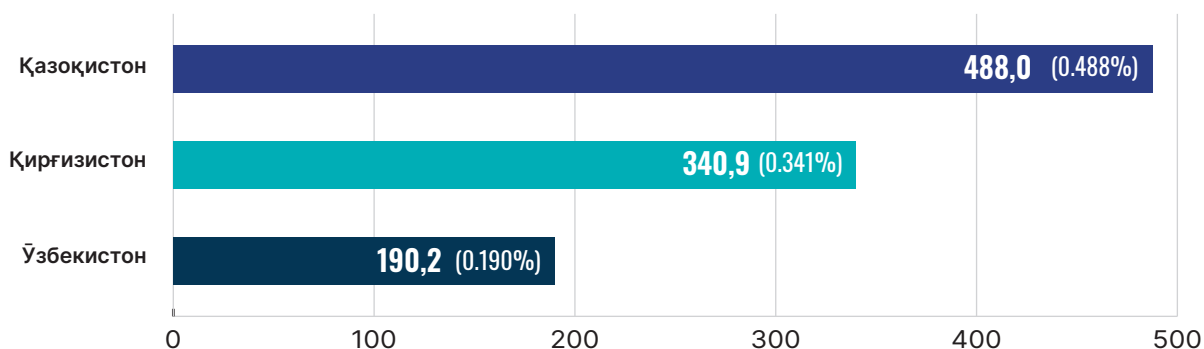
Расми 6. Муқоисаи саҳми институтсионалӣ (бахшӣ)-и ТҒТ-и Ўзбекистон бо баъзе намудҳои фаъолияти иқтисодӣ.

Манбаъ: Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Ўзбекистон.

Ҳамчунин, мувофиқи мақсад аст, ки саҳми соҳавии ТҒТ дар шуғл нисбат ба шумораи умумии аҳолии кишварҳо низ баррасӣ карда шавад (ниг. Расми 7). Дар чунин баррасӣ, саҳми бештар дар таъмини шуғл ба ТҒТ-и Қазоқистон рост меояд, ки ҳиссаи шуғл дар ин бахш қариб **ним фоиз** аз аҳолиро ташкил медиҳад.

Расми 7. Шуғл дар бахши ТҒТ дар таносуб ба шумораи умумии аҳоли, соли 2024 (ба ҳар 100 ҳазор шахрванд)

Манбаъ: Ҳисоб карда шудааст дар асоси маълумоти расмӣ мақомоти миллии омили кишварҳои Осиёи Марказӣ:

Бюрои миллии омили Ҷумҳурии Қазоқистон, Population of the Republic of Kazakhstan at the beginning of 2024, https://stat.gov.kz/api/iblock/element/157662/file/en/?utm_source=chatgpt.com;

Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Қирғизистон, маълумоти кушодаи «Шумораи аҳолии доимӣ дар аввали сол», https://stat.gov.kg/ru/pendata/category/39/?utm_source=chatgpt.com;

Кумитаи миллии омили Ҷумҳурии Ўзбекистон, Resident population at the beginning of 2024 by region, <https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/49356-hududlar-kesimida-2024-yil-boshiga-doimiy-aholi-soni-3>

6.2. TFT ҳамчун андозсупоранда ва иштирокчи низоми буҷетӣ

Ҳанӯри дигари муҳими саҳми институтсионалӣ ин иштироки TFT дар ташаккули даромадҳои давлатӣ тавассути андозҳо ва пардохтҳои иҷтимоӣ мебошад. Ин нишондиҳанда махсусан барои рафъи тасаввуроти муҳим аст, ки TFT танҳо ҳамчун гирандагони грантҳо ё дастгирии буҷетӣ арзёбӣ мешаванд. Маводи кишварӣ нишон медиҳад, ки TFT дар маҷмӯъ пардохткунандагони назарраси андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ мебошанд ва як қисми захираҳои ҷалбшударо дубора ба иқтисоди миллӣ ва низоми буҷетӣ бармегардонанд.

МИСОЛ

Қирғизистон: пардохтҳои назаррас ба буҷет, ки аз рӯи ҳаҷм бо баъзе андозҳои умумимиллӣ муқоисашавандаанд

Дар Қирғизистон соли 2024 TFT-и фаъол ба буҷети кишвар тақрибан **1,3 млрд сом** ё қариб **15 млн доллари ИМА** пардохт намуданд. Ҳаҷми ин пардохтҳо ҳатто бо баъзе манбаъҳои умумимиллии даромади буҷети давлатӣ муқоисашаванда мебошад, аз ҷумла: **андоз дар асоси патент** (1,3 млрд сом ё қариб 15 млн доллари ИМА), андози замин (1,5 млрд сом ё зиёда аз 17 млн доллари ИМА) ва **пардохтҳои ғайриандозӣ дар шакли иҷораи амволи давлатӣ** (1,8 млрд сом ё қариб 21 млн доллари ИМА).

Чунин тарзи муқоиса нишон медиҳад, ки бахши TFT метавонад на танҳо ҳамчун институти иҷтимоӣ ё шаҳрвандӣ, балки ҳамчун иштирокчи назарраси воридоти буҷетӣ низ арзёбӣ гардад.

Расми 8. Пардохтҳои TFT-и Қирғизистон ба буҷети давлатӣ дар муқоиса бо баъзе намудҳои даромадҳои давлатӣ (доллари ИМА).

21 000 000

Иҷораи амволи
давлатӣ

17 000 000

Андози замин

15 000 000

Андоз дар асоси
патент

15 000 000

Пардохтҳои
андози TFT

Манбаъ: Хадамоти давлатии андоз назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Қирғизистон.

Ҳамзамон, ҳатто дар шароити мавҷуд будани низоми рушдёфтаи институтсионалии баҳисобгирии TFT, дастрасӣ ба маълумоти андоз метавонад маҳдуд боқӣ монад, ки ин имконияти арзёбии пурраи саҳми институтсионалиро коҳиш медиҳад. Масалан, дар **Кумитаи даромадҳои давлатии Қазоқистон** ба сабаби махфӣ будани маълумот, дастрас кардани маълумот оид ба воридоти андоз аз ТҒД дар сатҳи ҷумҳурӣ ва минтақаҳо имконнопазир буд. Мушкilot дар дастрасӣ ба маълумот оид ба пардохтҳои TFT ба буҷет ҳамчунин дар **Ўзбекистон** ва **Туркманистон** низ ба миён омаданд.

Дар **Тоҷикистон**, таҳлили молиявии гурӯҳи интихобии иборат аз **69 ташкилот** барои соли 2024 гардиши умумии **53,3 млн сомонӣ** (қариб **6 млн доллари ИМА**)-ро нишон дод, ки аз он тақрибан **4 млн сомонӣ** (зиёда аз **440 ҳазор доллари ИМА**) ба буҷети кишвар дар шакли **андози даромад** ва **андози иҷтимоӣ** ворид шудааст. Ин нишондиҳандаро наметавон худкор ба тамоми бахш татбиқ кард, аммо он як воқеияти муҳимро нишон медиҳад: қисми захираҳо дар дохили кишвар ба музди меҳнат, пардохтҳои андоз ва пардохтҳои иҷтимоӣ табдил меёбанд ва ҳамин тавр ба афзоиши шуғл ва воридоти буҷет мусоидат мекунанд.

6.3. ТҒТ ҳамчун истеҳсолкунандагони арзиши иловашуда

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими макроиқтисодии саҳми институтсионалӣ саҳми ТҒТ дар арзиши умумии иловашуда ва Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) мебошад. Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, ТҒТ арзиши иловашударо тавассути эҷоди хизматрасониҳо, маҳсулоти коршиносӣ, барномаҳои иҷтимоӣ ва дигар натиҷаҳои истеҳсол мекунад, ки барои онҳо меҳнат, захираҳои идоракунии, биноҳо, таҷҳизот, мол ва хизматрасониҳои харидорӣ истифода мешаванд.

Ҳатто агар қисми зиёди натиҷаҳои ТҒТ ба баҳрабардорон ройгон ё бо шартҳои имтиёзнок пешниҳод шаванд ҳам, истеҳсоли онҳо маҷмӯи маҳсулоти бахшро ташкил медиҳад, ва фарқи байни ин маҳсулот ва истеъмоли фосилавӣ арзиши умумии иловашударо инъикос менамояд.

Аз ин рӯ, саҳми ТҒТ дар ММД набояд ҳамчун ҳосилаи фоидаи тиҷоратӣ баррасӣ шавад, балки ҳамчун натиҷаи эҷоди хизматрасониҳо ва маҳсулоти ҷамъиятан муфид, ки арзиши иқтисодии ченшаванда доранд.

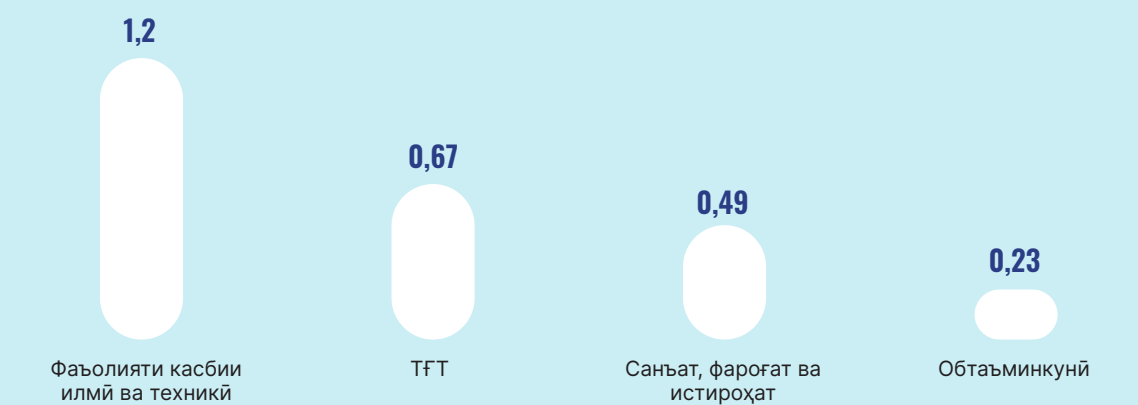
МИСОЛ

Қирғизистон: саҳми назаррас дар арзиши умумии иловашуда ва ММД

Дар Қирғизистон соли 2024 ТҒТ-и ғаёл арзиши умумии иловашуда ба маблағи зиёда аз **10 млрд сом** (қариб **115 млн доллари ИМА**) истеҳсол намуданд. Ҳиссаи ТҒТ-и ғаёл дар **Маҷмӯи маҳсулоти дохилии (ММД) номиналии кишвар 0,67%-ро** ташкил дод. Ин нишондиҳандаи назаррас буда, бо баъзе бахшҳои иқтисодиёт муқоисашаванда аст, аз ҷумла: таъминоти об (0,23%), санъат, фароғат ва истироҳат (0,49%), инчунин ғаёлияти касбӣ, илмӣ ва техникӣ (1,2%).

Дар миқёси минтақаи Осиёи Марказӣ низ бахши ТҒТ, сарфи назар аз маҳдуд будани намоёнии ҷамъиятӣ, дар маҷмӯъ аз рӯи саҳмаш бо баъзе намудҳои пурраи ғаёлияти иқтисодӣ муқоисашаванда мебошад.

Расми 9. Саҳми ТҒТ-и Қирғизистон дар арзиши умумии иловашуда дар муқоиса бо баъзе намудҳои даромадҳои давлатӣ (бо фоиз).

Манбаъ: Кумитаи миллии оморӣ Ҷумҳурии Қирғизистон.

На дар ҳамаи кишварҳои минтақа чунин омор дастрас буд. Аммо дар он кишварҳое, ки маълумоти оморӣ имкон медиҳад арзиши умумии иловашуда-и бахш ҳисоб карда шавад, ТҒТ дигар ҳамчун иштирокчи «ноаёни» иқтисодиёт ҳисобида намешаванд. Вале дар кишварҳое, ки чунин маълумот вуҷуд надорад, саҳми институтсионалии онҳо камарзиш ё ғайримустақим арзёбӣ мешавад — тавассути нишондиҳандаҳои мисли шуғл, маблағгузорӣ, лоиҳаҳо, грантҳо ва пардохтҳои андоз.

6.4. TFT ҳамчун воситаи ҷалб ва бозтақсимкунии захираҳои молиявӣ

Саҳми институтсионалии TFT ҳамчунин дар қобилияти онҳо барои ҷалб ва тақсими захираҳои молиявӣ зоҳир мегардад, ки ин захираҳо ба барномаҳои иҷтимоӣ, хариди молу хизматрасонӣ, кори коршиносон ва пудратчиён, рушди хизматрасониҳо ва дастгирии баҳрабардорон равона карда мешаванд. TFT вазифаи бозтақсимкунии ва расонидани захираҳо иҷро мекунад, ки тавассути он захираҳои давлатӣ, донорӣ, хусусӣ ва ҷамъиятӣ ба он соҳаҳо ва минтақаҳои мерасанд, ки дар онҳо эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ баланд аст, аммо механизмҳои маъмулии маблағгузорӣ на ҳамеша фарогирӣ, ҳадафнокӣ ё устувории кофӣ хизматрасониҳоро таъмин мекунад. Ин махсусан ба кор бо гурӯҳҳои осебпазир, кӯмакҳои бӯҳронӣ, тавонбахшӣ, дастрасӣ ба адолат, таҳсилоти фарогир, хизматрасониҳои маҳаллӣ ва ҷомеаҳои деҳот дахл дорад.

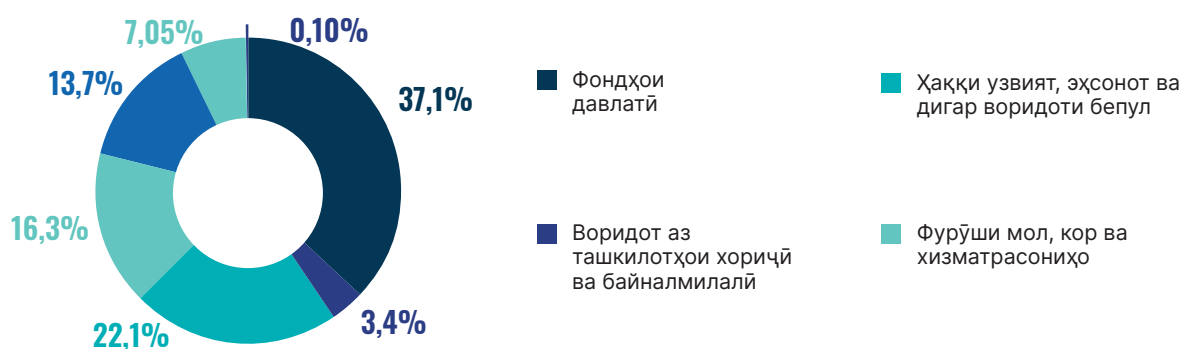
Сохтори даромади TFT дар Қазоқистон хусусияти диверсификатсионӣ дорад. Бо ҳаҷми фармоиши иҷтимоии давлатӣ тақрибан 33,5 млрд тенге (70,0 млн доллари ИМА), он танҳо тақрибан 9% фонди умумии музди меҳнати бахшро мепӯшонад, ки ин ба нақши назарраси маблағгузори байналмилалӣ (27,2 млрд тенге ё тақрибан 60 млн доллари ИМА) ва дигар манбаъҳо ишора мекунад. Аммо тағйирот дар маблағгузори фармоиши иҷтимоии давлатӣ нишон медиҳад, ки давлат ба TFT дар масъалаҳои ташкили хизматрасониҳо ва лоиҳаҳои иҷтимоӣ бештар эътимод пайдо мекунад. Ҳамин тавр, шумораи лоиҳаҳо дар соли 2024 ба таври мӯътадил афзоиш ёфт, дар ҳоле ки ҳаҷми маблағгузорӣ ба таври назаррас зиёд гардид, ки метавонад аз афзоиши қобилияти TFT барои пешниҳоди хизматрасонӣ дар доираи лоиҳаҳои калонтар шаҳодат диҳад.

Дар Қирғизистон сохтори даромади TFT нишон медиҳад, ки бахш пурра аз грантҳои хориҷӣ вобаста нест: қисми назарраси захираҳо аз ҳисоби хайрияҳо, кӯмаки сарпарастӣ, дастгирии буҷетӣ, ҳаққи узвият ва хизматрасониҳои пулакӣ ташақкул меёбад. Ҳаҷми умумии воридоти молиявӣ бахши TFT дар соли 2024 тақрибан 53 млрд сом (зиёда аз 609 млн доллари ИМА) буд, ва воридоти гурӯҳи мақсадноки TFT, ки саҳмашон дар ин таҳқиқот арзёбӣ шудааст, 14,2 млрд сом (тақрибан 161,7 млн доллари ИМА) -ро ташкил дод. Сохтори воридот пойгоҳи захиравии диверсификатсионӣ, гарчанде нобаробарро нишон медиҳад:

кӯмаки сарпарастӣ ва хайрияҳо – 8,3 млрд сом (тақрибан 95,4 млн доллари ИМА) ё 59%;
кӯмаки техникаи хориҷӣ ва грантҳо – 2,7 млрд сом (тақрибан 30,5 млн доллари ИМА) ё 19%;
фурӯши маҳсулот ва хизматрасониҳо – 0,4 млрд сом (тақрибан 4,5 млн доллари ИМА) ё 3%;
дастгирии буҷетӣ – 0,2 млрд сом (тақрибан 1,8 млн доллари ИМА) ё 1%;
ҳаққи узвият – 0,1 млрд сом (тақрибан 1,1 млн доллари ИМА) ё камтар аз 1%;
дигар манбаъҳо – 2,5 млрд сом (тақрибан 28,3 млн доллари ИМА) ё 18%.

Дар Ўзбекистон манбаи асосии захираҳои TFT фондҳои мақсадноки давлатӣ ва ғайрибуҷетӣ мебошанд, ки 38,4% ҳамаи воридотро ташкил медиҳанд. Дар ҳафт соли охир аз буҷети давлатӣ барои дастгирии институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ 718 млрд сум (қариб 60 млн доллари ИМА) ҷудо шудааст, ки нисбат ба солҳои 2008–2016 12 маротиба бештар мебошад. Дар се соли охир тавассути фондҳои ҳудудӣ 1 600 лоиҳа ба маблағи 83 млрд сум (қариб 7 млн доллари ИМА) амалӣ гардид. Ҳамзамон, ҳиссаи баланди ҳаққи узвият, хайрияҳо ва дигар воридоти ройгон (22,9%) нишон медиҳад, ки бахш вобастагии институтсионалӣ аз механизмҳои маблағгузори давлатӣ ва таъя ба ҳамбастагии ихтиёрӣ ва хайриявиро ҳамзамон муттаҳид менамояд.

Расми 10. Сохтори даромади TFT дар Ўзбекистон, соли 2024, бо фоиз.

Дар Туркманистон нишондиҳандаҳои молиявӣ ба тарзи дигар пешниҳод шудаанд. Дар ҳисобот зикр шудааст, ки дар соли 2024 **22 лоиҳаи грантӣ** ба маблағи умумии муодили тақрибан **1,2 млн доллари ИМА** амалӣ гардиданд. Ҳаҷми нисбатан пастии маблағгузорӣ, аз ҷумла, бо мақоми кишвар ҳамчун давлати дорои **даромади аз миёна боло** ва хусусиятҳои махсуси стратегияҳои донорӣ вобаста доништа мешавад.

6.5. ТҒТ ҳамчун истеъмолкунандагони молҳо ва хизматрасониҳо

Саҳми институтсионалии ТҒТ танҳо бо шугл ва андозҳо маҳдуд намешавад. Созмонҳо ҳамчунин ҳамчун истеъмолкунандагони молҳо ва хизматрасониҳо баромад карда, барои соҳибкории хурду миёна талабот эҷод мекунанд. Ин махсусан дар фаъолияти лоиҳавӣ равшан дида мешавад: хариди молҳо ва хизматрасониҳо барои гурӯҳҳои осебпазир, гузаронидани семинарҳо, тренингҳо, машваратҳо, гурӯҳҳои фокусӣ, мизҳои мудаввар ва чорабиниҳои ҷамъиятӣ талаб мекунад, ки иҷораи ҷой, хизматрасонии нақлиётӣ, хӯрок, полиграфия, таҷҳизот, маводи масрафшаванда, хизматрасониҳои алоқа ва дастгирии коршиносӣ истифода шаванд.

Ҳамзамон, ТҒТ молҳо ва хизматрасониҳоро асосан аз соҳибкории хурду миёна харидорӣ мекунанд: меҳмонхонаҳо, муассисаҳои хӯрокворӣ, ширкатҳои нақлиётӣ, таъминкунандагони маводи масрафшаванда, иҷорадиҳандагони ҷойҳо ва техникаи корӣ. Ин ҳолат таъсири мултипликативӣ ба вучуд меорад — ҳатто агар ҳадафи асосии лоиҳа иҷтимоӣ, таълимӣ ё ҳуқуқӣ бошад ҳам, татбиқи он талаботи иқтисодиро дар иқтисоди маҳаллӣ ташаққул медиҳад. Ба ин маъно, ТҒТ на танҳо захираҳоро ҷалб мекунанд, балки онҳоро тавассути шабакаи таъминкунандагон, пудратчиён ва ташкилотҳои хизматрасон бозтақсим менамоянд.

ХУЛОСА

Саҳми институтсионалии ТҒТ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ пеш аз ҳама дар он зоҳир мешавад, ки ин бахш ҳамчун иштирокчи мустақили гардиши иқтисодӣ амал мекунад. ТҒТ ҷойҳои корӣ таъсис медиҳанд, фонди музди меҳнatro ташкил медиҳанд, андоз ва пардохтҳои иҷтимоӣ месупоранд, захираҳои давлатӣ, донорӣ ва хусусиро ҷалб менамоянд, молу хизматрасонӣ меҳаранд ва дар баъзе ҳолатҳо хизматрасониҳои пулакӣ, соҳибкории иҷтимоӣ ва фаъолияти даромадоварро рушд медиҳанд.

Ин саҳм бештар бозътимод дар он кишварҳое нишон дода мешавад, ки маълумоти расмӣ ё омории ҷамъбаस्तшуда дастрас аст. Қирғизистон намунаи ҳисоб кардани арзиши умумии иловашуда ва ҳиссаи ТҒТ дар ММД мебошад; Қазоқистон намунаи рушди босуръати шугл, музди меҳнат ва фармоиши иҷтимоии давлатиро нишон медиҳад; Ўзбекистон намунаи низоми институтсионалии ташаққулёфтаи дастгирии давлатӣ ва бахши бузурги шугл мебошад; Тоҷикистон намунаи арзёбии қисман гардиши маблағ ва пардохтҳои андозии гурӯҳи ташкилотҳоро нишон медиҳад; Туркманистон бошад, намунаи муҳити омории нисбатан пӯшида мебошад, ки дар он саҳми институтсионалӣ тавассути нишондиҳандаҳои ҷудогонаи лоиҳаҳо, ташкилотҳо ва корхонаҳои даромадовар тавсиф мегардад.

Хулосаи асосии минтақавӣ дар он аст, ки ТҒТ саҳми назарраси иқтисодӣ доранд, аммо ин саҳм дар низоми миллии маълумот ба таври гуногун намоён аст. Аз ин рӯ, барои эътирофи минбаъдаи саҳми ТҒТ на танҳо тавсифи ғайриҷамъиятии онҳо, балки рушди низоми мунтазами баҳисобгирии омории бахш низ зарур аст: шугл, гардиши молиявӣ, пардохтҳои андоз, арзиши умумии иловашуда, меҳнати ихтиёрӣ ва хариди молу хизматрасонӣ.

Дар Замимаи 3-и ҳисоботи мазкур ҷадвали ҷамъбасти нишондиҳандаҳо аз рӯи кишварҳо оварда шудааст, ки саҳми институтсионалии ТҒТ-и минтақаро инъикос менамояд.

7. Саҳми TfT дар беҳтар намудани сифати идоракунӣ, фазои сармоягузорӣ ва шароити рушди бахши хусусӣ

Нақши муҳими TfT дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба қобилияти онҳо дар баланд бардоштани сифати идоракунӣ тавассути экспертизаи амалӣ, мониторинги татбиқи барномаҳо, интиқоли бозхӯрди аҳоли ва иштирок дар беҳтар намудани шароити маҳаллии рушд вобаста аст. Ба шарофати робитаи доимӣ бо мардум, ҷомеаҳо, мақомоти идоракунӣ маҳаллӣ ва субъектҳои хоҷагидорӣ, TfT кӯмак мекунад, ки дақиқтар муайян карда шавад, қарорҳо дар амал чӣ гуна кор мекунад, дар кучо маҳдудиятҳои инфрасохторӣ ва ташкилӣ боқӣ мемонанд, кадом гурӯҳҳо ва ҳудудҳо аз фарогирии берун мемонанд ва кадом тадбирҳо ба ислоҳ ниёз доранд.

Ба ин маъно, TfT ҳамчун иштирокчиёни комилхукуқи ташаккули муҳити бештар пешгӯишаванда, шаффоф ва ҷолиб барои соҳибкорӣ, сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ баромад мекунад. Аҳамияти онҳо махсусан дар он ҷойҳо баланд аст, ки низоми идоракунӣ ба маълумоти «аз маҳал», робитаи эътимоднок бо баҳрабардорон, донишҳои махсус ва механизмҳои чандиртари татбиқи қарорҳо ниёз дорад.

Ҷадвал: Саҳми TfT дар сифати идоракунӣ, фазои сармоягузорӣ ва шароити рушди бахши хусусӣ дар Осиёи Марказӣ

Иштирок дар қабули қарорҳо TfT барномаҳои давлатиро бо ниёзҳои воқеии аҳоли пайванд мекунад.	Экспертиза TfT дар таҳияи қонунҳо, барномаҳо ва стандартҳои хизматрасонӣ кӯмак мерасонад.	Бозхонд (фидбек) TfT монеаҳо, мушкилоти «дидашаванда нест» ва камбудҳои хизматрасониҳоро муайян мекунад.	Мониторинги ҷамъиятӣ TfT шаффофият, ҳадафмандӣ ва сифати амалисозии барномаҳоро баланд мебардорад.	Майдонҳои муколама Шӯроҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои корӣ ва канали ҳамкории устувор бо харидаи давлатиро ташкил медиҳад.
МИСОЛҲОИ АСОСӢ АЗ РӢИ КИШВАРҲО				
ҚАЗОҚИСТОН Фармоиши иҷтимоии давлатӣ, шӯроҳои ҷамъиятӣ, мониторинги чораҳо бар зидди ҷӯшиши об дар Атбасар.	ҚИРҒИЗИСТОН Экспертиза оид ба барномаҳои минтақавии рушд барои солҳои 2025–2030; Шӯро оид ба масъалаҳои маъёубон.	ТОҶИКИСТОН Иштирок дар кори гурӯҳи 14-адади байниидоравии кории назди Шӯрои миллии рушди TfT.	ТУРКМЕНИСТОН Иштирок дар кори ба нақшаҳои амалии миллий ва коҳиш додани хатари офатҳо.	ЎЗБЕКИСТОН Иштирок дар мониторинги ҷамъиятӣ ва пешбурди қарорҳои меъёрий.
Хулоса: Тавассути маълумоти маҳаллӣ, эътимоди ҷомеа ва таҷрибаи амалӣ, TfT ба беҳтар шудани шароит барои рушди давлат, сармоягузорӣ ва ташаббуси хусусӣ мусоидат мекунад.				

7.1. TfT ҳамчун иштирокчиёни давраи қабули қарорҳои давлатӣ ва татбиқи ислоҳот

TfT дар ҳамаи кишварҳои минтақа ба дараҷаҳои гуногун ба раванҷҳои қабули қарорҳо ворид шудаанд: тавассути мутобиқсозии фаъолияти худ ба афзалиятҳои миллий, иштирок дар барномаҳои муштарак, пешниҳоди маълумот оид ба эҳтиёҷоти аҳоли, ҳамроҳии коршиносӣ ба қарорҳо ва мониторинги татбиқи амалии онҳо. Саҳми онҳо на танҳо дар иҷрои лоиҳаҳои алоҳида, балки дар он зоҳир мешавад, ки онҳо барои пайваст намудани ҳуҷҷатҳои стратегӣ, барномаҳои давлатӣ ва эҳтиёҷоти воқеии мардум мусоидат мекунад.

Дар Қазоқистон иштироки TfT дар сиёсати давлатӣ инчунин тавассути фармоиши иҷтимоии давлатӣ ба таври институтсионалӣ ба роҳ монда шудааст, ки дар доираи он TfT дар пешниҳоди

хизматрасониҳои иҷтимоии муҳим ва пур қардани ҳолигиҳо дар соҳаҳои, ки талаботи баланди гурӯҳҳои осебпазир боқӣ мемонад, иштирок мекунад; инчунин тавассути барномаҳои грантӣ, шӯроҳои ҷамъиятӣ ва хизматрасониҳои махсуси иҷтимоӣ.

Дар Қирғизистон иштироки ТҒТ дар раванди қабули қарорҳо тавассути майдонҳои муштарак барои муҳокимаи масъалаҳои рушд, кӯмаки машваратӣ ба мақомоти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, муайян кардани эҳтиёҷоти аҳоли, мониторинги татбиқи қарорҳои давлатӣ ва фармоиши иҷтимоии давлатӣ зоҳир мегардад.

Дар Ўзбекистон ТҒТ (ТҒҒ) ба татбиқи ташаббусҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, таълимӣ ва ҳуқуқҳимоявӣ ҷалб мешаванд, аз механизмҳои давлатӣ ва ҳудудии дастгирӣ баҳра мебаранд, инчунин дар шӯроҳои ҷамъиятӣ ва муҳокимаи барномаҳо иштирок мекунад.

Дар Тоҷикистон ТҒТ тавассути гурӯҳҳои кории байниидоравӣ ба равандҳои банақшагирии стратегӣ ва мониторинг шомил шудаанд.

Дар Туркменистон ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар дастгирии барномаҳои давлатӣ дар соҳаҳои ҳифзи иҷтимоӣ, сиёсати ҷавонон, экология ва дастгирии гурӯҳҳои осебпазир фаъолият мекунад.

МИСОЛ

Қазоқистон: фармоиши иҷтимоии давлатӣ ва шӯроҳои ҷамъиятӣ

Дар Қазоқистон ҳамкориҳои давлат ва ТҒТ ба механизмҳои устувор таъя мекунад: **фармоиши иҷтимоии давлатӣ, барномаҳои грантӣ, шӯроҳои ҷамъиятӣ ва гурӯҳҳои корӣ**. Ин ба ТҒТ имкон медиҳад, ки дар татбиқи ташаббусҳои иҷтимоӣ, пешниҳоди хизматрасониҳо, муҳокимаи масъалаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ташаккули бозхӯрд нисбат ба қарорҳои давлатӣ иштирок намоёнд. Чунин модел иштироки ТҒТ-ро бештар **мунтазам** ва **расмиятёфта** мегардонад.

МИСОЛ

Тоҷикистон: иштироки ТҒТ дар банақшагирии стратегӣ

Дар Тоҷикистон иштироки ТҒТ дар **14 гурӯҳи кории байниидоравӣ** назди **Шӯрои рушди миллӣ** гузаришро аз ҳамкориҳои лоиҳавӣ ба иштироки бештар низомманд дар давраи идоракунии нишон медиҳад. ТҒТ ба давлат дар пайдо кардани қарорҳои оптималӣ, тақмили заминаи ҳуқуқӣ ва пешгирии самараноки хавфҳо кӯмак мерасонанд.

Ассотсиатсияи энергетикҳои Тоҷикистон дар рушди заминаи меёрий барои энергетикаи «сабз», ҷорӣ намудани тарифҳои муқарраршуда барои **манбаъҳои барқароршавандаи энергия (ВИЭ)** ва иштирок дар экспертизаи байналмилалӣ маҷмӯи Неругоҳи барқи оби Роғун фаъолона саҳм мегузорад. Дигар ташкилотҳо ба рушди экосистемаи рақамии кишвар ва таъсиси академияҳои IT, дастгирии рушди соҳибкории занона, дастрасӣ ба маблағгузориҳои «сабз» ва навсозии кластерҳои нассочӣ мусоидат мекунад.

МИСОЛ

Туркменистон: экспертиза ва иштирок дар таҳияи нақшаҳои миллии амал

Дар Туркменистон ташкилотҳои ҷамъиятӣ ҳамчун **коршиносони эътирофшуда** ва ҳаммуаллифони сиёсати муҳими давлатӣ баромад мекунад. ТҶ «**Ынам**», «**Йенме**», «**Машгала**» ва дигарон ба ҳайати **Гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи Нақшаи миллии амал барои мубориза бо харидуфурӯши одамон** шомил мебошанд. Ҳамчунин ТҶ «**Кейик Окара**» дар машваратҳо ҳангоми таҳияи **Нақшаи миллии амал оид ба баробарии гендерӣ** иштирок мекунад. Ин намунаи гузариш аз машваратҳои оддӣ ба **банақшагирии муштарак** мебошад, вақте ки таҷрибаи амалии ТҒТ мустақиман ба ҳуҷҷатҳои стратегии сатҳи олӣ ворид карда мешавад.

МИСОЛ

Ўзбекистон: TFT (Tff) ҳамчун ташаббускорони қарорҳои меъёрий ва барномавӣ

Дар Ўзбекистон TFT ҳарчи бештар на танҳо ҳамчун иҷрокунадагони лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва маърифатӣ, балки ҳамчун иштирокчиёни ташаққули рӯзномаи давлатӣ баромад мекунад. Намунаи равшан — фаъолияти **Ассотсиатсияи маъёбони Ўзбекистон** мебошад, ки таҳияи **Нақшаи миллии амал оид ба татбиқи Конвенсияи СММ дар бораи ҳуқуқи маъёбон-ро** оғоз намуд; баъдан ин ҳуҷҷат аз ҷониби давлат дастгирии институтсионалӣ гирифт.

Ба ҳамин қатор инчунин пешбурди концепсияи **таҳсилоти фарогир** аз ҷониби маркази «Умидворлик», ки ба сиёсати давлатии маориф ворид карда шуд, ва фаъолияти адвокатсионии **Ассотсиатсияи ихтиёриёни Ўзбекистон** дохил мешавад, ки ба қабули Қонуни «Дар бораи фаъолияти ихтиёрий» мусоидат намуд.

Ин кейсҳо нишон медиҳанд, ки TFT дар Ўзбекистон на танҳо дар муҳокимаи ислохот иштирок мекунад, балки ташаббусҳои ҷамъиятӣ ва дархостҳои гурӯҳҳои осебпазирро ба забони барномаҳои давлатӣ, қарорҳои меъёрий ва тағйироти институтсионалӣ табдил медиҳанд.

7.2. TFT ҳамчун манбаи экспертиза барои қарорҳои давлатӣ

Яке аз вазифаҳои муҳими TFT аз пешниҳоди экспертиза иборат аст, ки ба кори амалии онҳо бо одамон, ҷомеа ва мушкилоти мушаххас, инчунин омӯзиши амиқи таҷрибаи байналмилалӣ таъя мекунад. Чунин экспертиза аз таҳлили идораӣ фарқ мекунад, зеро он дар асоси робитаи доимӣ, ғайрирасмӣ ва амиқ бо баҳрабардорон, фаҳмиши рафтори гурӯҳҳои мақсаднок ва таҷрибаи татбиқи қарорҳо дар маҳал шакл мегирад.

TFT метавонанд дар таҳияи **санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, барномаҳои давлатӣ, нақшаҳои амал, методикаҳо, меъёрҳои хизматрасонӣ** ва **воситаҳои мониторинг** саҳм гузоранд. Иштироки онҳо махсусан дар ҳолатҳои арзишманд аст, ки зарурати ба назар гирифтани вазъи гурӯҳҳои пеш меояд, ки камтар дар машваратҳои расмӣ намоёндагӣ мешаванд: **шахсони дорои маъёбият, занони қурбонии зӯроварӣ, занони деҳот, муҳоҷирон, ҷавонон, шахсони солхӯрда, шахсони бе ҳуҷҷат, кӯдакон ва оилаҳои, ки дар вазъи душвори зиндагӣ қарор доранд.**

МИСОЛ

Қирғизистон: саҳм дар таҳияи сиёсати мақсадноки давлатии рушди минтақаҳо

ТҶ «Институти сиёсати рушд» дар раванди таҳияи **Барномаи давлатии рушди ҳамаҷонибаи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳо барои солҳои 2025–2030** экспертиза пешниҳод намуд. Ин барнома гузариш ба **банақшагирии маҷмӯии ҳудудӣ**, ҷудо намудани **минтақаҳои таваҷҷуҳи махсус**, истифодаи **маълумоти фазой** ва таъмини тавозун байни манфиатҳои умумидавлатӣ ва манфиатҳои ҷомеаҳои маҳаллиро мустаҳкам кард.

Саҳми коршиносии Институти сиёсати рушд дар ин самт хусусияти низомманд дошт: аз таҳияи **Концепсияи банақшагирии ҳамоҳангшудаи минтақавӣ** ва татбиқи минбаъдаи равишҳои нави банақшагирии ҳудудӣ — то дастгирии таҳияи **методикаҳои нави ПСЭР** ва иштирок дар омодакунии барномаи дастгирии минтақаҳои кӯҳистонӣ, душвордастрас ва наздисарҳадӣ, аз ҷумла таҳияи **индекси осебпазирӣ ҳудудҳо** ҳамчун воситаи дастгирии мақсадноки давлатӣ.

МИСОЛ

Тоҷикистон: пешбурди қонунгузорӣ оид ба ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар

Дар Тоҷикистон **Этилофи ташкилотҳои занона** дар пешбурди чандсолаи қонун оид ба **ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар** иштирок намуд. Корҳо ҳамроҳии коршиносӣ ба лоиҳаи қонун, шундани ҷамъиятӣ, ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва ҷамоҳангсозии равишҳо бо уҳдадорҳои байналмилалиро дар бар мегирифтанд.

Ин мисол нишон медиҳад, ки чӣ гуна ТҶТ метавонанд на танҳо ҳамчун ҷимоятгарони манфиатҳои гурӯҳҳои мушаххас, балки ҳамчун иштирокчиёни мустақими раванди қонунгузорӣ низ баромад намоянд.

МИСОЛ

Туркменистон: иштирок дар нақшаҳои миллии амал

Дар Туркменистон ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар таҳия ва татбиқи баъзе нақшаҳои амал иштирок мекунанд. ТҶ «**Ынам**» ба корҳои муқовимат бар зидди харидуфурӯши одамон ҷалб шудааст, ва ТҶ «**Кейик Окара**» бо рӯзномаи баробарии гендерӣ ва дастгирии оилаҳои осебпазир алоқаманд мебошад. Дар ин ҳолатҳо саҳми ТҶТ дар омезиши таҷрибаи амалӣ, кӯмаки махсусгардонидашуда ва иштирок дар ташаққули қарорҳо оид ба масъалаҳои ҳассоси иҷтимоӣ зоҳир мегардад.

МИСОЛ

Ўзбекистон: саҳми ТҶТ дар ислоҳоти қонунгузорӣ оид ба зўровариҳои хонаводагӣ

Дар тӯли чанд сол ТҶТ, аз ҷумла ташаббуси **Nemolchi.uz**, марказҳои бӯҳронӣ ва фаёлон, маърақаҳои иттилоотӣ баргузор намуда, ҳолатҳои зўровариҳо ҳуҷҷатгузорӣ карданд, ба осебдидагон кӯмак расониданд ва пешниҳодҳо барои тағйир додани қонунгузориро омода намуданд.

Дар соли **2023**, дар натиҷаи кори муштаракӣ давлат, парлумон ва ҷомеаи шахрвандӣ, меъёрҳо оид ба **масъулияти маъмурӣ ва ҷиноятӣ барои зўровариҳои хонаводагӣ** қабул гардида, инчунин механизмҳои ҷифзи қурбониён тақвият дода шуданд.

7.3. ТҶТ ҳамчун канали бозхӯрд аз аҳоли

Сифати идоракунии давлатӣ аз қобилияти гирифтани маълумоти бозхӯримод дар бораи он вобаста аст, ки қарорҳо дар амал чӣ гуна кор мекунанд. ТҶТ ин унсури идоракуниро тақвият медиҳанд, зеро ба гурӯҳҳо ва ҳудудҳои дастрасӣ доранд, ки на ҳамеша бо каналҳои расмӣ фаёлона ҳамкорӣ мекунанд. Онҳо мушкилоте, ки ҳангоми гирифтани хизматрасониҳо, иштирок дар барномаҳои дастгирӣ, ҳамкорӣ бо мақомоти маҳаллӣ ва муассисаҳои иҷтимоӣ ба вучуд меоянд, сабт менамоянд.

Дар ин нақш ТҶТ ҳамчун **миёнарав** байни шахс, ҷомеа ва давлат амал мекунанд: шикоятҳои инфиродӣ, мушкилоти маҳаллӣ ва монеаҳои такроршавандаро ба шакли пешниҳодҳо, таҳлилҳо, муҳокимаҳои ҷамъиятӣ ва қарорҳои барномавӣ табдил медиҳанд.

Ин махсусан барои гурӯҳҳои осебпазир муҳим аст, ки барои онҳо муроҷиати мустақилона ба мақомоти давлатӣ аз сабаби **беъътимодӣ, доғ (стигма), дурӣ ӯ монеаҳои маъмурӣ** душвор мебошад.

МИСОЛ

Тоҷикистон: овози минтақаҳо ва ҷомеаҳои ҳудудҳои душвордастрас

Шабакаҳои минтақавии ТҶ дар **Хатлон, Суғд ва ВМКБ** вазифаи расонидани кӯмак, дониш ва иттилоотро ба ҷомеаҳои минтақаҳои дурдасти кӯҳистон иҷро мекунанд.

Тавассути чунин шабакаҳо барномаҳои давлатӣ ва шарикон ба маълумоти маҳаллӣ дастрасӣ пайдо мекунанд ва мушкилоти минтақаҳои деҳотӣ ва душвордастрас метавонанд ба доираи васеътари идоракунии ворид карда шаванд.

МИСОЛ

Туркменистон: ошкорсозии мушкилоти маҳаллӣ ва кор бо гурӯҳҳои осебпазир

Дар Туркменистон ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар сатҳи маҳаллӣ мушкилоти маҳаллиро ошкор намуда, ташаббусҳои давлатиро шарҳ медиҳанд ва бо гурӯҳҳои кор мекунанд, ки аз ҷониби каналҳои расмӣ иттилоотӣ ба таври кофӣ фаро гирифта нашудаанд.

Ин, аз ҷумла, ба **шахсони дорои маъҷубият, занони аз зӯроварӣ осебдида, пиронсолон** ва гурӯҳҳои дахл дорад, ки ба **ҳамроҳии ҳуқуқӣ ва раванӣ** ниёз доранд.

МИСОЛ

Тоҷикистон: Форумҳои занонаи ҳавзавӣ

Дар Тоҷикистон платформаи муколамавии «**Форумҳои занонаи ҳавзавӣ**», ки аз ҷониби ТҶ «**Ассотсиатсияи Зан ва ҷомеа**» дар ҳавзаҳои дарёҳои **Сирдарё** ва **Кофарниҳон** таъсис дода шудааст, ҳамчун майдони доимоамалкунанда хизмат мекунад. Тавассути ин платформа андешаҳои занони истифодабарандаи об ба таври протоколӣ сабт гардида, мустақиман ба **Вазорати энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон** ирсол мешаванд.

Ин ба давлат имкон медиҳад, ки ба мушкилоти маҳаллӣ дар идоракунии захираҳои сари вақт вокуниш нишон диҳад.

МИСОЛ

Ўзбекистон: мониторинги ҷамъиятии буҷетҳои маҳаллӣ

Дар вилояти **Қашқадарё**-и Ўзбекистон соли **2026** ТҶҲ ва фаълони маҳаллӣ мониторинги ҷамъиятии барномаҳои «**Буҷети ташаббускор**» ва «**Буҷети маҳалла**»-ро дар **12 маҳалла** анҷом доданд. Барои ин аз боздиди объектҳо, таҳлили ҳуҷҷатҳо ва мусоҳиба бо баҳрабардорон истифода бурда шуд.

Тавассути ин механизм мақомоти идоракунии имконият пайдо карданд, ки ҳангоми қабули қарорҳо ҳолатҳои чун **сифати пасти корҳои иҷрошуда, набудани роҳравҳо ва низоми обпартоӣ, маҳдуд будани дастрасӣ ба ҳуҷҷатҳо** ва ҳолатҳои анҷоми расмӣ лоиҳаҳо бо вучуди мавҷудияти нуқсонҳо ба назар гиранд.

Ин нишон медиҳад, ки чӣ гуна ТҶҲ дар Ўзбекистон ҳамчун **каналҳои бозхӯрди аҳоли** барои ислоҳи сиёсати маҳаллии буҷетӣ хизмат мекунанд.

Чунин бозхӯрд ба давлат кӯмак мекунад, ки буфинад кадом қарорҳо аз ҷониби аҳоли ҳамчун **дастрас** ва **самаранок** қабул мешаванд, кадом тадбирҳо ба мутобиқсозӣ ниёз доранд, дар кучо камбудӣҳо дар иттилоърасонӣ вуҷуд доранд ва кадом гурӯҳҳо дар канори барномаҳои стандартӣ боқӣ мемонанд.

Ин вазифа на танҳо барои сиёсати иҷтимоӣ, балки барои **рушди иқтисодӣ** низ аҳамияти калон дорад. Тавассути ТҒТ ба мақомоти идоракунии маълумот мерасад, ки кадом хизматрасониҳо ва то чӣ андоза самаранок дар маҳал қарор мегиранд, дар кучо норасоии инфрасохтор боқӣ мондааст ва хонаводаҳо, соҳибкорон ва ҷомеаҳои маҳаллӣ бо кадом монеаҳо рӯ ба рӯ мешаванд.

Чунин бозхӯрд ба баланд бардоштани **сифати қарорҳои идоракунии** ва беҳтар намудани муҳит барои **ташаббусҳои хусусӣ** мусоидат мекунад.

7.4. Мониторинги ҷамъиятӣ ва ҳисоботдиҳӣ

ТҒТ тавассути **мониторинги ҷамъиятии татбиқи барномаҳо**, иштирок дар муҳокимаи қарорҳо ва арзёбии берунаи самтҳои алоҳидаи ислохот дар баланд бардоштани сифати идоракунии саҳм мегузоранд. Чунин саҳм аҳамияти ҳам ҷамъиятӣ ва ҳам иқтисодӣ дорад: он барои ошкор кардани камбудӣҳо пеш аз он ки онҳо ба мушкилоти низомманд табдил ёбанд, мусоидат мекунад, хавфи иҷроии расмӣ барномаҳоро коҳиш медиҳад, шаффофиятро тақвият мебахшад ва канали иловагии санҷиши татбиқи амалии чораҳои давлатиро фароҳам меорад.

Ин махсусан дар бахшҳои муҳим аст, ки сифати иҷроии бевосита ба **сатҳи зиндагӣ, рушди соҳибкорӣ, устувории хизматрасониҳо ва ҷолибияти сармоягузорию ҳудудҳо** таъсир мерасонад.

Дар **Қазоқистон** шӯроҳои ҷамъиятӣ ва майдонҳои қарорҳои барои иштироки ТҒТ дар муҳокимаи қарорҳо ва назорати ҷамъиятӣ имконият фароҳам меоранд.

Дар **Ўзбекистон** шаклҳои мониторинги ҷамъиятӣ мушоҳида, муҳокимаҳои ҷамъиятӣ, экспертизаи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва шунидани ҷамъиятиро дар бар мегиранд.

Дар **Қирғизистон** ТҒТ дар мониторинги қарорҳои давлатӣ, рушди шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ, инчунин муҳокимаи масъалаҳои вобаста ба хизматрасониҳои иҷтимоӣ, дастрасӣ ба адолат, масъалаҳои гендерӣ ва рушди маҳаллӣ иштирок мекунад.

Дар **Тоҷикистон** нақши мониторингии ТҒТ тавассути иштирок дар гурӯҳҳои кории байниидоравӣ ва муҳокимаи татбиқи ҳуҷҷатҳои стратегӣ тақвият меёбад.

Дар **Туркменистон** вазифаи мониторингии ТҒТ, ғайр аз ҳисоботдиҳии маъмурӣ, бештар дар соҳаи мудоғибаи шаҳрвандӣ, воқуниш ба ҳолатҳои ғавқулода (ҲҒ) ва коҳиши хатари офатҳо (КХО) зоҳир мегардад.

МИСОЛ

Қазоқистон: мониторинги ҷамъиятии чораҳои зиддиобҳезӣ дар Атбасар

Дар Қазоқистон намунаи нишонрас фаъолияти **иттиҳоди ҷамъиятии «Ангел»** дар шаҳри **Атбасари** вилояти **Ақмола** мебошад. Пас аз обҳезиҳои харобиовари солҳои **2009, 2014 ва 2017** ва самаранокӣ нокифояи чораҳои зиддиобҳезӣ, ташкилот мониторинги низомманди ҷамъиятии қарорҳо оид ба ҳифзи шаҳрро оғоз намуд.

Қорҳо таҳлили мустақили равандҳои гидрологии дарёи **Жабай**, ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти нуқтаҳои гидрологӣ, таҳияи ҳуҷҷатҳои қарорҳои оид ба сабабҳои обҳезӣ ва иттилоърасонии оммавӣ ба аҳоли ва мақомоти давлатиро дар бар мегирифтанд.

Барои тақвияти заминаи далелӣ, эътилофе бо иштироки олимони **Донишгоҳи давлатии Кокшетау ба номи Ш. Уалиханов**, вакили Парлумон, воситаҳои ахбори омма ва механизмҳои байналмилалӣ, аз ҷумла **Кумитаи риояи Конвенсияи Орхус**, таъсис дода шуд.

МИСОЛ

Қирғизистон: мониторинги тақсимот ва хариди доруворӣ

Дар Қирғизистон ТҒТ ба мониторинги тақсимот ва хариди воситаҳои доруворӣ ҷалб шудаанд. Чунин назорат махсусан дар соҳаҳои муҳим аст, ки дастрасӣ ба доруҳо бевосита ба сифат ва пайвастагии кӯмак барои гурӯҳҳои осебпазир таъсир мерасонад. Иштироки ТҒТ имкон медиҳад, ки назорати идоравӣ бо бозхӯрди беморон ва ташкилотҳои хизматрасон пурра карда шавад, инчунин ҳалалҳо дар таъмини доруворӣ сари вақт ошкор гарданд.

МИСОЛ

Туркменистон: мониторинг дар соҳаи ҳолатҳои фавқулода

Бо нақши ҳамроҳангсози **Комиссияи давлатии ҳолатҳои фавқулода, Ҷамъияти Миллии Ҳилоли Аҳмари Туркменистон (ҶМҲАТ)** ҳамчун «пул» миёни хадмоти давлатӣ ва аҳоли амал мекунад. Ин ташкилот на он қадар назорат, балки бештар арзёбии мустақили осебпазирӣ ва бозхӯрди «аз маҳал»-ро тавассути шабакаи ихтиёриён ва кумитаҳои ҷамъиятӣ анҷом медиҳад.

МИСОЛ

Ўзбекистон: мониторинги ҷамъиятии лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ (ШДБХ)

Дар вилояти **Қашқадарё** мониторинги ҷамъиятии лоиҳаҳои **ШДБХ**, ки аз ҷониби Ҳаракати «**Юксалиш**» бо иштироки ТҒТ-и маҳаллӣ, фаёлон ва коршиносон гузаронида шуд, набудани тендерҳои кушода барои баъзе объектҳо, мушкилоти фарогирӣ, таъхири субсидияҳо, сармоягузориҳои нокифояи сармоягузор ва ношаффофии қисми уҳдадорӣҳои иҷтимоиро ошкор намуд.

Натиҷаҳо ба мақомоти маҳаллӣ ва сохторҳои соҳавӣ ҳамчун асос барои қабули қарорҳои ислоҳӣ ирсол гардиданд. Ин кейс нишон медиҳад, ки чӣ гуна ТҒТ метавонанд ҳисоботдиҳӣ ва шаффофияти татбиқи лоиҳаҳои инфрасохториро тақвият диҳанд.

Ҳамзамон барои минтақа як даъвати умумӣ боқӣ мемонад: ҳуди мавҷудияти майдонҳои иштирок на ҳамеша кафолат медиҳад, ки онҳо ба қарорҳо таъсир мерасонанд. Барои баланд бардоштани сифати идоракунии муҳим аст, ки на танҳо ҳуди ҳолати иштироки ТҒТ, балки роҳи минбаъдаи пешниҳодҳои онҳо низ сабт карда шавад: кадом тавсияҳо баррасӣ шуданд, кадомашон ба инобат гирифта шуданд, кадомашон рад гардиданд ва бо кадом асосҳо.

7.5. Платформаҳои ҳамкорӣ ва қарорҳои муштарак

Дар кишварҳои минтақа тадриҷан шаклҳои гуногуни платформаҳои ҳамкории давлат ва ТҒТ ташаккул меёбанд: **шӯроҳои ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои кории байниидоравӣ, форумҳои шаҳрвандӣ, майдонҳои коршиносӣ, механизмҳои фармоиши иҷтимоии давлатӣ, барномаҳои грантӣ, машваратҳо, шунидани ҷамъиятӣ ва нақшаҳои муштаракӣ амал.**

Ин платформаҳо мақом ва дараҷаи гуногуни таъсир доранд, аммо аҳамияти умумии онҳо дар он аст, ки онҳо **каналҳои мунтазами ҳамкорӣ** фароҳам меоранд. Бе чунин механизмҳои ҳамкорӣ аксаран аз **робитаҳои шахсӣ, лоиҳаҳои алоҳида** ва ташаббусҳои мақомоти мушаххаси давлатӣ вобаста мемонад.

Дар сурати мавҷуд будани майдонҳои доимӣ, имконият пайдо мешавад, ки мушкилот ба таври низомманд баррасӣ шаванд, гурӯҳҳои гуногуни ТҶТ ҷалб гарданд, пешниҳодҳо муқоиса шаванд ва бозхӯрди мунтазам таъмин карда шавад.

МИСОЛ

Қазоқистон: Шӯрои ҳамоҳангсозӣ назди Вазорати фарҳанг ва иттилоот

Дар Қазоқистон рушди платформаҳои ҳамкорӣ бо **тағйирёбии механизмҳои ҳамоҳангсозӣ** байни давлат ва ТҶТ дар солҳои **2025–2026** алоқаманд аст, аз ҷумла гузариш ба формати **Шӯрои ҳамоҳангсозӣ назди Вазорати фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Қазоқистон**.

Ин гуна формат барои бахши марбут ба **сифати идоракунии** аҳамияти муҳим дорад, зеро он канали доимитарро барои муҳокимаи масъалаҳои рушди бахши шаҳрвандӣ, дастгирии давлатӣ, фармоиши иҷтимоӣ, механизмҳои грантӣ ва иштироки ТҶТ дар татбиқи вазифаҳои дорои аҳамияти ҷамъиятӣ фароҳам меорад.

МИСОЛ

Қирғизистон: Шӯро оид ба корҳои шахсони дорои маъюбият назди Девони Вазирон

Дар Қирғизистон яке аз платформаҳои устувори ҳамкориҳои давлат ва ТҶТ **Шӯро оид ба корҳои шахсони дорои маъюбият назди Девони Вазирон** мебошад. Ин як мақоми машваратии доимоамалкунанда аст, ки вазоратҳои соҳавӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ва ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандиро барои баррасии масъалаҳои **фарогирӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ** муттаҳид менамояд.

Шӯро лоиҳаҳои қонунҳо ва барномаҳоро баррасӣ мекунад, пешниҳодҳои ТҶТ ва шаҳрвандонро ҷамъбаст менамояд, барои мақомоти иҷроия тавсияҳо таҳия мекунад ва метавонад гурӯҳҳои корӣ таъсис диҳад.

МИСОЛ

Ўзбекистон: шӯроҳои ҷамъиятӣ ҳамчун платформаи ҳамкорӣ

Дар Ўзбекистон **шӯроҳои ҷамъиятӣ**, гурӯҳҳои корӣ ва шунидани ҷамъиятӣ яке аз платформаҳои муҳими ҳамкориҳои давлат ва ТҶТ (ННО) ба ҳисоб мераванд.

Дар ин самт бахши **зиддикоррупсионӣ** махсусан намоён аст, ки дар он ТҶТ ба ҳайати **Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсия** шомил мебошанд ва дар ҳайати шӯрои ҷамъиятии назди агентии соҳавӣ аксариятро ташкил медиҳанд.

Аз нуқтаи назари **муҳити сармоягузорӣ** ва рушди **бахши хусусӣ**, муҳим на танҳо мавҷудияти худӣ чунин платформаҳои ҳамкорӣ аст, балки қобилияти онҳо дар қоғиз додани фосилаи иттилоотӣ миёни давлат, ҷомеаҳои маҳаллӣ, соҳибкорон ва ташкилотҳои рушд низ аҳамияти калон дорад.

Дар ҳолатҳои, ки ин платформаҳо имкон медиҳанд маълумоти амалӣ оид ба **сифати инфрасохтор, дастрасии хизматрасониҳо, монеаҳои ташкилӣ ва ниёзҳои соҳибкорон** ба инобат гирифта шавад, саҳми ТҶТ аз доираи танҳо иштироки ҷамъиятӣ берун рафта, ба омили муҳими беҳтарсозии муҳити рушд табдил меёбад.

ХУЛОСА

Саҳми ТҒТ дар таҳкими давлат ва беҳтар намудани сифати идоракунии дар кишварҳои Осиёи Марказӣ тавассути як қатор вазифаҳои ба ҳам вобаста зоҳир мегардад: иштирок дар раванди қабули қарорҳо, мутобиқати фаъолият ба афзалиятҳои миллӣ, татбиқи барномаҳои муштарак, дастгирии коршиносӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, бозхӯрд аз аҳоли ва иштирок дар платформаҳои муколама.

Ин вазифаҳо ТҒТ-ро ба иштирокчиҳои муҳими низоми рушд табдил медиҳанд, махсусан дар соҳаҳои, ки давлат ба эътимоди баҳрабардорон, донишҳои махсусгардонидашуда, иттилооти маҳаллӣ ва шаклҳои чандири фаъолият ниёз дорад.

Тақвияти минбаъдаи ин саҳм аз қобилияти давлатҳои минтақа вобаста аст, ки аз танҳо сабти иштироки ТҒТ ба арзёбии натиҷанокии он гузаранд. Барои ин муҳим аст, ки пешниҳодҳои ТҒТ ба ҳисоб гирифта шаванд, бозхӯрд оид ба баррасии онҳо таъмин гардад, шаклҳои дарозмуддати шарикӣ рушд ёбанд, нишондиҳандаҳои босифати натиҷаҳо истифода шаванд ва ТҒТ ҳамчун манбаи иттилооти амалӣ дар бораи ниёзҳои одамон, ҷомеаҳо ва ҳудудҳо эътироф шаванд.

8. Саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) дар рушди иқтисодӣ

Саҳми иқтисодии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бо ҳузури институтсионалии онҳо ҳамчун корфармоён, андозсупорандагон ва иштирокчиёни гардиши молиявӣ маҳдуд намешавад. Аҳамияти алоҳидаи он дар саҳме зоҳир мегардад, ки тавассути фаъолияти оинномавии ташкилотҳо ба вучуд меояд: рушди малакаҳои иқтисодӣ, дастгирии соҳибкорӣ ва худшӯғл, таъсиси ҷойҳои корӣ барои гурӯҳҳои осебпазир, рушди хизматрасониҳои маҳаллӣ ва инфрасохтор, соҳибкории иҷтимоӣ ва ҷалби ҷомеаҳо ба ҳалли вазифаҳои амалии рушд. Дар ин нақш ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ шароит барои фаъолияти иқтисодии одамон ва ҳудудҳо фароҳам меоранд, махсусан дар он ҷойҳое, ки дастрасӣ ба бозори меҳнат, сармоя, дониш, инфрасохтор ва дастгирии маъмури маҳдуд аст. Барои хонаводаҳои камбизоат, занон, ҷавонон, шахсони дорои маъҷубият, сокинони деҳот ва соҳибкории хурд чунин дастгирӣ метавонад гузариш аз вобастагӣ ба кумак ба гирифтани малака, даромад, шӯғл ва иштирок дар иқтисодиёти маҳаллӣ бошад. Дар кишварҳои минтақа ин саҳм пеш аз ҳама дар ду самт зоҳир мешавад: тавсеаи имкониятҳои иқтисодии одамон ва беҳтар кардани шароити фаъолияти иқтисодӣ дар сатҳи ҷомеаҳо ва ҳудудҳо.

Самти иқтисодӣ дар фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мавқеи назаррас дорад. Масалан, дар Қирғизистон тақрибан 25% фаъолияти лоиҳавии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба мубориза бо камбизоатӣ ва тавсеаи имкониятҳои иқтисодӣ рост меояд. Дар айни замон нишондиҳандаҳои мустақим тамоми таъсирро инъикос намеkunанд: қисми зиёди арзиши иқтисодӣ дертар тавассути даромад, худшӯғл, тиҷорати хурд ва фаъолияти иқтисодии баҳрабарандагон ба вучуд меояд, ки онро пурра бо омори стандартӣ чен кардан душвор аст.

8.1. Соҳибкории иҷтимоӣ ва рушди фарогир

Фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар соҳаи соҳибкории иҷтимоӣ ҳамчун воситаи рушди фарогир – яъне ҷалби одамон ба фаъолияти иқтисодӣ, ки барои онҳо бозори меҳнати стандартӣ дастнорас боқӣ мемонад – хизмат мекунад. Ин махсусан барои шахсони дорои маъюбият, занон дар ҳолатҳои душвори зиндагӣ, сокинони деҳот, ҷавонони бе малакаи касбӣ, муҳоҷирон ва хонаводаҳои камдаромад муҳим аст. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ин монеаҳоро тавассути омӯзиш, роҳнамоӣ, мутобиқсозии ҷойҳои корӣ, таъсиси майдонҳои истеҳсолӣ, ташкили хизматрасониҳои пулакии иҷтимоӣ, пешниҳоди таҷҳизот ва ҳамроҳии стартапҳо бартараф мекунанд.

МИСОЛ

Туркманистон — шуғли истеҳсолии шахсони дорои маъюбият

Дар Туркманистон корхонаҳои таълимӣ-истеҳсолии Ҷамъияти нобиноён ва кару гунгҳо зиёда аз 400 нафар шахсони дорои маъюбияти бинӣ ва шунавоиро бо ҷойи кор таъмин намуда, ҳамзамон ба барқарорсозии меҳнати онҳо мусоидат мекунанд. Илова бар ин, гармхонаи мутобиқшудаи Маркази дастгирии маъюбон низ барои ҳамин гурӯҳи аҳоли ҷойҳои корӣ фароҳам меорад. Ин мисолҳо нишон медиҳанд, ки соҳибкории иҷтимоӣ ва фаъолияти истеҳсолии назди ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ метавонанд ҳамзамон вазифаҳои иқтисодӣ, барқарорсозӣ ва ҳамгироиро иҷро намоянд: шахс на танҳо дастгирӣ мегирад, балки имконият пайдо мекунанд дар фаъолияти меҳнатӣ иштирок кунад, даромад ба даст оварад ва фаъолияти иҷтимоии худро нигоҳ дорад.

Дар Тоҷикистон қисми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба моделҳои худмаблағгузори қисман тавассути пешниҳоди хизматрасониҳои пулакии иҷтимоӣ ва истеҳсоли молҳо мегузаранд. Аҳамияти ин амал на танҳо дар коҳиши вобастагии ташкилотҳо аз грантҳо, балки дар эҷоди ҷойҳои корӣ ва шаклҳои нави фаъолияти иқтисодӣ барои гурӯҳҳои осебпазири аҳоли мебошад. Дар шароити коҳиши кумаки донорӣ чунин моделҳо ба нигоҳ доштани хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва ҳамзамон ташаккули имкониятҳои иқтисодӣ барои шахсоне, ки ба дастгирӣ ниёз доранд, мусоидат мекунанд.

МИСОЛ

Қазоқистон — ҳамгироии меҳнатӣ ва истеҳсолоти иҷтимоӣ

Дар Қазоқистон соҳибкории иҷтимоӣ тавассути амалияҳои ҳамгироии меҳнатӣ ва дастгирии одамон дар ҳолатҳои душвори зиндагӣ зоҳир мегардад. Маркази «ДОС» ҷойҳои корӣ барои шахсони дорои маъюбият тавассути инва-СТО (устохонаи мутобиқшудаи таъмири мошин барои одамони дорои маъюбият) ва истеҳсоли аробаҳои маъюбӣ фароҳам меорад. Дар шаҳри Актау марказҳои бӯҳронии занон истеҳсолоти худро рушд медиҳанд, ки ин устувории хизматрасониҳоро таъмин медиҳад ва барои занони ниёзманд имконияти шуғл фароҳам месозад. Дар чунин ҳолатҳо таъсири иқтисодӣ тавассути омезиши кумаки иҷтимоӣ, мутобиқсозии касбӣ ва дастрасӣ ба даромади мустақил ба вучуд меояд.

8.2. Рушди соҳибкорӣ, худшуглшавӣ ва малакаҳои иқтисодӣ

Монеаҳои фаъолияти иқтисодӣ аксар вақт на танҳо аз норасоии сармоя, балки аз камбудии малакаҳои соҳибкорӣ, саводнокии молиявӣ, фаҳмиши бозорҳо, дастгирии ҳуқуқӣ, малакаҳои рақамӣ ва дастрасӣ ба роҳнамо (менторҳо) вобаста мебошанд. Аз ин рӯ, яке аз самтҳои муҳими саҳми иқтисодии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ рушди соҳибкорӣ, худшуглшавӣ ва малакаҳои иқтисодӣ дар байни гурӯҳҳои васеи аҳоли мебошад, на танҳо дар байни гурӯҳҳои осебпазир. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бо соҳибкории навкор ва амалкунанда, ҷавонон, занон, аҳолии деҳот, корхонаҳои хурд, бекорон ва шахсоне кор мекунанд, ки ба дониш, машварат, роҳнамоӣ (менторинг), воситаҳои рақамӣ ё дастгирии ибтидоӣ ниёз доранд. Дар Осиёи Марказӣ ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ғояи умумии соҳибкориро ба шаклҳои амалӣ табдил медиҳанд: омӯзиш, машварат, роҳнамоӣ, ҳамроҳӣ дар рушди стартапҳо ва дастгирӣ то ба даст овардани натиҷаҳои аввалин. Дар айни замон қисми муҳими таъсир берун аз доираи лоиҳаҳо ба вуҷуд меояд: соҳибкори омӯзонидашуда, оилаи деҳотӣ, ташаббуси занон ё ҷавоне, ки малакаҳои худшуглшавӣ гирифтааст, минбаъд дар фаъолияти худ арзиши иловагии иқтисодӣ эҷод мекунад.

МИСОЛ

Қирғизистон — дастгирии соҳибкории занон ва ҷавонон

Дар Қирғизистон дар ҳамкорӣ бо Вазорати илм, таҳсилоти олӣ ва инноватсияҳои Ҷумҳурии Қирғизистон ва донишгоҳҳои минтақавӣ таъсиси марказҳои аграрӣ дар минтақаҳо рушд ёфтааст. Танҳо аз ҷониби як ташкилоти ғайритиҷоратӣ то охири соли 2024 дар 6 вилоят 6 маркази аграрӣ таъсис дода шудааст. Ҳар як маркази аграрӣ дар як сол то 800 баҳрабарандагонро таълим медиҳад. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ инчунин шабакаи марказҳои таълимиро барои ҷавонони то 36-сола бунёд мекунанд, ки дар он деҳқонони оянда ва амалкунанда малакаҳои соҳибкорӣ ва амалӣ мегиранд. Беш аз даҳ ташкилоти ғайритиҷоратӣ мустақиман дар рушди соҳибкории занон иштирок мекунанд. Онҳо ба соҳибкорзанон омӯзиш ва дастгирии роҳнамоӣ, дастгирии стартапҳо пешниҳод мекунанд, ҷавононро ба асосҳои соҳибкорӣ ҷалб менамоянд, омӯзишҳо дар соҳаи сайёҳӣ, саводнокии молиявӣ, стратегияҳои тиҷоратӣ мегузaronанд ва кӯмаки ҳуқуқӣ мерасонанд. Яке аз муҳимтарин воситаҳо роҳнамоӣ гардид, аз ҷумла дастгирии фосилавӣ барои минтақаҳо ва дастгирии ассотсиатсияҳои минтақавии занони соҳибкор. Чунин шаклҳо ба занон на танҳо гирифтани дониш, балки бартараф кардани монеаҳои равонӣ ва ташкилотӣ дар роҳи пешбурди тиҷоратро низ фароҳам меоранд.

МИСОЛ

Туркменистон — саводнокии рақамии занони деҳот

Дар Туркменистон 450 зани деҳотӣ бо иштироки ташкилоти ҷамъиятии «Йенме» курсҳои саводнокии рақамиро (digital literacy) гузаштанд. Ин мисол барои бахши соҳибкорӣ ва малакаҳои иқтисодӣ муҳим аст, зеро нишон медиҳад: ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ метавонанд дастрасии занони деҳотро ба малакаҳои асосии рақамӣ васеъ намоянд. Ин малакаҳо имрӯз ба як шарт зарурӣ барои худшуглшавӣ, рушди микробизнес, пешбурди молу хизматрасонӣ ва иштироки фаолтар дар иқтисоди муосир табдил ёфтаанд.

Яке аз тамоюлҳои намунавӣ дар минтақа таъсиси марказҳои дастгирии соҳибкорон бо мусоидати ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мебошад. Муҳим аст, ки ин марказҳо на танҳо дар шаҳрҳо, балки дар деҳот низ ташкил мешаванд. Дар чунин марказҳо мутахассисон оид ба масъалаҳои калидии ҳамроҳии соҳибкорӣ фаъолият мекунанд, аз ҷумла дар самтҳои ҳуқуқӣ, молиявӣ, маркетингӣ ва коммуникатсионӣ. Ин модел аз он ҷиҳат муҳим аст, ки дастгирии соҳибкорон ба як хизматрасонии доимӣ табдил меёбад, ки берун аз пойтахт низ дастрас мебошад. Масалан, дар Қирғизистон чунин марказҳо дар панҷ вилояти кишвар таъсис дода шудаанд.

Дар сатҳи минтақавӣ ин самт нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ метавонанд нақши миёнаравӣ амалии донишҳои иқтисодиро иҷро кунанд. Онҳо дар ҷойҳои фаъолият мекунанд, ки барномаҳои давлатии дастгирии соҳибкорӣ аксар вақт хеле умумӣ мебошанд, дар ҳоле ки хизматрасониҳои машваратии тиҷоратӣ барои соҳибкорони навкор, аҳолии деҳот ё ташаббусҳои хурд дастнорас мемонанд. Натиҷаи иқтисодӣ дар ин ҳолат тавассути афзоиши мустақилияти одамон, беҳтар шудани сифати қарорҳои соҳибкорӣ, пайдоиши манбаъҳои нави даромад ва густариши иштироки аҳоли дар иқтисоди маҳаллӣ ба вуҷуд меояд.

8.3. Лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва хизматрасонӣ, ки ба шароити иқтисодӣ таъсир мерасонанд

Иштироки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди инфрасохтор пеш аз ҳама тавассути беҳтар кардани шароити маҳаллӣ барои фаъолияти иқтисодӣ зоҳир мешавад: муайян кардани ниёзҳои ҷомеаҳо, ҷалби шарикон ва захираҳо, ташкил ва ҷалби иштироки сокинон, дастгирии идоракунии хизматрасониҳои таъсисёфта ва пайваст кардани ҳалли инфрасохторӣ бо вазифаҳои рушди маҳаллӣ. Барои соҳибкорон, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷомеаҳои маҳаллӣ на танҳо роҳҳо, об, энергия ва алоқа муҳиманд, балки дастрасӣ ба иттилоот, дастгирии ташкилотӣ, эътимод миёни иштирокчиён ва қобилияти ҷомеа барои идора кардани хизматрасонии таъсисёфта низ аҳамияти калон доранд. Дар ин самт ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба коҳиши маҳдудиятҳои инфрасохторӣ, ҷалби захираҳои беруна, ташаккули малакаҳои идоракунии хизматрасониҳо мусоидат мекунанд ва ба ҳамин васила унсурҳои алоҳидаи фазои сармоягузории маҳаллиро беҳтар месозанд.

МИСОЛ

Ўзбекистон: таъминоти об ҳамчун унсури фазои сармоягузории маҳаллӣ

Дар Ўзбекистон Маркази ҷумҳуриявӣ дастгирӣ ва рушди шароити зиндагии аҳоли «Taraqqiyot» модели рушди деҳотро тавассути таъсиси ташкилотҳои мустақили таъмини оби нӯшоки амалӣ намуд. Ин иқдом ҳам барои рушди соҳаи иҷтимоӣ ва ҳам барои беҳтар кардани шароити иқтисодӣ дар маҳалҳо натиҷаи назаррас дод. Дастрасӣ ба оби боэътимод хароҷоти хонаводаҳоро коҳиш медиҳад, фаъолияти мактабҳо, кӯдакистонҳо ва объектҳои иҷтимоиро беҳтар месозад, устувории деҳаҳоро зиёд мекунад ва барои фаъолияти устувори иқтисодии маҳаллӣ муҳити пешбинишаванда фароҳам меорад. Дар натиҷа зиёда аз 170 ҳазор сокини деҳот ба оби тозаи нӯшоки дастрасӣ пайдо карданд, 43 низоми ғайримарказии таъмини об сохта шуда, беш аз 850 км шабакаҳои обрасонӣ кашида шуданд. Хусусан муҳим он аст, ки 33 система ба идоракунии ҷомеаҳо тавассути ташкилотҳои ғайритиҷоратии маҳаллӣ супурда шуданд, ки ин натиҷаи инфрасохториро ба модели устувори идоракунии маҳаллии хизматрасонӣ табдил медиҳад.

8.4. Фаъолияти иқтисодии маҳаллӣ ва рушди ҷомеаҳо

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба рушди иқтисодии маҳаллӣ саҳм мегузоранд вақте ки ба ҷомеаҳо дар муайян кардани ниёзҳо, ташкили амалҳои муштарак, идоракунии захираҳои маҳаллӣ, ҷалби маблағгузорӣ ва дастгирии хизматрасониҳои таъсисёфта мусоидат мекунанд. Чунин саҳм махсусан барои минтақаҳои деҳотӣ, дурдаст ва нисбатан камтаъмин муҳим аст, ки дар онҳо фаъолияти иқтисодӣ аксар вақт бо сабаби заиф будани инфрасохтор, камбудии иттилоот, дастрасии паст ба хизматрасониҳо ва маҳдуд будани намоёндагии манфиатҳои сокинон дар равандҳои қабули қарорҳо маҳдуд мегардад.

Дар ин самт ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳамчун ташкилкунандагони тағйироти маҳаллӣ амал мекунанд. Онҳо ба табдил додани ниёзҳои парокандаи сокинон ба лоиҳаҳо, дархостҳо, барномаҳо, шарикӣ ва ҳалли амалии масъалаҳо мусоидат менамоянд. Дар сатҳи ҷомеаҳо саҳми иқтисодии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бо рушди қобилияти дастаҷамъонаи ҳалли масъалаҳои амалӣ алоқаманд аст: муайян кардани афзалиятҳо, ба мувофиқа расидан оид ба амалҳои муштарак, ҷалби захираҳо, идоракунии хизматрасониҳои таъсисёфта ва ҳамкорӣ бо мақомоти маҳаллӣ ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ. Чунин саҳм асоси ташкилии рушди маҳаллиро фароҳам меорад ва устувории ташаббусҳои иқтисодии маҳаллиро баланд мебардорад.

МИСОЛ

Тоҷикистон: шабакаҳои минтақавии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ва ҷомеаҳои дастнорас

Дар Тоҷикистон шабакаҳои минтақавии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар вилояти Хатлон, вилояти Суғд ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон вазифаи расонидани кумак, дониш ва равишҳои амалӣ ба ҷомеаҳои дастнорасро иҷро мекунанд. Саҳми онҳо дар он ифода меёбад, ки таҷрибаи ҷамъшуда дар ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ ва ҷомеаҳои маҳаллӣ барои татбиқи чораҳои миллӣ ва дастгирии рушди маҳаллӣ истифода мешавад. Чунин шабакаҳо ба пешгирии аз даст рафтани захираҳои экспертӣ ва амалӣ мусоидат мекунанд, махсусан дар минтақаҳое, ки дастрасӣ ба хизматрасониҳо, иттилоот ва имкониятҳои иқтисодӣ маҳдуд аст.

МИСОЛ

Қирғизистон: кумак ба мақомоти маҳаллӣ дар беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ

Дар Қирғизистон ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба маъмуриятҳои ноҳиявӣ дар таҳияи профилҳои сармоягузориҳои ҳудуд ва маҳсулоти маркетингӣ, аз ҷумла брендинги ҳудудҳо, мусоидат мекунанд. Ҳамчунин онҳо платформаҳои ҳамкорӣ бо соҳибкоронро таъсис дода, фестивалҳои истеҳсолкунандагони маҳаллӣ ва форумҳои сармоягузорию баргузор менамоянд. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Қирғизистон инчунин дар рушди инфрасохтор ва хизматрасониҳои маҳаллӣ иштирок мекунанд, аксаран дар ҳамкорӣ бо мақомоти худидоракунии маҳаллӣ. Чунин ташаббусҳо таҳияи барномаҳои рушди бахшҳои алоҳидаи иқтисод ва инфрасохтори маҳаллӣ, ҷалби маблағгузориҳои донорӣ ва татбиқи амалии лоиҳаҳои марбут ба амнияти озуқаворӣ, хизматрасониҳо ва фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти иқтисодиро дар бар мегиранд.

Дар Ўзбекистон модели «Taraqqiyot» (нигаред ба боло) инчунин нишон медиҳад, ки рушди иқтисодии маҳаллӣ на танҳо бо сохтмони инфрасохтор, балки бо таҳкими институтсионалии равандҳои идоракунии самаранокии ин инфрасохтор алоқаманд аст. Дар ин ҳолат сухан дар бораи таъсиси ташкилотҳои ғайритиҷоратии маҳаллӣ меравад, ки идоракунии низомҳои таъмини об ба онҳо супорида мешавад. Ин раванд мустақилияти ташкилии ҷомеаҳоро тақвият медиҳад ва таҷрибаи идоракунии маҳаллии хизматрасонию ташаккул медиҳад, ки барои беҳтар шудани сифати зиндагӣ ва шароити иқтисодии минтақаҳои деҳот аҳамияти мустақим дорад.

8.5. Инноватсияҳо ва қарорҳои рақамӣ бо таъсири иқтисодӣ

Барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ навоарӣ пеш аз ҳама ба маънои қобилияти зуд мутобиқ кардани ҳалли масъала ба гурӯҳи муайян ё минтақаи мушаххас мебошад. Барномаҳои давлатӣ одатан ба оморасозии тӯлонӣ, расмиёти расмӣ ва васеъкунии идорашаванда тавассути низоми маъмурий таъма мекунад. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бошанд метавонанд аз сатҳи хурд оғоз кунанд — аз як хизматрасонии озмоишӣ, курси омӯзишӣ, модели дастгирии инфиродӣ, воситаи рақамӣ, майдони хурди истеҳсолӣ ё шарикии маҳаллӣ. Агар чунин таҷриба натиҷа диҳад, он метавонад васеъ гардида, тавассути барномаҳои давлатӣ, фармоиши иҷтимоӣ, шарикӣ бо бахши хусусӣ, дастгирии донорӣ ё рушди дохилии худи ташкилот татбиқ шавад.

Барои таҳлили минтақавӣ саҳми инноватсионии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди иқтисодӣ метавонад ба чор гурӯҳи асосии қарорҳо ҷудо карда шавад:

- инноватсияҳои шуғл ва малакаҳо — моделҳои нави омӯзиш, роҳнамоӣ, касбомӯзӣ, рушди малакаҳои рақамӣ ва технологияҳои иттилоотӣ, ҳамгироии меҳнати одамони маъҷуб, занон, ҷавонон ва дигар гурӯҳҳое, ки ба дастгирии иловагӣ барои ворид шудан ба бозори меҳнат ниёз доранд;
- инноватсияҳои соҳибкорӣ ва моделҳои истеҳсолӣ — усулҳои нави ташкили худшуғл, соҳибкории иҷтимоӣ, истеҳсолоти хурд, ташаббусҳои хизматрасонӣ ва стартапҳо, аз ҷумла омӯзиш, дастгирии инфиродӣ, таъмин бо таҷҳизот, ҳамроҳӣ дар баромадан ба бозор ва таъсиси ҷойҳои корӣ;
- инноватсияҳои технологӣ ва рақамӣ — тиҷорати электронӣ, дастгирии фосилавӣ (машварат ва ҳамроҳӣ тавассути интернет), саводнокии рақамӣ, технологияҳои ёрирасон, воситаҳои рақамии мониторинг, дастгирӣ ва ҳамроҳангсозии хизматрасониҳо;
- инноватсияҳои экологӣ ва сарфакоронаи захираҳо — қарорҳои «сабз», мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим, амалияҳои сарфакоронаи энергия ва захираҳо, ки хароҷотро кам мекунад, устувории ҳудудҳоро баланд мебардоранд ва моделҳои нави рушди маҳаллиро ба вуҷуд меоранд.

Аз нигоҳи иқтисодӣ чунин инноватсияҳо якҷанд таъсири муҳим доранд. Аввал, онҳо дастрасӣ ба шуғл ва худшуғлро барои гурӯҳҳое васеъ мекунад, ки ворид шудан ба бозори меҳнати анъанавӣ барояшон душвор аст. Дуюм, онҳо хароҷоти гирифтани дониш, хизматрасонӣ ва машваратро тавассути шаклҳои рақамӣ ва фосилавӣ коҳиш медиҳанд. Сеюм, онҳо хизматрасониҳои иҷтимоиро ба моделҳои устувортар табдил медиҳанд, аз ҷумла дар соҳаҳои омӯзиш, истеҳсолот, технологияҳои ёрирасон ва соҳибкории иҷтимоӣ. Чорум, онҳо устувории иқтисодии маҳаллиро тақвият медиҳанд, вақте ки бо сарфаи захираҳо, қарорҳои экологӣ, идоракунии хизматрасониҳои умумӣ ва рушди малакаҳои маҳаллӣ алоқаманд бошанд.

МИСОЛ

Қазоқистон: ITeachMe ва ITMLab — гузариш аз омӯзиши рақамӣ ба технологияҳои фарогир

Дар Қазоқистон фонди ҷамъиятии ITeachMe аз як ташаббуси маҳаллӣ ба платформаи таълимӣ табдил ёфт, ки ба рушди малакаҳои рақамии шахсони дорои маъҷубият ва дигар гурӯҳҳои осебпазири ҷомеа равона шудааст. Барномаҳои фонд омӯзиши SMM, маркетинги рақамӣ, дизайни графикӣ, копирайтинг, таҳрири видео ва коммуникатсияҳои рақамиро дар бар гирифта, ҳамзамон ба рушди малакаҳои касбӣ ва иҷтимоӣ мусоидат менамоянд. Дар тӯли панҷ соли фаъолият платформа беш аз 1 500 нафарро омода намуда, зиёда аз 35 лоиҳаи таълимӣ ва иҷтимоиро амалӣ кардааст. Тақрибан 90 фоизи хатмкунандагон пас аз анҷоми омӯзиш соҳиби ҷойи кор гардидаанд. Қадами навбатӣ таъсиси ITMLab – инкубатори технологияҳои ассистивӣ буд, ки таҳиягарон, дизайнерон ва корбаронро барои эҷоди ҳалли инноватсионӣ муттаҳид

намуд. Дар доираи ин ташаббус намунаҳои ибтидоии айнакҳои «хушманд» барои шахсони дорои нуқсонҳои биноӣ, интерфейси сенсорӣ ва дигар қарорҳои рақамӣ таҳия гардиданд. Соли 2025 даҳ дастаи таҳиягарон барои рушди лоиҳаҳои худ ҳар кадом ба маблағи 600 ҳазор тенге (тақрибан 1 250 доллари ИМА) грант гирифтанд. Муаррифии ниҳии лоиҳаҳо дар майдони Astana Hub баргузор шуд. Ин таҷриба нишон медиҳад, ки чӣ гуна ташкилотҳои ғайридавлатӣ метавонанд фарогирӣ, рушди малакаҳои рақамӣ, шуғли аҳоли ва соҳибкории технологиро ба ҳам пайваста, барои гурӯҳҳои осебпазири ҷомеа имкониятҳои нав фароҳам оваранд.

Дар Қирғизистон таҷрибаҳои навоваронаи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар самти иқтисодӣ бо рушди саводнокии истифодаи технологияҳои рақамӣ, тиҷорати электронӣ, таълим бо роҳи фосилавӣ ва шаклҳои нави омӯзиши касбӣ вобаста мебошанд.

Аз ҷумла, чунин мисолҳо мавҷуданд: омӯзонидани хонаводаҳои камбизоат барои истифодаи платформаҳои рақамӣ, аз ҷумла ҷойгир кардани хизматрасониҳои хонаҳои меҳмонӣ дар Booking.com; дастгирии фосилавии занони соҳибкор дар минтақаҳо; рушди малакаҳои технологияҳои иттилоотӣ дар байни ҷавонони дорои маъҷубият; инчунин омӯзонидани соҳибкорон ва мушовирон тавассути марказҳои минтақавӣ дастгирии соҳибкорӣ.

Маънии иқтисодии чунин таҷрибаҳо дар он аст, ки онҳо дастрасии одамон ба минтақаҳоеро, ки имкониятҳои маҳдуд доранд, ба бозорҳо, дониш ва дастгирии машваратӣ васеъ мекунанд. Яъне, онҳо ба одамон, ки одатан ба роҳҳои стандартӣ дастгирии соҳибкорӣ дастрасии осон надоранд, имконият медиҳанд, ки фаъолияти иқтисодии худро рушд диҳанд ва сатҳи даромадашонро баланд бардоранд.

ХУЛОСА

Саҳми ташкилоти ғайритиҷоратӣ (TFT) дар рушди иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ тавассути фароҳам овардани шароит барои шуғл, шуғли мустақил, соҳибкорӣ, хизматрасониҳои устувор, рушди инфрасохтори маҳаллӣ ва фаъолсозии иқтисодии ҷомеаҳо зоҳир мегардад. Ин саҳм аз нақши дохилии ҳудуди бахши TFT фарқ мекунад: дар ин ҷо на шумораи ҷойҳои кории ҳудуди ташкилотҳо ё пардохтҳои андозии онҳо муҳиманд, балки тағйироте аҳамият доранд, ки дар натиҷаи фаъолияти онҳо дар зиндагии баҳрабарандагон, гурӯҳҳои маҳаллӣ, қишрҳои осебпазири аҳоли ва минтақаҳо ба вуҷуд меоянд.

Таҷрибаи кишварҳои минтақа якҷанд самтҳои устувори чунин саҳмро нишон медиҳад. Дар Қирғизистон TFT малакаҳои соҳибкорӣ, молиявӣ ва истифодаи технологияҳои рақамиро инкишоф медиҳанд, шуғли мустақил ва инфрасохтори маҳаллиро дастгирӣ мекунанд. Дар Қазоқистон таҷрибаҳои соҳибкории иҷтимоӣ, воридсозии одамони дорои маъҷубият ба бозори меҳнат ва таъсиси ҷойҳои корӣ барои занон дар ҳолатҳои душвори зиндагӣ ба назар мерасанд. Дар Ўзбекистон намунаи муҳим рушди таъминоти оби деҳот тавассути идоракунии ҷамъиятӣ ва иштироки аҳоли мебошад. Дар Тоҷикистон саҳми иқтисодӣ тавассути соҳибкории иҷтимоӣ, шабакаҳои коршиносӣ ва ҳамкории минтақавӣ, ки бо ҷомеаҳои дастнорас кор мекунанд, зоҳир мегардад. Дар Туркманистон фаъолияти корхонаҳои даромадовар ва моделҳои таълимӣ-истеҳсолии шуғли одамони дорои маъҷубият нақши муҳим доранд.

Хусусияти асосии ин навъи саҳм дар он аст, ки қисми зиёди натиҷаи он берун аз ҳудуди лоиҳаҳои TFT ба вуҷуд меояд. Ташкилот метавонад омӯзиш баргузор кунад, ба таъсиси хизматрасонӣ кумак расонад, соҳибкории иҷтимоиро дастгирӣ намояд ё идоракунии таъминоти обро ба роҳ монанд, аммо натиҷаҳои асосии иқтисодӣ баъдтар — дар шакли шуғл, даромад, коҳиши хароҷот, устувории хонаводаҳо ва тавоноии ҷомеаҳо барои мустақилона ҳал кардани масъалаҳои рушди худ — зоҳир мегарданд.

9. Саҳми иҷтимоии ТҒТ ва таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳо

Барои бисёре аз одамон манфиати ташкилоти ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) аз имконияти амалии гирифтани кӯмак дар ҳолатҳое оғоз меёбад, ки онҳо мустақилона ё тавассути расмиёти стандартии маъмурӣ ҳал карданашон душвор аст. Ин ҳолатҳо метавонанд зӯрварӣ дар оила, маъҷубият, набудани ҳуҷҷатҳо, камбизоатӣ, хатари муҳоҷират, ҷудоии иҷтимоӣ, бемории вазнин, осебпазирии ҳуқуқӣ ё бӯҳрон дар дохили оила бошанд. Дар чунин мавридҳо ТҒТ ба шахс кӯмак мекунад, ки ниёзи худро ба як роҳи равшани дастрасӣ ба дастгирӣ табдил диҳад: аз муроҷиати аввалия ва гирифтани машварат то дастрасӣ ба хизматрасониҳо, ҳифзи ҳуқуқ, барқарор кардани ҳуҷҷатҳо, тавонбахшӣ, кӯмаки фаврӣ ё ворид шудан ба низоми дастгирии иҷтимоӣ.

Нақши иҷтимоии ТҒТ махсусан барои гурӯҳҳое муҳим аст, ки вазъи онҳо аз сабаби нобоварӣ ба муассисаҳо, тамғаи иҷтимоӣ (стигма), паст будани сатҳи огоҳӣ, дур будани хизматрасониҳо, вобастагӣ аз аъзои оила, сатҳи пастии дониши ҳуқуқӣ ё набудани захира барои муроҷиати мустақилона ба кӯмак мушкул мегардад. ТҒТ одатан ба вазъи воқеии зиндагии инсон наздиктар фаъолият мекунад ва бештар метавонанд мушкилотро дар маҷмӯъ баррасӣ намоёнд: масъалаҳои ҳуқуқӣ, вазъи равонӣ, амният, ҳуҷҷатҳо, даромад, манзил, саломатӣ, муносибатҳои оилавӣ ва дастрасӣ ба хизматрасониҳои давлатӣ.

САҲМИ АСОСИИ ИҶТИМОИИ ТҒТ

Ниёзи одамо ба масири фаҳмо барои гирифтани кӯмак табдил медиҳанд

аз машварат ва ҳифзи ҳуқуқ то реабилитатсия ва фароғии ба низоми дастгирӣ.

Бо гурӯҳҳои махсусан осебпазир кор мекунад, ки бо монеаҳо рӯбарӯянд

сабабаш стигма, беэътимодӣ ба муассисаҳо, огоҳии суст, дурии хизматрасониҳо ва дигар омилҳо.

Вазъиятро ба таври комплексӣ мебинанд ва якбора якҷанд мушкилотро ҳал мекунад

масъалаҳои ҳуқуқӣ, саломатӣ, ҳуҷҷатҳо, даромад, манзил, амният ва муносибатҳо дар оила.

ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ИХТИСОСИИ ТҒТ

Кӯмак ба кӯдакони гирифтори аутизм

Дастгирии шахсони маъҷуб

Хизматрасониҳои бӯҳронӣ барои ҷабрдидагони зӯрварӣ

Ҳамроҳии хатмкунандагон-ни хонаҳои кӯдакон

Кӯмак ба беморони хосписҳо

Дастгирии шахсони гирифтори бемориҳои нодир

Хизматрасонӣ барои солмандон

Кӯмаки ҳуқуқӣ ва психологӣ ба муҳоҷирон

ТҒТ ҳамчун миёнарав байни инсон ва низоми кӯмак баромад мекунад: ҳуқуқро мефаҳмонад, дар расмиёти ҳуҷҷатҳо кӯмак мекунад, муроҷиатҳоро ҳамроҳӣ мекунад ва ба мутахассисон роҳнамоӣ мекунад.

АҲАМИЯТИ КҶМАКИ ИҶТИМОИИ ТҒТ

Барои одамон ва оилаҳо

қадами якум ба ҳалли мушкилот, барқарорсозии устуворӣ ва коҳиши таранҷиши иҷтимоӣ.

Барои гурӯҳҳои осебпазир

коҳиши монеаҳои дастрасӣ ва ҳифзи ҳуқуқ дар вазъиятҳои душвори зиндагӣ.

Барои давлат

ҳалли мушаххаси мушкилоти иҷтимоӣ ва коҳиши бори низоми дастгирӣ.

Кӯмаки иҷтимоии ТҒТ — ин дастгирии касбӣ, мушаххас ва комплексӣ, ки хизматрасониҳоро дастрасар ва ҳаёти одамонро беҳатартар ва устувортар мегардонад.

9.1. Кӯмаки иҷтимоӣ ва хизматрасониҳои махсусгардонидашуда

Хизматрасониҳои иҷтимоии ташкилоти ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) дар атрофи ниёзҳои ташаккул меёбанд, ки муносибати инфиродӣ, эътимод ва таҳассуси касбиро талаб мекунанд. Ин онҳоро аз барномаҳои оммавӣ, ки барои доираи васеи гирандагон ва тартиботи яхела пешбинӣ шудаанд, фарқ мекунанд. ТҒТ аксар вақт бо чунин ҳолатҳо кор мекунанд, ки ба шахс на танҳо як хизматрасонӣ, балки як занҷири пайдарпайи амалҳо лозим аст: машварат, арзёбии ниёзҳо, роҳнамоӣ ба мутахассис, кумак дар муроҷиат ба мақомоти давлатӣ, дастгирии оила, тавонбахшӣ ё робитаи минбаъда.

Дар кишварҳои минтақа ТҒТ хизматрасониҳои иҷтимоӣ, тавонбахшӣ, машваратӣ, таълимӣ, тиббӣ-иҷтимоӣ, равонӣ ва башардӯстонаро пешниҳод мекунанд. Нақши онҳо махсусан дар кор бо гурӯҳҳои намоён аст, ки барои онҳо хизматрасонии стандартӣ бе дастгирии иловагӣ расман дастрас бошад ҳам, дар амал расидан ба он душвор аст. Дар чунин ҳолатҳо ТҒТ ҳамчун миёнарав байни инсон ва низоми кӯмакрасонӣ баромад мекунанд: ҳуқуқҳоро фаҳмонда медиҳанд, дар пур кардани ҳуҷҷатҳо кӯмак мерасонанд, дар муроҷиат ҳамроҳӣ мекунанд, ба мутахассисон роҳнамоӣ мекунанд, робитаро бо оила, ҷомеа ва сохторҳои давлатӣ нигоҳ медоранд.

Хизматрасониҳои махсусгардонидашуда дар он соҳаҳои иҷтимоии минтақа пайдо мешаванд, ки низоми одии кӯмак на ҳамеша дорои чандирии кофӣ ё ихтисоси зарурӣ мебошад. Ба чунин самтҳо дохил мешаванд:

- ❁ кӯмак ба кӯдакони дорои аутизм;
- ❁ дастгирии шахсони дорои маъҷубият;
- ❁ хизматрасониҳои бӯҳронӣ барои шахсони аз зӯрварӣ зарардида;
- ❁ ҳамроҳии хатмкунандагони муассисаҳои парастории кӯдакон (ятимхонаҳо);
- ❁ кӯмак ба беморони марказҳои паллиативӣ (хоспис);
- ❁ дастгирии шахсони дорои бемориҳои нодир;
- ❁ хизматрасонӣ барои шахсони калонсол;
- ❁ кӯмаки ҳуқуқӣ ва равонӣ ба муҳоҷирон.

Дар ин самтҳо ТҒТ дониш ва таҷрибаи амалӣ ҷамъ мекунанд, ки онро аз кори ҳаррӯза бо баҳрабарандагон ва оилаҳои онҳо ба даст меоранд.

Кӯмаки иҷтимоии ТҒТ инчунин барои давлат аҳамият дорад, зеро як қисми ниёз ба хизматрасониҳоеро пӯшиш медиҳад, ки равонасозии инфиродӣ ва тамоси доимиро бо гиранда талаб мекунанд. Ин гуна кӯмак хатари берун мондани шахсро аз низоми дастгирӣ аз сабаби мураккабии расмиёт, камбудии иттилоот ё тарси муроҷиат коҳиш медиҳад. Барои оилаҳо ва ҷомеаҳо бошад, он аксар вақт қадами аввал ба сӯи барқарор кардани устуворӣ ва коҳиши фишори иҷтимоӣ мегардад.

МИСОЛ

Қирғизистон: хизматрасониҳои иҷтимоии рӯзона

Дар Қирғизистон 72 фоизи хизматрасониҳои иҷтимоии рӯзона аз ҷониби муассисаҳои ғайридавлатӣ расонида мешаванд, ки аксарияти онҳо ташкилоти ғайритиҷоратӣ мебошанд. Ин хизматрасониҳо марказҳои рушди кӯдакони дорои маъҷубият, марказҳои бӯҳронӣ, марказҳои хизматрасонии тиббӣ-иҷтимоӣ ва равонӣ-иҷтимоӣ, хонаҳои рӯзонаи пиронсолон ва дигар шаклҳои дастгирии гурӯҳҳои осебпазирро дар бар мегиранд. Ин мисол нақши муҳими ташкилоти ғайритиҷоратиро дар расонидани хизматрасониҳои нишон медиҳад, ки аҳамияти баланди иҷтимоӣ доранд ва ташкили кори онҳо бо гирандагони хизматрасонӣ муносибати бештар мутобиқ ба вазъият ва ниёзҳои талаб мекунанд.

9.2. Дастгирии гурӯҳҳои осебпазир ва коҳиши монеаҳои дастрасӣ

Осебпазирӣ метавонад бо камбизоатӣ, маъюбият, зӯрварӣ, синну сол, муҳоҷират, набудани ҳуҷҷатҳо, тамғаи иҷтимоӣ, зиндагӣ дар минтақаҳои дурдаст ё вобастагӣ аз аъзои оила алоқаманд бошад. Дар чунин ҳолатҳо мавҷудияти расмӣ хизматрасонӣ дастрасии воқеӣ ба онро кафолат намерасонад.

Ташкилоти ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) барои коҳиши ин монеаҳо тавассути кори инфиродӣ бо шахс мусоидат мекунанд. Ин равиш махсусан барои одамоне муҳим аст, ки мустақиман ба муассисаҳо муроҷиат карда наметавонанд ё намерасонанд, ки ҳалли мушкилотро аз кадом қадам оғоз намоянд.

Кӯмаки иҷтимоии ТҒТ аксар вақт на як хизматрасонӣ, балки як силсилаи пайдарпайи амалҳоро дар бар мегирад ва дар ҳамкории зич бо мақомоти ваколатдори давлатӣ, бо риояи тартибот ва стандартҳои муқарраршуда амалӣ мегардад: муайян кардани мушкилот, машварат, ҳамроҳӣ дар раванд, ҳифзи манфиатҳо, тавонбахшӣ ва дастгирии тақрорӣ.

Пурра ва мураккаб будани ҳолатҳои зиндагӣ нақши ТҒТ-ро боз ҳам равшантар мегардонад. Масалан, зане, ки аз зӯрварӣ зарар дидааст, метавонад ҳамзамон ба паноҳгоҳ, ҳифзи ҳуқуқӣ, кӯмаки равонӣ, дастгирии тиббӣ, ҳимояи кӯдакон ва барқарор кардани манбаи даромад ниёз дошта бошад. Шахси дорои маъюбият метавонад ба тавонбахшӣ, мутобиксозии муҳит, дастрасӣ ба таҳсил, ҳифзи ҳуқуқӣ ва тағйири муносибати оила ё ҷомеа ниёз дошта бошад. ТҒТ қодиранд ин унсурҳоро ба як низомии пайдарпайи кӯмаки амалӣ пайванд намоянд.

МИСОЛ

Тоҷикистон: ҷорӣ намудани воситаҳои рақамӣ барои ҳифзи ҳуқуқи занон ва кӯдакон

Дар Тоҷикистон Эътилофи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ҳамкорӣ бо Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низомии электронии бақайдгирии ҳолатҳои зӯрварӣ нисбат ба занон ва кӯдаконро таҳия ва ҷорӣ намуд. Ин низом дар сатҳи миллий татбиқ гардида, шумораи зиёди хизматчиёни давлатӣ ва кормандони иҷтимоӣ барои кор бо маҳзани маълумоти рақамӣ омӯзонида шуданд. Ҳамин тавр, ташкилоти ғайритиҷоратӣ танҳо ба шахсони зарардида кӯмак нарасонданд, балки заминаи технологии назорат ва омӯзиши давлатии масъалаи зӯрвариро фароҳам оварданд.

Кӯмаки равонӣ аҳамияти мустақил дорад, зеро бисёре аз баҳрабарандагон дар ҳолати бӯҳрон, тарс, сардаргумӣ ё фишори тӯлони эҳсосӣ ба ташкилоти ғайритиҷоратӣ муроҷиат мекунанд. Барои шахсоне, ки зӯрварӣ, истисмор, низоъҳои оилавӣ, бемории вазнин, таъйиз ё ҷудоии иҷтимоиро аз сар гузаронидаанд, чунин дастгирӣ фазои амни гуфтугӯ фароҳам меорад, оқибатҳои таҷрибаи осебоварро коҳиш медиҳад ва қобилияти қабули қарорҳои мустақилонро барқарор менамояд. Дар якҷоягӣ бо кӯмаки ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва тиббӣ он дастгирӣро пурра мегардонад ва имконияти баромадани шахсро аз бӯҳрон зиёд мекунанд.

Дар Ўзбекистон ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба занон, шахсони дорои маъюбият, кӯдакон, оилаҳои камбизоат ва дигар гурӯҳҳои ниёзманд кӯмаки ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ-равонӣ мерасонанд. Дар соҳаи маъюбият чунин ташкилотҳо ба гузариш аз муносибати хайриявӣ ба ҳифзи ҳуқуқҳо, дастрасӣ ба шуғл, ҳамкорӣ бо корфармоён ва иштироки фаълотари шахсони дорои маъюбият дар ҳаёти ҷамъиятӣ мусоидат мекунанд.

МИСОЛ

Туркманистон: хати доимии кӯмак оид ба муқовимат ба савдои одамон

Дар Туркманистон ташкилоти ҷамъиятии «Ынам» зиёда аз 15 сол аст, ки хати доимии кӯмак оид ба муқовимат ба савдои одамонро роҳандозӣ мекунад. Дар давраи фаъолият беш аз 10 ҳазор нафар машварат гирифтаанд. Ин хати доимӣ кӯмаки иттилоотӣ, ҳуқуқӣ ва машваратиро дар бар мегирад, хавфҳои истисморро муайян мекунад ва одамонро ба хизматрасониҳои минбаъдаи дастгирӣ равона месозад. Аҳамияти ин мисол дар он аст, ки ТҒТ дастрасӣ ба кумакро дар масъалаи ҳассос, ки ба эътимод ва воқуниши ғаврӣ ниёз дорад, таъмин мекунад.

МИСОЛ

Тоҷикистон: хати доимии кӯмак оид ба муқовимат ба савдои одамон

Дар Тоҷикистон фаъолияти шабакаи «Умед», ки зиёда аз 20 ташкилотро муттаҳид мекунад, имкон дод, ки «овози минтақаҳои дурдаст» ба қори Гурӯҳи қорӣ байниидораӣ оид ба муқовимат ба савдои одамон ворид гардад. Тағйироти сифатӣ дар ин ҷо дар таҳкими ҳамкории мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ҷомеаи шахрвандӣ ифода меёбад, ки нақшаҳои давлатии амалро беҳтар ва мақсадноктар гардонид, самаранокӣ пешгирии хавфҳои истисмори муҳоҷиронро баланд бардошт.

МИСОЛ

Ўзбекистон: шӯғли фарогир тавассути платформаи IshPlus.uz

Ташкилоти ғайритиҷоратии Sharoit Plus ҳамгироии иқтисодии шахсони дорои маъюбиятро тавассути платформаи IshPlus.uz, ки соли 2021 оғоз шудааст, рушд медиҳад. Ин платформа ба довталабон машварат медиҳад, онҳоро ба омӯзиш ҷалб мекунад ва дар ёфтани қор кӯмак мерасонад, инчунин ба қорфармоён дар интиҳоби қормандон ва татбиқи шӯғли фарогир дастгирӣ пешниҳод менамояд. Танҳо дар шаш моҳи аввал зиёда аз 130 нафар шахси дорои маъюбият ба қор таъмин шуданд.

9.3. Хизматрасониҳои бӯҳронӣ ва тавонбахшӣ

Хизматрасониҳои бӯҳронӣ ва тавонбахшии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) дар минтақа аҳамияти махсус доранд, зеро онҳо ба ҳолатҳои вобастаанд, ки дар онҳо шахс ба кӯмаки ғаврӣ, махфӣ ё махсусгардонидашуда ниёз дорад. Ин ҳолатҳо метавонанд зӯрварӣ, хариду фурӯши одамон, бӯҳрони оилавӣ, гум шудани ҳуҷҷатҳо, маъюбият, бемории вазнин, вобастагӣ, низоъ бо қонун, беҳонумонӣ ё дигар вазъияте бошанд, ки даҳолати ғаврӣ ва барқарорсозии минбаъдари талаб мекунад.

Кӯмаки бӯҳронӣ бо ҳассосияти баланд фарқ мекунад. Дар ин ҷо на танҳо малакаи қасбӣ, балки эътимод, амният, имконияти тамоси зуд, омодагӣ ба қор бо шахс дар шароити ғайристандартӣ ва қобилияти ҳамоҳангсозии якҷанд наъӣ кӯмак муҳим мебошанд. ТҒТ аксар вақт аввалин соҳтаре мешаванд, ки шахс барои гирифтани дастгирӣ ба онҳо муроҷиат мекунад.

Хизматрасониҳои тавонбахшӣ уфуқи дарозмуддат доранд. Онҳо ба шахс барои барқарор қардани малақаҳо, саломатӣ, мустақилият, робитаҳои иҷтимоӣ, қобилияти таҳсил, меҳнат ё иштирок дар ҳаёти ҷомеа кумақ мерасонанд. Ҳангоми қор бо кӯдакони дорои маъюбият, шахсони гирифтори бемориҳои вазнин, шахсони аз зӯрварӣ зарардида ё шахсони дар вазъияти душвори зиндагӣ қарордошта, тавонбахшӣ аксар вақт ҳамроҳии доимӣ, иштироки оила ва мутобиқсозии чандири хизматрасониро вобаста ба раванди барқароршавӣ талаб мекунад.

Кори бӯҳронӣ ва тавонбахшии ТҶТ барои низоми ҳифзи иҷтимоӣ низ аҳамият дорад. Он имкон медиҳад, ки гурӯҳҳое, ки аз хизматрасониҳои стандартӣ нокифоя фаро гирифта шудаанд, муайян карда шаванд, моделҳои дақиқтар ва мақсадноки кӯмак санҷида шаванд ва ба давлат нишон дода шаванд, ки кадом намудҳои дастгирӣ ба маблағгузори дорозмуддат ё таҳкими институтсионалӣ ниёз доранд.

МИСОЛ

Қазоқистон: ҳамбастагии шаҳрвандӣ ва вокуниш ба бӯҳрон

Ташаббуси «Кислород SOS» дар шаҳри Тараз дар давраи пандемияи COVID-19 ҳамчун посух ба норасоии оксигени тиббӣ ва фишор ба низоми кумак ба вучуд омад. Волонтерон баллонҳои оксиген, доруҳо ва маводи ғизоиро мерасониданд, инчунин пиронсолон, шахсони дорои имконияти маҳдуд ва оилаҳои дар худинзолятсиябудаиро дастгирӣ мекарданд.

Пас аз марҳилаи шадиди пандемия ин ташаббус ҳамчун ташкилоти ҷамъиятӣ сабти расмӣ гирифт ва фаъолиятро ба ноҳияҳои вилояти Жамбил васеъ намуд. Ташкилот ба шахсони дорои маъюбият, оилаҳои камбизоат, кӯдакони муассисаҳои хусусии парасторӣ ва пиронсолон кумак мерасонад, инчунин дар ҳолатҳои фавқулода, аз ҷумла боронҳои шадиди зимистона дар роҳҳо, иштирок мекунад. Ин мисол нишон медиҳад, ки ТҶТ ва ташаббусҳои волонтерӣ метавонанд захираҳои маҳаллиро зуд сафарбар намуда, устувории ҷомеаҳоро дар шароити бӯҳрон баланд бардоранд.

МИСОЛ

Қирғизистон: марказҳои бӯҳронӣ барои осебдидагон аз хушунати оилавӣ

Дар Қирғизистон 95 фоизи марказҳои бӯҳронӣ барои шахсони аз хушунати оилавӣ зарардида бо талоши ТҶТ таъсис ёфта ва фаъолият мекунад. Ин марказҳо ҷойи муваққатӣ, кумакҳои равонӣ, дастгирии иҷтимоӣ ва ёрӣ дар муроҷиат барои ҷимояро таъмин мекунад. Дастгирии давлатӣ тавассути механизми фармоиши иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки неруи ТҶТ дар соҳае истифода шаванд, ки махфият ва кори ихтисосиро бо осебдидагон талаб мекунад.

МИСОЛ

Ўзбекистон: кӯмаки бӯҳронӣ ба занони аз хушунат зарардида

Ташкилоти ғайритиҷоратии «Раҳмдиллик» таҳти роҳбарии Бибисора Арипова яке аз аввалин марказҳои бӯҳронӣ дар Ўзбекистон барои занони аз хушунати хонаводагӣ зарардида гардид. Марказ аз 4 ҷой ба тақрибан 50 ҷой барои занон ва кӯдакон густариш ёфт ва паноҳгоҳи муваққатӣ, кӯмаки тиббӣ, равонӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоиро пешниҳод мекунад. Зиеда аз 1000 зан аз барқарорсозӣ гузаштаанд, аз ҷумла омӯзиши касб, ҳунарҳои дастӣ ва дастгирӣ барои худшугл.

Дар Қазоқистон ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар расонидани кӯмаки бӯҳронӣ ва махсусгардонидашуда ба шахсони аз зӯровариҳои маишӣ зарардида, оилаҳои дар вазъияти душвори зиндагӣ қарордошта, кӯдакони дорои аутизм, хатмкунандагони муассисаҳои парастории кӯдакон (ятимхонаҳо), пиронсолон ва беморони марказҳои паллиативӣ (хоспис) иштирок мекунад. Чунин хизматрасониҳо арзёбии инфиродии ниёзҳо, кори муштарак байнисоҳай ва робитаи доимӣ бо шахс ё оиларо талаб мекунад.

Дар Туркманистон ташкилотҳои ҷамъиятӣ хизматрасониҳои тарҷумаи забони ишора, тавонбахшӣ ва мутобиқсозии меҳнатии шахсони дорои маъюбиятро пешниҳод мекунад.

9.4. Тағйири имкониятҳо ва сифати зиндагии баҳрабарандагон

Саҳми иҷтимоии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) бо тағйири вазъи инсон пас аз гирифтани кӯмак вобаста аст: барқарор шудани амният, дастрасӣ ба ҳуқуқҳо, беҳтар шудани саломатӣ, коҳиши ҷудоии иҷтимоӣ, пайдо шудани малакаҳо, баланд шудани мустақилият, густариши робитаҳои иҷтимоӣ ва иштироки фаъол дар ҳаёти ҷомеа.

Барои бисёре аз баҳрабарандагон кӯмаки ТҒТ ба «нуқтаи оғоз» барои тағйири устувори вазъи зиндагӣ табдил меёбад. Маслиҳати ҳуқуқӣ метавонад ба барқарор кардани ҳуҷҷатҳо ё гирифтани дастгирии қонунӣ оварда расонад. Кӯмаки равонӣ метавонад ба шахс барои баромадан аз ҳолати бӯҳрон мусоидат намояд. Хизматрасонии тавонбахшӣ метавонад мустақилияти кӯдак ё шахси дорои маъҷубиятро зиёд кунад. Омӯзиш ва дастгирии мунтазам метавонад роҳро ба шуғл, таҳсил ё ҷамғирии иҷтимоӣ боз намояд.

Чунин тағйирот одатан тадриҷан ба вуҷуд меоянд. Як хизматрасонӣ кам ба ҳалли пурраи мушкилот мерасад, аммо кори пайдарпай, эътимод ба ташкилот ва робита бо механизмҳои давлатии дастгирӣ метавонад роҳи зиндагии шахс ё оиларо тағйир диҳад. Аз ин рӯ, арзёбии саҳми иҷтимоӣ на танҳо ба ҳаҷми хизматрасониҳо, балки ба сифати тағйирот дар зиндагии инсон низ вобаста аст.

Саҳми иҷтимоии ТҒТ умуман бо як маҷмӯи ягонаи нишондиҳандаҳо пурра ифода намешавад, зеро фарогирии хизматрасониҳо на ҳамеша амиқии тағйиротро дар зиндагии инсон инъикос мекунад. Бо вуҷуди ин, нишондиҳандаҳои миқдорӣ барои дарки миқёси кор муҳиманд: онҳо шумораи одамонро, ки машварат, хизматрасонӣ ё дастгирӣ гирифтаанд, шумораи хизматрасониҳо ва марказҳои таъсисёфта, мутахассисон, ихтиёриён, ҷойҳои корӣ ё марказҳои фаъолро нишон медиҳанд.

Дар кишварҳои минтақа намудҳои гуногуни маълумоти миқдорӣ мавҷуданд. Баъзе нишондиҳандаҳои фарогирии мустақими баҳрабарандагонро инъикос мекунанд, дигарон инфрасохтори расонидани хизматрасонӣ, сеюм захираи кадрӣ ё ихтиёриёни кӯмакрасонро нишон медиҳанд. Ин маълумотҳо на ҳамеша байни кишварҳо муқоисашавандаанд, аммо онҳо тасдиқ мекунанд, ки саҳми иҷтимоии ТҒТ дар шакли амалӣ ва ченшаванда зоҳир мегардад.

ХУЛОСА

Саҳми иҷтимоии ташкилотҳои ғайридавлатӣ (ТҒТ) дар кишварҳои Осии Марказӣ тавассути фароҳам овардани дастрасии амалии аҳоли ба кӯмак, хизматрасонӣ ва ҷимоя дар ҳолатҳои вобаста ба осебпазирӣ, хавфҳо, поймолшавии ҳуқуқ ва ё маҳдуд будани имконияти мустақилона дарёфт намудани дастгирӣ ташаккул меёбад. ТҒТ ба шаҳрвандон кӯмак мерасонанд, то аз марҳилаи пайдоиши мушкилот то ба даст овардани ҳалли мушаххас роҳро тай намоянд: аз машварат ва хизматрасонӣ то омода кардани ҳуҷҷатҳо, ҷимояи ҳуқуқӣ, тавонбахшӣ, ҷойгиркунии беҳатар ва ҷамғириро ба низоми ҳифзи иҷтимоӣ. Таҷрибаи минтақавӣ нишон медиҳад, ки саҳми иҷтимоии ТҒТ дорои чанд хусусияти устувор мебошад. Аввалан, он ҳадафманд аст, зеро ба вазъияти мушаххаси зиндагии шахс равона гардидааст. Дуюм, он фарогир ва маҷмӯӣ мебошад, зеро кӯмаки ҳуқуқӣ, равоншиносӣ, иҷтимоӣ, тавонбахшӣ ва машваратро дар бар мегирад. Сеюм, он ба эътимод асос меёбад, зеро қисми зиёди баҳрабардорон дар ҳолатҳои ҳассос ва бӯҳронӣ маҳз ба чунин созмонҳо муроҷиат мекунанд. Ҳарчанд ин саҳмро аз рӯи шумораи фарогирии аҳоли метавон арзёбӣ намуд, натиҷаҳои амиқтари он дар беҳтар гардидани сифати зиндагӣ, баланд шудани мустақилият ва тақвияти ҳифзи иҷтимоии шаҳрвандон ифода меёбанд. Барои боз ҳам тақвият бахшидани саҳми иҷтимоии ТҒТ зарур аст, ки маблағгузориҳои устувор таъмин гардад, хизматрасониҳои махсусгардонидашуда дар низоми давлатӣ ба расмӣ шинохта шаванд, механизми фармоиши иҷтимоӣ рушд ёбад, арзёбии босифати натиҷаҳо ҷорӣ карда шавад ва моделҳои муваффақ ба таври низомнок дар амалияи сиёсати иҷтимоӣ татбиқ гарданд.

10. Саҳми мавзӯи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ: «харитаи умумӣ» дар Осиёи Марказӣ

Дар бахшҳои қаблӣ ҳисобот саҳми институционалӣ, иштирок дар идоракунии, рушди иқтисодӣ ва дастгирии иҷтимоӣ баррасӣ гардид. Дар ин бахш диққат ба тақсими фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ аз рӯи самтҳои мавзӯӣ равона карда мешавад: тандурустӣ, маориф, баробарии гендерӣ, ҳифзи ҳуқуқҳо, муҳити зист, мубориза бо камбизоатӣ, рушди маҳаллӣ, ҷавонон, фарҳанг ва ҳамбастагии иҷтимоӣ.

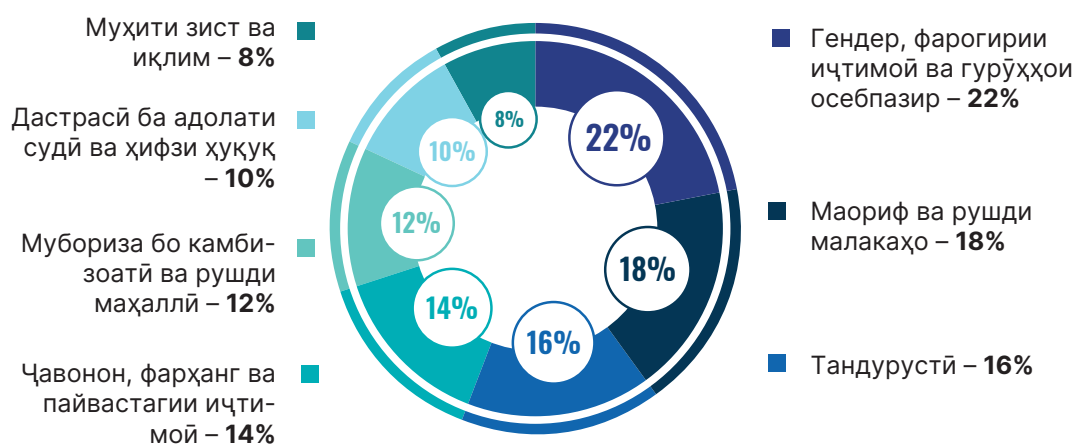
Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ кам ҳолат танҳо бо як вазифа дар доираи як самти мавзӯӣ маҳдуд мешаванд. Дар соҳаи тандурустӣ онҳо метавонанд ҳамзамон бо пешгирии бемориҳо, ҳамроҳӣ ва дастгирии беморон, омӯзиши мутахассисон ва ҷалби захираҳо машғул шаванд. Дар соҳаи маориф — рушди малакаҳо, дастгирии гурӯҳҳои осебпазир, таҳияи усулҳои нави таълим ва баланд бардоштани таҳассуси омӯзгоронро таъмин намоянд. Дар соҳаи адолати ҳуқуқӣ — ба шаҳрвандон машварат диҳанд, дар арзёбии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ иштирок намоянд ва монеаҳои системавии дастрасӣ ба ҳуқуқҳо сабт кунанд. Аз ин рӯ, харитаи мавзӯӣ на танҳо «соҳаҳои ҳузур», балки омезиши гуногуни вазифаҳои TFT-ро дар ҳар як самти рушд нишон медиҳад.

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ чунин харита тасвири умумиро беҳтар инъикос мекунад, зеро маълумот яхела нест. Дар баъзе кишварҳо нишондиҳандаҳои миқдорӣ бештар дастрасанд, дар дигарҳо — мисолҳои сифатӣ, иштироки фаъол дар барномаҳои давлатӣ, майдонҳои коршиносӣ ё намунаҳои кор бо гурӯҳҳои мушаххас бартарӣ доранд. Аз ин рӯ, дар ин бахш кишварҳо аз рӯи миқёси саҳми мавзӯӣ муқоиса ё зинабандӣ карда намешаванд, балки тарзи ташаккули тасвири умумии иштироки TFT дар самтҳои асосии рушд нишон дода мешавад.

Барои намоиши возеҳи тасвири минтақавӣ дар поён диаграммаи арзёбии тақсими фаъолияти мавзӯии TFT дар соҳаҳои асосии рушд оварда шудааст (Расми 11).

Диаграмма дар асоси маълумоти соҳавии Қирғизистон, Қазоқистон ва Туркменистон, инчунин арзёбии коршиносии ҳузури мавзӯии TFT дар маводи кишварии Ўзбекистон ва Тоҷикистон таҳия шудааст. Ҳиссаҳои арзёбӣ мебошанд ва тақсими фаъолияти мавзӯиро нишон медиҳанд, на омори расмӣ шумораи ташкилотҳо ё ҳаҷми маблағгузорӣ.

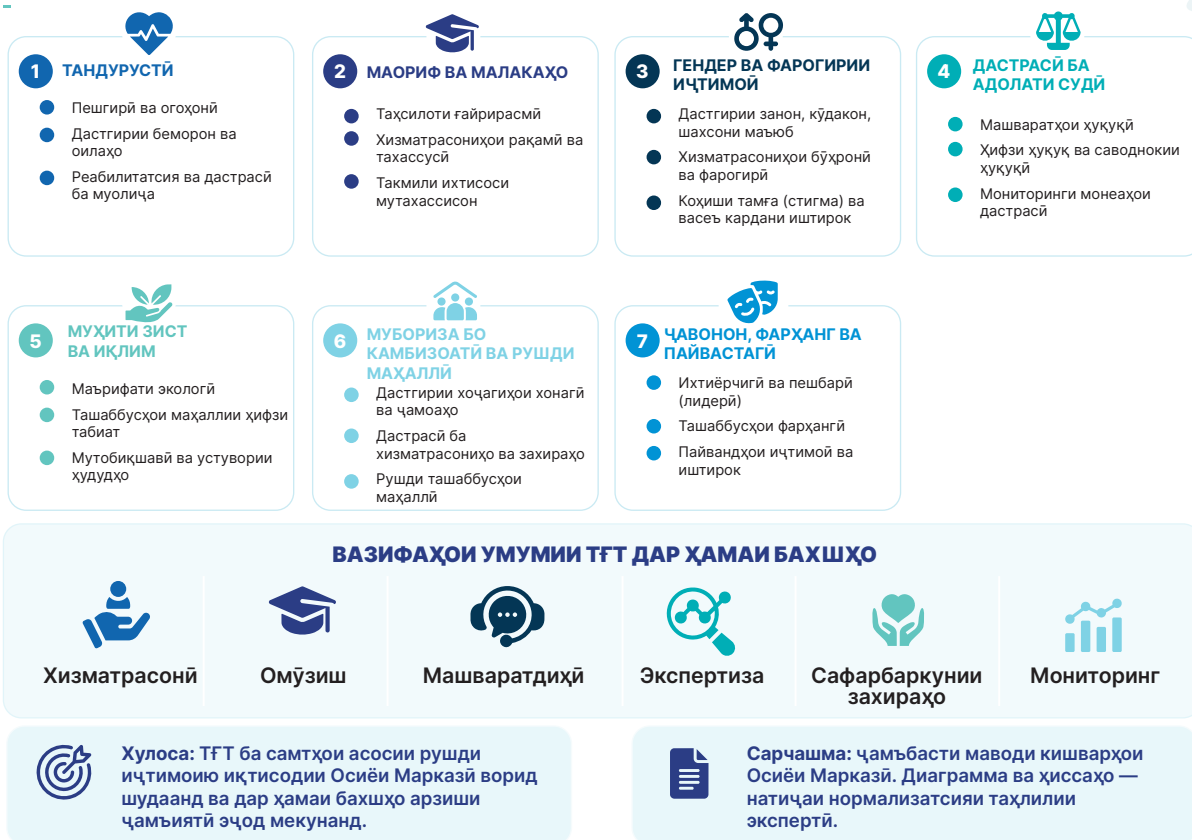
Расми 11. Тақсими арзёбии фаъолияти мавзӯии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ

ҲЕҶ-ДҶ ТАҚҲРҲПТҚ ҲЛЕСІ

Орталық Азияның дамуына ҲЕҲ-ның қосатын үлесінің 7 негізгі бағыты

10.1. Тантурустӣ

Дар соҳаи тантурустӣ ва зерсоҳаҳои марбутаи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҲТ) қойгоҳҳоеро ишғол мекунанд, ки бо пешғирии бемориҳо, дастрасӣ ба кӯмак, дастғирии беморон ва қор бо гурӯҳҳое вобастаанд, ки барои онҳо хизматрасонии стандартии тиббӣ ба унсурҳои иловагии иҷтимоӣ, равонӣ ё иттилоотӣ ниёз дорад. Нақши онҳо махсусан дар масъалаҳои ВИЧ, сил, бемориҳои музмин ва вазнин, тавонбахшӣ, кӯмаки паллиативӣ, қомеаҳои беморон ва дастғирии тиббӣ-иҷтимоӣ намоён аст. Самтҳои асосии фаъолият:

- пешғирии бемориҳо ва паҳн намудани иттилооти дуруст дар байни аҳоли;
- қор бо қомеаҳои беморон ва гурӯҳҳое, ки бо тамғаи иҷтимоӣ (стигма) рӯ ба рӯ мешаванд;
- расонидани хизматрасониҳои тиббӣ-иҷтимоӣ ва равонӣ-иҷтимоӣ;
- хизматрасониҳои тавонбахшӣ ва дастғирии мустақилияти беморон;
- барномаҳои худёри барои бемориҳои музмин ва вазнин;
- қалби захираҳои беруна барои самтҳое, ки ба маблағгузори устувор ниёз доранд;
- омӯзиши мутахассисон ва баланд бардоштани ҳассосияти муассисаҳо ба ниёзҳои беморон;
- назорати ҷамъиятӣ оид ба дастрасӣ ба табобат, доруворӣ ва хизматрасониҳо;
- иштирок дар таҳияи барномаҳои пешғири ва ҳифзи саломатии аҳоли ва ғайра.

Дар Қазоқистон ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар соҳаи дастгирии беморон, кӯмаки паллиативӣ, бемориҳои нодир ва бемориҳои дорои аҳамияти иҷтимоӣ фаъолият доранд. Дар Туркменистон ташкилотҳои иҷтимоии самти иҷтимоӣ бо гурӯҳҳои кор мекунад, ки ба дастгирии тиббӣ-иҷтимоӣ ва тавонбахшӣ ниёз доранд. Дар Ўзбекистон ва Тоҷикистон саҳми ТҶТ дар соҳаи тандурустӣ бештар тавассути ҳифзи иҷтимоӣ, дастгирии равонӣ-иҷтимоӣ ва иштирок дар барномаҳои марбут ба гурӯҳҳои осебпазир зоҳир мегардад. Дар Қирғизистон ТҶТ дар ташкил ва расонидани хизматрасониҳои тиббӣ-иҷтимоӣ, хизматрасониҳои тавонбахшӣ, пешгирии бемориҳо ва татбиқи барномаҳои таҳкими саломатӣ иштирок мекунад. Самти муҳим кори марбут ба ВИЧ ва сил мебошад, ки дар он ТҶТ ба ҷалби захираҳои иловагӣ ва кор бо гурӯҳҳои, ки ба тамоси эътимоднок ниёз доранд, мусоидат менамоянд.

МИСОЛ

Қирғизистон: ВНМО ва сил ҳамчун самти шарикӣ ТҶД ва давлат

Дар Қирғизистон иштироки ташкилотҳои ғайридавлатӣ (ТҶТ) дар самтҳои мубориза бо ВНМО ва бемории сил имкон медиҳад, ки механизмҳои давлатӣ, маблағгузори байналмилалӣ ва фаъолияти мустақим бо гурӯҳҳои мақсаднок ба ҳам пайваست карда шаванд. Иштироки фаъоли ТҶТ барои ҷалби маблағҳои иловагӣ ба ҳаҷми аз 24 то 30 миллион доллари ИМА дар як сол ҷиҳати дастгирии буҷети давлатӣ дар ин самтҳо мусоидат менамояд. Ин намуна нишон медиҳад, ки саҳми ТҶТ дар соҳаи тандурустӣ танҳо ба пешниҳоди хизматрасониҳои алоҳида маҳдуд намешавад. Балки он инчунин дар густариши заминаи захиравии соҳа, бештар намудани дастрасӣ ба гурӯҳҳои беморон ва таъмини муттасилии расонидани кӯмаку хизматрасониҳои тиббӣ нақши муҳим мебозад.

Соҳаи тандурустӣ яке аз нақшҳои хосси ташкилотҳои ғайритиҷоратиро нишон медиҳад: онҳо он унсурҳои низоми тандурустиро тақвият медиҳанд, ки аз ҷониби давлат камтар дастгирӣ меёбанд ва барои бахши хусусӣ манфиати тиҷоратӣ надоранд (пешгирии бемориҳо ва иттилоърасонӣ, муносибати эътимоднок ва мақсаднок, робитаи дарозмуддат бо беморон ва мутобиқсозии хизматрасониҳо ба гурӯҳҳои осебпазир).

10.2. Маориф ва рушди малакаҳо

Маориф барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҶТ) яке аз соҳаҳои табиӣ фаъолият ба ҳисоб меравад, зеро қариб ҳар гуна кӯмаки устувор ба инсон бо густариши дониш, малакаҳо ва қобилияти мустақилона амал кардан вобаста аст. Саҳми ТҶТ дар соҳаи маориф аз доираи барномаҳои таълимӣ берун рафта, дар рушди сармояи инсонӣ, малакаҳои касбӣ ва таъмини дастрасӣ ба таҳсил барои гурӯҳҳои, ки дар низоми маорифи расмӣ бо монеаҳо рӯ ба рӯ мешаванд, зоҳир мегардад. Самтҳои асосии фаъолият:

- ❁ маорифи ғайрирасмӣ барои калонсолон ва ҷавонон;
- ❁ омӯзиши касбӣ ва бозомӯзӣ;
- ❁ баланд бардоштани тахассуси мутахассисони соҳаҳои иҷтимоӣ, маориф ва ҳуқуқ;
- ❁ рушди малакаҳои рақамӣ ва дастрасӣ ба шаклҳои муосири омӯзиш;
- ❁ маорифи фарогир барои кӯдакон ва калонсолони дорои маъҷубият;
- ❁ дастгирии таҳсилоти томактабӣ, беруназмактабӣ ва барномаҳои иловагии таълимӣ;
- ❁ омӯзиши саводнокии молиявӣ, ҳуқуқӣ ва шахрвандӣ;
- ❁ омодагии ихтиёриён ва роҳбарони ҷомеа;
- ❁ таҳияи маводи таълимӣ ва усулҳои мутобиқшуда;
- ❁ омӯзиши намоёндагони мақомоти давлатӣ оид ба масъалаҳои ҳассоси иҷтимоӣ.

Дар Ўзбекистонсаҳми ТҒТ дар соҳаи маориф бо ташаббусҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ ва маърифатӣ алоқаманд аст. Дар Туркманистон ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар рушди касбӣ, сиёсати ҷавонон, фаъолияти ихтиёриён ва ҷорабиниҳои маърифатӣ иштирок мекунанд. Дар Тоҷикистон ТҒТ омӯзишро ҳамчун воситаи баланд бардоштани саводнокии ҳуқуқӣ, гендерӣ, рақамӣ ва иҷтимоӣ истифода мебаранд. Дар Қирғизистон ТҒТ дар тақмили ихтисос, маорифи ғайрирасмӣ касбии калонсолон, таҳсилоти иловагӣ барои гурӯҳҳои осебпазир, маорифи фарогир ва беҳтар намудани дастрасӣ ба таҳсилоти томактабӣ фаъолона кор мекунанд. Дар Қазоқистон таҷрибаҳои рақамӣ ва маорифи фарогир рушд меёбанд, аз ҷумла омӯзиши шахсони дорои маъюбият барои азхуд кардани малакаҳои касбии муосир.

МИСОЛ

Туркманистон: саводнокии рақамӣ, омӯзиши касбӣ ва омодагории ихтиёриён (волонтерон)

Дар Туркманистон 450 зан аз деҳот дар доираи фаъолияти ташкилоти ҷамъиятии «Йенме» курсҳои саводнокии рақамиро хатм намуданд. Ҳамзамон, дар ҷаҳорҷӯби лоиҳаи «Академияи ихтиёриён» тақрибан 200 нафар ихтиёрӣ барои иштирок дар барномаҳои иҷтимоӣ омода карда шуданд. Илова бар ин, Иттиҳоди муҳосибони Туркманистон аввалин платформаи онлайнӣ барои омӯзиши фосилавӣ ва сертификатсияи муҳосибонро дар кишвар таҳия ва ҷорӣ намуд. Дар соли 2024 зиёда аз 2 000 мутахассис аз минтақаҳои гуногун тавассути ин платформа сатҳи таҳассуси худро баланд бардоштанд. Ин намунаҳо нақши ТҒД-ро дар васеъ намудани дастрасӣ ба малакаҳои муосир, рушди касбӣ ва густариши фарҳанги ихтиёрӣ нишон медиҳанд.

МИСОЛ

Қазоқистон: ташкили фазо барои маърифати шаҳрвандӣ ва ташаббусҳои ҷамъиятӣ

Дар Қазоқистон Фонди ҷамъиятии «Еркіндік Қанаты» маркази бисёрсамтаи Human Rights Hub-ро таъсис дод, ки ҳамчун майдони маърифати шаҳрвандӣ, ташаббусҳои ҳифзи ҳуқуқ, муҳокимаҳои ҷамъиятӣ ва ҷорабиниҳои фарҳангиву маърифатӣ фаъолият мекунанд. Ин марказ соли 2019 ифтитоҳ гардида, дар тӯли фаъолияти худ зиёда аз 6 000 нафарро ҷалб намудааст. Танҳо дар солҳои 2023–2024 дар ин марказ 116 ҷорабинӣ баргузор гардида, дар онҳо тақрибан 2 000 нафар иштирок кардаанд. Самтҳои фаъолият курсҳои омӯзишӣ оид ба ҳуқуқи инсон, лексияҳо ва муҳоҷисаҳои оммавӣ, намоиши филмҳо, намоишгоҳҳо ва мунозираҳои дар бар мегиранд. Ин намуна саҳми ТҒТ-ро дар рушди маърифати шаҳрвандӣ, ташаккули малакаҳои роҳбарӣ, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқӣ ва фароҳам овардани муҳити устувор барои ташаббусҳои ҷавонон ва ҷомеаи шаҳрвандӣ инъикос менамояд.

МЫСАЛ

Ўзбекистон: малакаҳои рақамӣ ва худшуглӣ барои занон

Дар солҳои 2020–2025 Фонди байналмилалӣ ҷамъиятии занон «SHARQ AYOLI» лоиҳаи «Зан ва иқтисоди рақамӣ»-ро барои рушди малакаҳои рақамӣ ва соҳибкории занон, махсусан занони деҳот, амалӣ намуд. Дар доираи лоиҳа 5 365 нафар занон омӯзиш гирифтанд. Тақрибан 2 000 нафар занон, аз ҷумла занони дорои маъюбият, микрокредит дарёфт намуда, тавассути низоми soliq.uz ҳамчун шахсони худшугл ба қайд гирифта шуданд. Дар соли 2025 боз 800 нафар занони соҳибкор аз курсҳои омӯзишӣ оид ба тиҷорати онлайн ва истифодаи технологияҳои зеҳни сунъӣ гузашта, дониш ва малакаҳои худро дар ин самтҳо тақмил доданд. Ин таҷриба саҳми ТҒД-ро дар баланд бардоштани имкониятҳои иқтисодии занон, рушди соҳибкорӣ ва мутобиқшавӣ ба иқтисоди рақамӣ нишон медиҳад.

Саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар соҳаи маориф танҳо ба манфиати гурӯҳҳои мақсаднок, ки малакаҳои инфиродиро ба даст меоранд ё такмил медиҳанд, маҳдуд намешавад. Он ба давлат ва ҷомеа имкон медиҳад, ки ба ниёзҳои нав зудтар вокуниш нишон диҳанд: рақамикунонӣ, фарогирии иҷтимоӣ, тағйири бозори меҳнат, кор бо гурӯҳҳои осебпазир ва зарурати омӯзонидани мутахассисон ба равишҳои амалии ғайристандартӣ.

10.3. Гендер, ҳамгироии иҷтимоӣ ва гурӯҳҳои осебпазир

Гендер ва ҳамгироии иҷтимоӣ яке аз соҳаҳои устувори фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) дар минтақа ба ҳисоб меравад. Дар ин самт ташкилотҳо бо масъалаҳои кор мекунанд, ки ба ҳуқуқҳо, амният, иштироки иҷтимоӣ, намоён будани иҷтимоӣ ва дастрасӣ ба имкониятҳо барои занон, кӯдакон, шахсони дорои маъҷубият, пиронсолон, муҳоҷирон, ҷавонон, сокинони деҳот ва дигар гурӯҳҳо дахл доранд. Самтҳои асосии фаъолият:

- пешбурди баробарии гендерӣ ва густариши иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ;
- пешгирӣ ва вокуниш ба зӯроварӣ;
- хизматрасониҳои бӯҳронӣ, паноҳгоҳҳо ва кӯмаки равонӣ;
- ҳифзи ҳуқуқҳои шахсони дорои маъҷубият;
- дастгирии зиндагии мустақилона ва ҳамгироии иҷтимоӣ;
- кор бо кӯдакон ва оилаҳо дар вазъияти душвори зиндагӣ;
- кӯмак ба занони деҳот, муҳоҷирон ва дигар гурӯҳҳо, ки дастрасии маҳдуд ба хизматрасониҳо доранд;
- маърифатнокии оилаҳо ва ҷомеаҳо;
- иштирок дар таҳияи қонунҳо, барномаҳо ва нақшаҳои амал;
- тағйири муносибатҳои ҷамъиятӣ тавассути омӯзиш, машварат, назорати вазъият ва амалияи татбиқи қонунҳо.

Дар кишварҳои минтақа фаъолияти ТҒТ дар соҳаи гендер, ҳамгироии иҷтимоӣ ва дастгирии гурӯҳҳои осебпазир доираи нисбатан яххелаи баҳрабарандагон дорад: занон, кӯдакон, шахсони дорои маъҷубият, оилаҳо дар вазъияти душвори зиндагӣ, пиронсолон, муҳоҷирон, хатмкунандагони муассисаҳои парасторӣ ва дигар гурӯҳҳо, ки ба дастрасии маҳдуд ба хизматрасониҳо ва ҳифз рӯ ба рӯ мешаванд. Барои ин гурӯҳҳо ТҒТ якчанд нақши муҳимро иҷро мекунанд:

- нақши хизматрасонӣ – марказҳои бӯҳронӣ, паноҳгоҳҳо, кӯмаки равонӣ, хизматрасониҳои рӯзона, тавонбахшӣ, кӯмак ба оилаҳо дар вазъияти душвори зиндагӣ;
- нақши ҳифзи ҳуқуқ – ҳифзи ҳуқуқҳои занон, кӯдакон, шахсони дорои маъҷубият, муҳоҷирон, шахсони аз зӯроварӣ зарардида ва шахсони бе ҳуҷҷат;
- нақши ҳамгирӣ – густариши имкониятҳои занон, кӯмак ба шахсони дорои маъҷубият, кӯдакони дорои аутизм, хатмкунандагони муассисаҳои парасторӣ, пиронсолон ва дигар гурӯҳҳо дар дастрасӣ ба таҳсил, меҳнат, муошират ва ҳаёти ҷамъиятӣ;
- нақши коршиносӣ ва ҷимояи манфиатҳо – иштирок дар таҳияи қонунҳо, нақшаҳои амал, стандартҳои хизматрасонӣ ва муҳокимаи сиёсати гендерӣ ва барномаҳои иҷтимоӣ;
- нақши миёнаравӣ – пайваст кардани баҳрабарандагон, оилаҳо, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти маҳаллӣ ва расонадагони хизматрасонӣ;
- тағйири муносибатҳои ҷамъиятӣ – маърифатнокӣ, кор бо оилаҳо ва ҷомеаҳо, коҳиши тамғаи иҷтимоӣ ва баланд бардоштани ошкоршавии мушкилот.

Фарқиятҳои минтақавӣ дар самтҳои бартаридошта зоҳир мешаванд. Дар Тоҷикистон саҳми коршиносӣ ва Ҳимояи манфиатҳои ташкилотҳои занона дар рушди сиёсати гендерӣ ва қонунгузорӣ бештар намоён аст. Дар Туркменистон ҳамгироии иҷтимоӣ бо кӯмаки амалӣ ба занони аз зӯрварӣ зарардида ва шахсони дорои маъюбият алоқаманд аст. Дар Қазоқистон соҳа бо маҷмӯи васеи хизматрасониҳои махсус барои гурӯҳҳое, ки ба дастгирии дарозмуддат ниёз доранд, намоёндагӣ мешавад. Дар Қирғизистон нақши хизматрасонии ТҶТ дар марказҳои бӯҳронӣ ва хизматрасониҳои иҷтимоии рӯзона, инчунин Ҳимояи манфиатҳои пешрафта дар қонунгузорӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи занон хеле намоён аст. Дар Ўзбекистон ТҶТ кӯмаки иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва равонӣ-иҷтимоиро бо афзоиши тадриҷии иштироки ҷомеа ва ҳифзи ҳуқуқҳо яққол мекунад.

МИСОЛ

Тоҷикистон: мусоидат ба қабули қонун дар бораи ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар

Эътилофи созмонҳои занони Тоҷикистон дар пешбурди ҷандинсолаи қонун дар бораи ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар иштирок намуд. Ин фаъолият ҳамроҳии коршиносии лоиҳаи қонун, баргузориҳои шуниданиҳои ҷамъиятӣ, ҳамкорӣ бо мақомоти давлатӣ ва мутобиксозии равишҳо бо уҳдадорҳои байналмилалӣ дар бар мегирифт. Дар тамоми давраи пешбурди ин ташаббус зиёда аз 50 даври шуниданиҳои ҷамъиятӣ ва вохӯриҳои коршиносӣ баргузор гардид.

Ҳамроҳии коршиносии эътилофҳои созмонҳои занон (аз ҷумла Ташкилоти ҷамъиятии «Гендер ва рушд» ва Эътилофи «Аз баробарии ҳуқуқӣ ба баробарии воқеӣ») дар ҳамаи марҳилаҳо — аз таҳияи консепсия то баррасии парлумонӣ — имкон дод, ки қонунгузориҳои миллий бо уҳдадорҳои байналмилалӣ (CEDAW) мутобик гардонида шавад. Ташкили пули доимии муколама бо Кумитаи кор бо занон ва оила ташкилотҳои ғайридавлатиро ба нозирони низомманди иҷроӣ меъёрҳои гендерӣ тақдир дод.

МИСОЛ

Туркменистон: дастгирии эътимодбахши занони аз хушунат осебдида:

Дар Туркменистон Ташкилоти ҷамъиятии «Кейик Окара» ба занони аз хушунат зарардида паноҳгоҳ ва кӯмаки равоншиносӣ пешниҳод менамояд. Дар давоми соли 2024 аз хизматрасониҳои машваратии ин ташкилот 1 200 нафар зан баҳра бардоштанд. Чунин шакли дастгирӣ риояи махфият, муносибати бар пояи эътимод ва қобилияти кор бо вазъиятҳои ҳассоси зиндагиро талаб менамояд, то ки занони зарардида ба осебпазирии иловагии иҷтимоӣ дучор нагарданд.

10.4. Дастрасӣ ба адолати судӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳо

Дастрасӣ ба адолати судӣ барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҶТ) бо яқе аз ҷанбаҳои амалӣ ва муҳими амнияти инсон вобаста аст: қобилияти шахс барои дарк кардани ҳуқуқҳои худ, муроҷиат барои ҳифз ва ноил шудан ба баррасии масъалаи худ дар доираи ҳуқуқӣ. Барои бисёре аз гурӯҳҳои осебпазир масъалаи ҳуқуқӣ кам ҳолат аз вазъии иҷтимоӣ ҷудо аст — он метавонад бо зӯрварӣ, муҳоҷират, набудани ҳуҷҷатҳо, маъюбият, камбизоатӣ, низоъҳои оилавӣ, истисмори меҳнатӣ ё дастрасии маҳдуд ба хизматрасониҳои давлатӣ алоқаманд бошад. Дар соҳаи дастрасӣ ба адолати судӣ ТҶТ ба шахрвандон дар ҳифзи ҳуқуқҳояшон, фаҳмидани тартибот, гирифтани кӯмаки ҳуқуқӣ, муроҷиат ба мақомоти давлатӣ ва иштирок дар тағйири амалияи татбиқи қонунҳо мусоидат мекунад. Ин соҳа махсусан барои шахрвандоне муҳим аст, ки бо монетаҳои ҳуқуқӣ, тарси муроҷиат, сатҳи пасти дониши ҳуқуқӣ ё захираҳои маҳдуд барои ҳифзи манфиатҳои худ рӯ ба рӯ мешаванд. Самтҳои асосӣ:

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осии Марказӣ:

саҳм дар рушд, идоракунии ва устуворӣ

- машваратҳои ройғони ҳуқуқӣ;
- таҳияи муроҷиатҳо, шикоятҳо, аризаҳо ва шикоятҳои такрорӣ;
- намоёндогии манфиатҳои баҳрабарандагон дар мақомоти давлатӣ ва судҳо;
- кӯмак дар барқарор намудани ҳуҷҷатҳо;
- маърифатнокии ҳуқуқии аҳоли;
- назорати риояи ҳуқуқи инсон;
- иштирок дар таҳия ва экспертизаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- ҳимояи манфиатҳои гурӯҳҳои осебпазир;
- омӯзиши намоёндогии мақомоти давлатӣ ва мутахассисон;
- дастгирии механизмҳои кӯмаки кафолатнокии ҳуқуқӣ;
- муайян кардани монеаҳои системавӣ дар дастрасӣ ба адолати судӣ.

Дар кишварҳои минтақа маҷмӯи воситаҳои ТҒТ дар ин соҳа аз бисёр ҷиҳат монанд аст, вале дар самтҳои амалия фарқиятҳо мавҷуданд. Дар Қирғизистон ин соҳа тавассути ҳамбастагии кӯмаки ройғони ҳуқуқӣ, иштирок дар таҳияи қонунҳо, экспертизаи мустақили лоиҳаҳои қонунгузорӣ ва назорати ҷамъиятии риояи ҳуқуқҳо намоён аст. Дар Тоҷикистон масъалаҳои ҳуқуқӣ бо сиёсати гендерӣ, муҳоҷират, муқовимат ба хариду фурӯши одамон ва иштирок дар майдонҳои байниидоравӣ зич алоқаманданд. Дар Туркменистон кӯмаки машваратӣ бештар ба масъалаҳои ҳассос, аз ҷумла хариду фурӯши одамон ва дастгирии шахсони аз зӯроварӣ зарардида равона шудааст. Дар Ўзбекистон ТҒТ кӯмаки ҳуқуқӣ ба шаҳрвандонро бо назорати ҷамъиятӣ ва муҳокимаи лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ якҷо мекунанд. Дар Қазоқистон нақши ҳуқуқии ТҒТ тавассути назорати ҷамъиятӣ, ҳифзи манфиатҳои гурӯҳҳои осебпазир ва иштирок дар майдонҳои коршиносӣ зоҳир мегардад.

МИСОЛ

Қирғизистон: Шабакаи миллии ташкилотҳои ғайридавлатӣ оид ба рушди ёрии ҳуқуқии кафолатдодаи давлат

Дар Қирғизистон ташкилотҳои ғайридавлатӣ Эйтилофи «Мусоидат ба рушди низоми ёрии ҳуқуқии кафолатдодаи давлат (ГГЮП)»-ро таъсис доданд, ки баъдтар ба Шабакаи миллии ТҒТ оид ба рушди ёрии ҳуқуқии кафолатдодаи давлат табдил ёфт ва 44 ташкилотро муттаҳид намуд. Ин шабака ба татбиқи амалии кафолатҳои давлатӣ дар соҳаи ёрии ҳуқуқӣ, ҳифзи ҳуқуқи гурӯҳҳои осебпазир ва баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли мусоидат намуд. Дар доираи ин фаъолият 83 параюрист дар минтақаҳо омода карда шуданд, мониторинги низоми ГГЮП гузаронида шуд ва тавсияҳо оид ба беҳтар намудани сифат ва дастрасии хизматрасониҳои ҳуқуқӣ пешниҳод гардиданд. Дар натиҷа, феҳристи адвокатҳои ГГЮП васеъ карда шуд, тарифҳои пардохти хизмати адвокатҳо бозбинӣ гардиданд ва буҷети пардохти хизматрасонии онҳо зиёд карда шуд.

10.5. Муҳити зист ва иқлим

Рӯзномаи муҳити зист ва иқлим барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) торафт ба самти муҳими фаъолият табдил меёбад, зеро масъалаҳои муҳити зист мустақиман ба сифати зиндагӣ, саломатӣ, устувории ҳудудҳо ва шароити дарозмуддати рушд алоқаманданд. Барои бахши шаҳрвандӣ ин соҳа аз он ҷиҳат низ муҳим аст, ки мушкилоти экологӣ огоҳии аҳоли, тағйири одатҳои ҳаррӯза, иштироки ҷомеаҳои маҳаллӣ, эҳтимоли ба маълумот ва омодагӣ ба баррасии оқибатҳо дар сатҳи ҳудудҳои мушаххасро талаб мекунанд.

ТҒТ дар ин соҳа нақши миёнаравро байни сиёсати экологӣ, мушкилоти маҳаллӣ ва рафтори одамон иҷро мекунанд. Онҳо ба баён ва фаҳмидани мавзӯҳои мураккаб — тағйирёбии иқлим, гуногунии биологӣ, ифлосшавӣ, сарфаи захираҳо, амнияти муҳити зист — барои мактабҳо, ҷавонон, ҷомеаҳо, ташаббусҳои маҳаллӣ ва гурӯҳҳои, ки аз захираҳои табиӣ вобастаанд, мусоидат менамоянд. Ба ин восита рӯзномаи экологӣ мазмунӣ амалӣ мегардад: аз маърифатнокӣ ва назорат то ҳалли масъалаҳои маҳаллӣ, ки ба саломатӣ, амнияти озуқаворӣ, устувории деҳот ва сифати муҳити шаҳр таъсир мерасонанд. Самтҳои асосӣ:

- маърифатнокии экологӣ ва кор бо аҳоли;
- пешбурди ташаббусҳои ҳифзи табиат;
- иштирок дар мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим;
- рушди ҳалли «сабз» ва сарфакоронаи захираҳо;
- ҳифзи гуногунии биологӣ;
- дастгирии ташаббусҳои маҳаллии ҳифзи табиат;
- ҷалби ҷавонон ва мактабҳо ба рӯзномаи экологӣ;
- назорати ҷамъиятии хатарҳои экологӣ;
- иштирок дар муҳокимаи қарорҳо ва барномаҳои экологӣ;
- пайвастании масъалаҳои экологӣ бо рушди маҳаллӣ, саломатӣ ва устувории ҷомеаҳо.

Монандии самтҳои асосӣ маънои нақши якхелаи ТҶТ-ро дар ҳамаи кишварҳои минтақа надорад. Дар Қирғизистон фаъолияти экологӣ бештар тавассути маърифатнокӣ, мутобиқшавӣ ба иқлим, пешбурди ҳалли «сабз» ва робитаи амнияти экологӣ бо муҳити таълимӣ зоҳир мешавад. Дар Тоҷикистон рӯзномаи экологӣ бештар бо гуногунии биологӣ, амнияти озуқаворӣ ва устувории ҷомеаҳои деҳот алоқаманд аст. Дар Туркменистон ташкилотҳои ҷамъиятии экологӣ дар доираи афзалиятҳои миллӣ оид ба ҳифзи табиат ва иқлим, аз ҷумла кабудизоркунӣ, маърифатнокӣ ва ҷалби аҳоли ба чорабиниҳои амалӣ фаъолият мекунад. Дар Қазоқистон самти назорати ҷамъиятӣ ва сафарбарсозии ҷомеаҳо дар атрофи хатарҳои экологӣ ва қарорҳои ҳифзи табиат бештар намоён аст. Дар Ўзбекистон қисми ТҶТ дар соҳаи муҳити зист бо иштироки ҷомеа, ташаббусҳои маҳаллӣ ва тадриҷан ворид шудани бахши шахрвандӣ ба рӯзномаи рушди устувор алоқаманд мебошад.

МИСОЛ

Қазоқистон: мониторинги ҷамъиятӣ ва амнияти экологӣ дар Атбасар

Дар шаҳри Атбасар ташкилоти ҷамъиятии «Ангел» пас аз обхезиҳои харобиовари солҳои 2009, 2014 ва 2017 мониторинги чораҳои зиддиобхезиро ташаббус намуд. Ташкилот маълумот ҷамъоварӣ кард, экспертизаи илмиро ҷалб намуд ва бо иштироки олимони, воситаҳои ахбори омма, вакили Парлумон ва механизмҳои байналмилалӣ эътилоф таъсис дод.

Дар натиҷа ҳатогиҳои системавӣ дар идоракунии чораҳои зиддиобхезӣ ошкор гардиданд ва тавсияҳои коршиносон ҳангоми такмили ҳимояи муҳандисии шаҳр ба инобат гирифта шуданд. Натиҷаи амалӣ таъмин гардидани манзили нави 90 оилае буд, ки аз обхезӣ зарар дида буданд.

Ин намуна нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайридавлатӣ метавонанд назорати ҷамъиятиро тақвият бахшанд, шаффофияти қарорҳои буҷетиро баланд бардоранд ва ба давлат дар қабули қарорҳои асоснок дар соҳаи амнияти экологӣ мусоидат намоянд.

МИСОЛ

Тоҷикистон: ҳифзи гуногунии биологӣ ва рушди фондҳои маҳаллии тухмӣ

Ташкилоти ҷамъиятии «Зан ва замин» дар тӯли се сол барои ворид намудани Тоҷикистон ба Феҳристи байналмилалӣ кишварҳо оид ба гуногунии биологӣ мусоидат намуд. Дар натиҷа, заминаҳои ташкили бонкҳои маҳаллии тухмӣ бо иштироки занони деҳот фароҳам оварда шуданд. Ин намуна робитаи саҳми экологиро бо амнияти озуқаворӣ, ҳифзи захираҳои маҳаллӣ ва тавсеаи нақши занон дар идоракунии мероси табиӣ ва кишоварзӣ нишон медиҳад.

МИСОЛ

Туркменистон: аз экспертизаи илмӣ то амалиёти оммавӣ

Ҷамъияти ҳифзи табиати Туркменистон (ҚҲТТ) намунаи ташкилоти ғайридавлатие мебошад, ки нақши баланди коршиносӣ ва ҳамзамон сафарбарсозии васеи шаҳрвандонро дар худ муттаҳид менамояд. Ташкилот дар таҳияи «Китоби сурх» иштирок намуда, дар сатҳи ҳукуматӣ конференсияҳои илмӣ ташкил мекунад ва ҳамзамон ҳазорҳо ихтиёриёро ба амалиёти умумимиллӣ оид ба шинонидани 1,5 миллион ниҳоли дарахт ҷалб менамояд. Ин таҷриба нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайридавлатӣ метавонанд ҳамчун пули пайваस्तкунанда байни сиёсати давлатии экологӣ ва амалҳои мушаххаси шаҳрвандон фаъолият намоянд. Ҷамъият инчунин дар ташаккули сиёсати экологии кишвар тавассути иштирок дар таҳияи Гузориши миллии ихтиёрий оид ба Ҳадафҳои рушди устувор (ҲРУ) ва фаъолияти Шӯрои ҷамъиятии Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба рушди устувори Фонди байналмилалӣ наҷоти Арал саҳм мегузорад. Илова бар ин, ташкилот лоиҳаҳои амалии ҳифзи табиатро дар ҳудудҳои махсус муҳофизатшаванда амалӣ мекунад, аз ҷумла беҳтарсозии таъмини об барои намудҳои нодир набототи ҳайвонот ва ҷорӣ намудани унсурҳои энергетикаи сабз. Ҳамзамон Ҷамъият корҳои васеи маърифатии экологиро тавассути филмҳои ҳуҷҷатӣ, барномаҳои таълимӣ ва амалиёти ихтиёрий пеш мебарад ва дар татбиқи барномаи миллии сабззоркунӣ иштирок менамояд.

Ҳамин тариқ, саҳми экологии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) фаъолияти ҳифзи муҳити зистро бо хатарҳои иқлимӣ ва табиӣ, устувории ҳаррӯзаи ҳудудҳо, саломатӣ, амнияти озуқаворӣ, захираҳои маҳаллӣ ва иштироки шаҳрвандон дар ҳалли вазифаҳои дарозмуддати рушд пайваस्त менамояд.

10.6. Ҷавонон, фарҳанг ва ҳамбастагии иҷтимоӣ

Рӯзномаи ҷавонон, фарҳанг ва ҷомеа ба он соҳаҳои мансуб аст, ки дар онҳо саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) тавассути ташаккули робитаҳои иҷтимоӣ, эътимод, фаъолиятнокии шаҳрвандӣ ва қобилияти одамон барои иштирок дар ҳаёти ҷомеа зоҳир мегардад. Тавассути ин самтҳо малакаҳои иштироки муштарак, муоширати байни наслҳо, ҳувияти маҳаллӣ, ихтиёриёнӣ ва иштироки ҷавонон дар ҳалли масъалаҳои аҳамияти ҷамъиятӣ тақвим меёбанд. Барои кишварҳои минтақа ин масъала махсусан муҳим аст, зеро ҳиссаи ҷавонон дар таркиби аҳоли баланд буда, фарқият байни имкониятҳои шаҳр ва деҳот, равандҳои муҳоҷират ва зарурати шаклҳои устувортари муколамаи ҷамъиятӣ вучуд дорад.

ТҒТ дар ин соҳа фазоеро фароҳам меорад, ки дар он ҷавонон, гурӯҳҳои эҷодӣ, ихтиёриён, ҷомеаҳои маҳаллӣ ва ташаббусҳои фарҳангӣ имконияти зоҳир кардани худ, ба даст овардани малакаҳои роҳбарӣ ва муошират, иштирок дар лоиҳаҳои ҷамъиятӣ ва нигоҳ доштани робита бо ҳувияти маҳаллиро пайдо мекунанд. Чунин саҳм ба сифати муҳити иҷтимоӣ таъсир мерасонад: ҷудоиро коҳиш медиҳад, ҳисси мансубиятро тақвият медиҳад, пешгирии низоъҳоро дастгирӣ мекунад ва заминаи иштироки фаълотари шаҳрвандонро дар рушди ҳудудҳо фароҳам меорад. Самтҳои асосӣ:

- ❁ барномаҳои таълимӣ ва рушди роҳбарии ҷавонон;
- ❁ рушди ихтиёриёнӣ;
- ❁ маърифати шаҳрвандӣ ва ҳуқуқи ҷавонон;
- ❁ ташаббусҳои фарҳангӣ ва ҳифзи мерос;
- ❁ дастгирии иттиҳодияҳои эҷодӣ ва ҷамъиятӣ;
- ❁ кор бо ҷавонон дар деҳот ва минтақаҳои дурдаст;
- ❁ пешгирии ҷудоии иҷтимоӣ ва рафторҳои хатарнок;
- ❁ рушди малакаҳои иштирок дар қабули қарорҳо;
- ❁ таҳкими муколамаи байнигурӯҳӣ ва ҳамбастагии иҷтимоӣ;
- ❁ иштирок дар барномаҳои давлатии ҷавонон, фарҳанг ва иҷтимоӣ.

Дар Туркманистон ин соҳа тавассути ташкилотҳои ҷавонон, иттиҳодияҳои фарҳангӣ, иттиҳодияҳои эҷодӣ, ташкилотҳои варзишӣ ва чорабиниҳои марбут ба анъанаҳои миллӣ, тарзи ҳаёти солим ва иштироки ҷамъиятӣ бештар намоён аст. Дар Ўзбекистон ташаббусҳои ҷавонон ва фарҳангии ТҶТ бо шарикӣ иҷтимоӣ, маориф, иштироки шаҳрвандӣ ва дастгирии ҷомеаҳои маҳаллӣ алоқаманданд. Дар Қазоқистон фаъолияти ҷавонон тавассути ихтиёриёни, форумҳои шаҳрвандӣ, майдонҳои ҷамъиятӣ ва лоиҳаҳои иҷтимоӣ рушд меёбад. Дар Қирғизистон ТҶТ дар сиёсати ҷавонон, маорифи шаҳрвандӣ, барномаҳои роҳбарӣ ва лоиҳаҳои марбут ба иштироки ҷавонон дар рушд фаъолона иштирок мекунанд. Дар Тоҷикистон ҷавонон яке аз гурӯҳҳои мақсадноки ТҶТ мебошанд, махсусан дар соҳаҳои кӯмаки ҳуқуқӣ, муҳоҷират, хатарҳои меҳнатӣ, баробарии гендерӣ ва иштироки онҳо дар рушди маҳаллӣ.

МИСОЛ

Туркманистон: ҷавонон, фарҳанг ва иштироки ҷамъиятӣ

Дар Туркманистон Иттиҳоди ҷавонон, иттиҳодияҳои эҷодӣ ва ташкилотҳое, ки бо ташаббусҳои фарҳангӣ ва варзишӣ фаъолият мекунанд, дар татбиқи сиёсати ҷавонон, ҳифзи анъанаҳо, рушди иштироки ҷамъиятӣ ва баргузориҳои чорабиниҳо дар сатҳи маҳаллӣ саҳм мегузоранд. Чунин фаъолият робитаҳои иҷтимоиро тақвият медиҳад, ҷавонро ба ташаббусҳои ҷамъиятан муфид ҷалб менамояд ва идомаи фарҳангиву наслӣ (пайдарҳамии фарҳангӣ)-ро дастгирӣ мекунанд.

Таҳлили соҳа имкон медиҳад ба чунин хулоса оем, ки саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҶТ) на ҳамеша ба хизматрасонӣ ё лоиҳае бо натиҷаи зуд ва ба таври дақиқ ченшаванда маҳдуд мешавад. Қисми назарраси таъсир тавассути иштирок, эътибор, меъёрҳои умумии рафтор, фаъолияти ихтиёрӣ (волонтерӣ - бе муз) ва қобилияти одамон барои ҷалби фаъолона ба ҳаёти ҷомеа ташаккул меёбад.

ХУЛОСА

Харитаи мавзӯӣ нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар доираи васеи самтҳои рушд фаъолият мекунанд. Саҳми онҳо дар соҳаҳои тандурустӣ, маориф, баробарии гендерӣ ва ҳамгироии иҷтимоӣ, дастрасӣ ба адолати судӣ, экология, мубориза бо камбизоатӣ, рушди маҳаллӣ, сиёсати ҷавонон, фарҳанг ва таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ зоҳир мегардад. Дар ҳар як самт ТҶТ вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд: хизматрасонӣ пешниҳод менамоянд, омӯзиш медиҳанд, машварат медиҳанд, ҳуқуқҳоро ҳимоя мекунанд, дар таҳияи қарорҳои иштирок менамоянд, захираҳои ҷалб мекунанд, ҷомеаҳоро ташкил медиҳанд, мониторинг мегузаронанд ва равишҳои навро ҷорӣ менамоянд.

Хулосаи асосии таҳлили мавзӯӣ дар он аст, ки ТҶТ як соҳаи ҷудоғона ва «параллелии» рушдро ташкил намекунад. Онҳо ба самтҳои асосии рӯзномаи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа ворид шудаанд ва аксар вақт дар буриши якҷанд вазифа фаъолият мекунанд. Як ташкилот метавонад ҳамзамон хизматрасонӣ расонад, мутахассисонро омӯзонад, ҳуқуқи гурӯҳро ҳимоя кунад, маблағ ҷалб намояд ва дар муҳокимаи сиёсати давлатӣ иштирок намояд.

Барои таҳлили минбаъда ин харита ҳамчун асос барои арзёбии низомноки саҳми ТҶТ аҳамияти муҳим дорад. Он нишон медиҳад, ки кадом бахшҳо ба нишондиҳандаҳои миқдорӣ ниёз доранд, кадомҳо бештар тавассути мисолҳои сифатӣ равшан мегарданд ва дар кадом ҳолатҳо омезиши маълумот оид ба фароғирӣ, хизматрасонӣ, иштироки институтсионалӣ ва тағйирот дар вазъи баҳрабардорон зарур аст.

11. Хусусиятҳои сифатии саҳми ТҶТ

Саҳми ТҶТ аз саҳми дигар иштирокчиёни институтсионалии рушд — оила, давлат ва бахши хусусӣ — фарқ мекунад. Қарорҳои ва амалҳои алоҳидаи ТҶТ аз хизматрасониҳои стандартӣ фарқ дошта, равишҳои нав эҷод мекунанд, ба ниёзҳои одамон ба таври мақсаднок ҷавоб медиҳанд, метавонанд ба таҷрибаи устувор табдил ёбанд ва ба гурӯҳҳо ва ҳудудҳои расанд, ки тавассути механизмҳои оддии идоракунии фаро гирифтанишон душвортар аст.

Бо назардошти хусусияти фаъолият, натиҷаҳо ва таҷрибаи андӯхта, панҷ хусусияти асосии сифатии саҳми ТҶТ ҷудо карда мешаванд:

- ❁ беназирӣ;
- ❁ навоарӣ;
- ❁ самаранокӣ;
- ❁ устуворӣ; ва
- ❁ қобилияти иҷрои вазифаи «расонидани» рушди иҷтимоӣ то гурӯҳҳо ва минтақаҳои дурдаст, истисношуда ва осебпазир.

Тавсифномаи сифатии саҳми ТҶТ

Барои чи саҳми ТҶТ муҳим на танҳо аз рӯи миқёс инчунин аз рӯи сифати бунёди роҳи ҳал мебошад

1 ХОСГӢ ТҶТ ниёзҳои ҳал мекунад, ки давлат ё бозор кофӣ таъмин намекунад. Мисолҳо: гурӯҳҳои танг ва осебпазир, хизматрасониҳои барои ҳудудҳои дурдаст.	2 ИННОВАТСИЯ ТҶТ усулҳои ва намунаҳои нави кӯмакрасониро зудтар аз дигарон санҷиш мекунад. Мисолҳо: даҳлати барвақт, роҳбарии дурдаст, ҳалли рақамӣ ва фарогир.	3 САМАРАНОКӢ ТҶТ бо захираҳои маҳдуд ба натиҷа мерасад. Мисолҳо: меҳнати ихтиёрчиён, шарикӣ, намунаҳои кӯмаки мушаххас (ҳадафнок).	4 УСТУВОРӢ Қарорҳои муваффақ пас аз анҷоми лоиҳа ба низомии доимӣ табдил меёбанд. Мисолҳо: барномаҳои давлатӣ ва фармоиши иҷтимоӣ, шабакаҳо ва коалитсияҳо, омӯзиши мутахассисони маҳаллӣ.	5 «МИЛИ ОХИРИ» РУШД ТҶТ захираҳо, хизматрасониҳо ва ҳуқуқҳои мустақиман то ба ҳуди инсон мерасонад. Мисолҳо: ҷамоаҳои дурдаст, алоқии баръакс аз ҷой, кӯмак дар роҳнамоӣ дар расмӣ.

ЧӢ ТАВР КОР МЕКУНАД

Ниёз

Ҳалли ТҶТ

Санҷиш
(пилот)

Мустақамкунии
таҷриба

Тағйирот
барои
одамон

МИСОЛҲОИ ТИПИКӢ

- кӯмаки ҳуқуқӣ ба шаҳрвандон,
- хизматрасониҳои бӯҳронӣ ва барқарорсозӣ,
- омӯзиши малақаҳои рақамӣ,
- дастгирии соҳибкорӣ,
- кор дар ҳудудҳои деҳот ва кӯҳистон.

Хулосаи асосӣ:

Қуввати ТҶТ на танҳо дар миқёси хизматрасонӣ, балки дар сифати қарорҳои онҳо метавонанд хос, инноватсионӣ, самаранок ва устувор бошанд ва ба одамон даст расонанд, ки фаро гирифтани онҳо тавассути механизмҳои стандартӣ душвор аст.

Беназирӣ дар он зоҳир мегардад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҶТ) он ниҳояҳои пур мекунанд, ки дар онҳо фаъолияти давлат ё бозор нокифоя фаро гирифта шудааст ва шаклҳои махсус ё мақсадноки кор талаб карда мешаванд. Ин ҳолат махсусан дар кор бо гурӯҳҳои камшумор, масъалаҳои ҳассос, минтақаҳои дурдаст ва ҳолатҳои мураккаб, ки робитаи дарозмуддат ва эътимодро тақозо мекунанд, равшан ба назар мерасад. Ба чунин намунаҳо дохил мешаванд: омӯзиши саводи компютерӣ барои шахсони дорои биниши суст; таъмин кардани интернет ба деҳаҳои дурдаст; кори саҳроӣ бо истифодабарандагони маводи нашъадори таъриқӣ; дастгирии шахсони гирифтори ВИЧ; кӯмак ба беморони сил; хизматрасониҳои раванӣ-иҷтимоӣ ба шахсони дорои ихтилоли раванӣ; хизматрасонӣ ба кӯдакони дорои аутизм; тавонбахшии кӯдакон ва калонсолони дорои маъюбият; хизматрасониҳои бӯҳронӣ барои занон ва кӯдакони аз зӯроварӣ зарардида; инчунин дастгирии зиндагии мустақилона ва таҳсилоти иловагӣ барои шахсони дорои маъюбият.

Навоарӣ маънои қобилияти ТҶТ-ро дорад, ки аввалин шуда усулҳои нави ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва экологиро санҷанд. Дар ин ҷо сухан на танҳо дар бораи технологияҳо меравад, балки дар бораи шаклҳои нави кӯмак, омӯзиш, ҳамгирӣ ва иштироки ҷомеа низ аст.

Ба чунин қарорҳо дохил мешаванд: усулҳои рушди барвақт ва даҳлати барвақт; барномаҳои инноватсионии тавонбахшии кӯдакони дорои аутизм; мактабҳои волидайн; барномаҳои худёрии беморони гирифтори бемориҳои музмин ва вазнин; наشري китобҳо ва китобҳои дарсӣ бо ҳуруфи Брайл; шаклҳои мобилии омӯзиш дар минтақаҳои дурдаст; машварати фосилавӣ (дистансионӣ) барои занони соҳибкор; омӯзиши тиҷорати электронӣ; рушди малақаҳои технологияҳои иттилоотӣ дар байни ҷавонони дорои маъҷубият; технологияҳои ёрирасон; ҳалли «сабз»; ва воситаҳои ҷамъовари маълумот ва мониторинги ҷамъиятӣ.

Самаранокӣ дар қобилияти ТҒТ барои пайдо кардани ҳалли амалӣ ва нисбатан камхарҷ зоҳир мегардад, ки бо захираҳои камтар натиҷаҳои муҳим ба даст меоранд ва фишорро ба буҷет коҳиш медиҳанд. Ин тавассути фаҳмиши дақиқи ниёзҳои баҳрабарандагон, шарикӣ, меҳнати ихтиёрӣ, ҷалби захираҳои беруна ва моделҳои чандири корӣ ба даст меояд. Ба чунин таҷрибаҳо дохил мешаванд: хизматрасониҳои иҷтимоии рӯзона; рушди малақаҳои соҳибкорӣ ва стартапҳо тавассути омӯзиш, машварат ва таъмин бо таҷҳизот; дастгирии шуғли мустақилона ба ҷои кӯмаки якдафъаина; гузаронидани гурӯҳҳои осебпазир ба ҳолати иқтисодии фаъолтар; ҷалби захираҳои иловагӣ барои барномаҳои ВИЧ ва сил; истифодаи фармоиши иҷтимоии давлатӣ; назорати ҷамъиятии хароҷот; ва рушди моделҳои хизматрасонии маҳаллӣ дар асоси иштироки сокинон.

Устуворӣ маънои онро дорад, ки қарорҳо ва таҷрибаҳои ТҒТ пас аз анҷоми як лоиҳа нигоҳ дошта шуда, ба амалияи доимӣ табдил меёбанд — тавассути барномаҳои давлатӣ, фармоиши иҷтимоӣ, тағйироти меъёрӣ, методикаҳо, эътилофҳо, хизматрасониҳои маҳаллӣ ё соҳибкории иҷтимоӣ. Дар ин замина махсусан ҳолатҳое муҳиманд, ки лоиҳаҳои озмоишии оғознамудаи ТҒТ ба қисми низом табдил меёбанд: кӯмаки роӣғони ҳуқуқӣ ба хизматрасонии устувори давлатӣ мубаддал мешавад; тавассути фармоиши иҷтимоӣ хизматрасониҳои рӯзона ва марказҳои бӯҳронӣ мустақам мегарданд; барномаҳои пешгирӣ ва табобати ВИЧ ва сил рушд меёбанд; таҳсилоти фарогир ва механизмҳои дастгирии шахсони дорои маъҷубият пеш бурда мешаванд; марказҳои дастгирии соҳибкорӣ бо филиалҳо дар минтақаҳо таъсис меёбанд; эътилофҳои экологӣ ташаккул меёбанд; хизматрасониҳои маҳаллӣ ба идораи ҷомеаҳо супорида мешаванд; ва мутахассисон, ихтиёрӣён, волидайн ва машваратчиёни омӯзонидашуда истифодаи методикаҳои навро идома медиҳанд.

Вазифаи «расонидани» натиҷаҳои рушд ба гурӯҳҳо ва минтақаҳои дурдаст, канормонда ва осебпазир ин хусусиятҳоро пурра намуда, қобилияти ташкилотҳои ғайритиҷоратиро дар дастрас гардонидани захираҳо, хизматрасониҳо, ҳуқуқҳо ва барномаҳои мавҷуда ба шахсони алоҳида, оилаҳо ва ҷомеаҳои мушаххас инъикос мекунад. Ин вазифа махсусан барои минтақаҳои дурдаст, ҷомеаҳои хурд ва гурӯҳҳои осебпазир аҳамияти хос дорад, зеро дар сатҳи сиёсати миллии ниёзҳо ва манфиатҳои онҳо аксаран ба таври кофӣ инъикос намеёбанд. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ниёзҳо ва мушкилоти аҳолиро аз сатҳи маҳаллӣ муайян намуда, миёни шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ ва маҳаллӣ робитаи муассир барқарор мекунанд, ба онҳо дар гузаштан аз расмиёти зарурӣ мусоидат менамоянд, иттилоотро ба гурӯҳҳое мерасонанд, ки дастрасии онҳо ба воситаҳои маъмулии иртибот ва иттилоот маҳдуд аст, инчунин пешниҳодҳо ва андешаҳои онҳоро ба низомии қабули қарорҳо интиқол медиҳанд. Намунаи барҷастаи чунин фаъолият шабакаи ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Хатлон, Суғд ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мебошад, ки ба ҷомеаҳои дурдасти кӯҳистон кумак, дониш ва иттилооти заруриро дастрас менамоянд.

ХУЛОСА

Дар маҷмӯъ, ин хусусиятҳо нишон медиҳанд, ки саҳми ташкилотҳои ғайридавлатӣ на танҳо дорои ҷанбаҳои институтсионалӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ё мавзӯӣ мебошад. Хусусияти муҳими он дар сифати роҳхалҳои таҳияшуда ифода меёбад: онҳо метавонанд аз лиҳози самти фаъолият беназир, аз ҷиҳати усулҳо наоварона, аз лиҳози истифодаи захираҳо самаранок, аз ҷиҳати натиҷаҳо устувор ва барои аҳоли дастрас бошанд. Маҳз ҳамин табиати саҳм шарҳ медиҳад, ки чаро ташкилотҳои ғайридавлатӣ ҳатто дар ҳолатҳое, ки натиҷаҳои фаъолияти онҳо пурра бо нишондиҳандаҳои стандартӣ омӯрӣ ифода карда намешаванд, ҳамчун иштирокчиёни муҳими рушди ҷомеа боқӣ мемонанд.

12. Хулосаҳои минтақавӣ

Хулосаҳои зер натиҷаҳои асосии таҳлили саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ)-ро дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ҷамъбаст менамоянд.

- 01** | Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ба иштирокчиҳои устувори рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ табдил ёфтаанд. Саҳми онҳо дар иқтисодиёт, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, баланд бардоштани сифати идоракунии, рушди маҳаллӣ, ҳифзи ҳуқуқ, кор бо гурӯҳҳои осебпазир ва иштирок дар бахшҳои калидии рушд зоҳир мегардад. Ин ҳолат имкон медиҳад, ки ТҒТ ҳамчун яке аз ниҳодҳои доимии таъсиргузор ба сифати хизматрасониҳо, дастрасии аҳоли ба дастгирӣ ва татбиқи амалии афзалиятҳои давлатӣ арзёбӣ карда шаванд.
- 02** | Саҳми ТҒТ дар минтақа тавассути моделҳои гуногуни милли арзёбӣ мегардад. Қирғизистон саҳми институтсионалии ченшавандаи бахшро беҳтар инъикос менамояд; Қазоқистон бо механизмҳои пешрафтаи шарикӣ ТҒТ ва давлат фарқ мекунад; Ўзбекистон дорои инфрасохтори рӯ ба тавсеаи ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва молиявӣ дастгирии ТҒТ мебошад; Тоҷикистон иштироки коршиносии ТҒТ-ро дар равандҳои стратегӣ ва байниидоравӣ нишон медиҳад; Туркманистон бошад, ҳамгироии ташкилотҳои ҷамъиятиро бо афзалиятҳои давлатӣ ва барномаҳои дорои аҳаммияти иҷтимоӣ таҷассум менамояд. Ин моделҳо роҳҳои гуногуни зоҳиршавии саҳми инъикос намуда, имкони арзёбии онро бидуни муқоисаи мустақими кишварҳо аз рӯи як меъёри ягона фароҳам месозанд.
- 03** | Саҳми институтсионалии ТҒТ аҳаммияти иқтисодии ин бахшро тасдиқ менамояд. ТҒТ ҷойҳои корӣ таъсис медиҳанд, музди меҳнат пардохт мекунад, молу хизматрасониҳоро харидорӣ менамоянд, захираҳои молиявиро ҷалб мекунад, дар тақсими маблағҳо ба манфиати ҳадафҳои ҷамъиятӣ иштирок менамоянд ва ба ташаккули даромадҳои андоз мусоидат мекунад. Аммо маълумоти пурраи миқдорӣ барои ҳамаи кишварҳо дастрас нест. Аз ин рӯ, таҳлили минтақавӣ бояд фарқиятҳои низомӣ омор, ҳисоботдиҳӣ ва ҷудо намудани ТҒТ-ро дар маълумоти милли ба назар гирад.
- 04** | Фаъолияти оинномавии ТҒТ таъсирҳои иловагии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва идоракуниро ба вуҷуд меорад. Тавассути барномаҳо ва хизматрасониҳои худ онҳо соҳибкорӣ, шугли мустақилона, малакаҳои иқтисодӣ, соҳибкориҳои иҷтимоӣ, инфрасохтори маҳаллӣ, дастрасӣ ба ҳуқуқҳо, кӯмак дар ҳолатҳои бӯҳронӣ, барқарорсозӣ, иштироки шаҳрвандон ва бозхурди ҷомеаҳоро рушд медиҳанд. Ин таъсирҳо аксар вақт берун аз доираи ҳисоботи мустақими ташкилотҳо ба вуҷуд меоянд, зеро онҳо дар беҳтар гардидани имкониятҳои шаҳрвандон, устувории оилаҳо, фаъолнокии ҷомеаҳо ва сифати қарорҳои маҳаллӣ ифода меёбанд.
- 05** | Қавитарин ҷонибҳои ТҒТ ба ҳадафнокӣ, чандирӣ, навоварӣ ва қобилияти кор бо вазъияти мушаххаси ҳаётии шахс ё ҷомеа алоқаманд мебошанд. ТҒТ барои гурӯҳҳо ва мушкилоте роҳҳалҳо пешниҳод мекунад, ки фарогирии онҳо тавассути барномаҳои оммавӣ душвортар аст. Ба чунин гурӯҳҳо шахсони аз хушунат зарардида, маъюбон, муҳоҷирон, шахсони бе ҳуҷрат, беморони гирифтори бемориҳои вазнин, занони деҳот, ҷавонон, шахсони солманд ва сокинони минтақаҳои дурдаст дохил мешаванд.
- 06** | ТҒТ тавассути фаъолияти коршиносӣ давлатро тақвият мебахшанд. Онҳо барои барномаҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ пешниҳодҳо таҳия намуда, захираҳои иловагиро ҷалб мекунад ва дар соҳаҳои хизмат мерасонанд, ки барои давлат донишҳои махсус заруранд. Чунин саҳм ба баланд шудани сифати қарорҳои давлатӣ ва гуногуншаклии онҳо мусоидат мекунад.

- 07** ТҒТ инчунин давлатро тавассути бозхурд ва иштирок дар татбиқи қарорҳо тақвият медиҳанд. Онҳо дар муайян намудани ниёзҳои аҳоли, иштирок дар гурӯҳҳои корӣ ва платформаҳои ҷамъиятӣ, гузаронидани мониторинг ва таъмини робита бо баҳрабарандагон саҳм мегузоранд. Ин нави саҳм мутобиқати қарорҳои давлатӣ ба шароити воқеии татбиқи онҳоро афзоиш медиҳад.
- 08** Харитаи мавзӯии фаъолияти ТҒТ фарогирии васеи самтҳои фаъолияти онҳоро нишон медиҳад. Ташкилотҳо дар соҳаҳои тандурустӣ, маориф, баробарии гендерӣ ва ҳамгироии иҷтимоӣ, дастрасӣ ба адолати судӣ, ҳифзи муҳити зист ва иқлим, мубориза бо камбизоатӣ, рушди маҳаллӣ, сиёсати ҷавонон, фарҳанг ва таҳкими ҳамбастагии иҷтимоӣ фаъолият менамоянд. Дар ҳар як бахш онҳо вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд: хизмат мерасонанд, омӯзиш мегузаронанд, машварат медиҳанд, ҳуқуқҳоро ҳимоя мекунанд, дар таҳияи қарорҳо иштирок менамоянд, захираҳоро ҷалб мекунанд, ҷомеаҳоро сафарбар месозанд ва усулҳои навро ҷорӣ менамоянд.
- 09** Маҳдудияти асосии заминаи далелии минтақавӣ сатҳи пасти муқоисашавандагии маълумот оид ба натиҷаҳо ва таъсирот мебошад. Дар кишварҳо бақайдгирии ташкилотҳо, баъзе ҷараёнҳои молиявӣ, лоиҳаҳо, ҷорабиниҳо, хизматрасониҳо ва шумораи баҳрабарандагон нисбатан беҳтар ба қайд гирифта мешаванд, аммо тағйироти дарозмуддат дар вазъи шаҳрвандон, сифати хизматрасониҳо, устувории ҷомеаҳо, самаранокии сиёсати давлатӣ ва фаъолнокии иқтисодии баҳрабарандагон камтар инъикос мегарданд. Ин ҳолат имкони арзёбии ҳамаҷонибаи саҳми ТҒТ-ро маҳдуд намуда, самти муҳимми такмилро муайян месозад.
- 10** Тақвияти минбаъдаи эътирофи нақши ТҒТ гузаришро аз тавсифи фаъолияти онҳо ба арзёбии низомноки саҳмашон талаб мекунанд. Барои ин маълумоти бештар муқоисашаванда, механизмҳои худбаҳодиҳӣ, пешниҳоди мунтазами маълумот оид ба натиҷаҳо, низомии нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдории таъсир, ба ҳисоб гирифтани саҳми ТҒТ дар низомҳои давлатӣ ва оморӣ, инчунин истифодаи фаъоли мисолҳои зарур аст, ки тағйироти воқеиро дар вазъи одамон, ҷомеаҳо ва минтақаҳо нишон медиҳанд. Чунин тағйирот саҳми ТҒТ-ро барои давлат, ҷомеа, бахши хусусӣ ва шарикони байналмилалӣ намоёнтар мегардонад.
- 11** ТҒТ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ на танҳо ҳамчун пешниҳодкунандагони хизматрасониҳо, шарикони давлат ва иштирокчиёни иқтисодиёт амал мекунанд, балки омили муҳими беҳтар намудани шароити рушд низ ба ҳисоб мераванд. Саҳми онҳо махсусан дар ҳолатҳои назаррас аст, ки зарурати баланд бардоштани сифати татбиқи қарорҳо, коҳиш додани монеаҳо барои хоҷагиҳои хонаводагӣ ва соҳибкорон, рушди инфрасохтори маҳаллӣ, таъмини устувории хизматрасониҳо ва фароҳам сохтани муҳити мусоид барои фаъолияти иқтисодӣ вуҷуд дорад.
- 12** Яке аз хулосаҳои асосии минтақавӣ дар он ифода меёбад, ки ТҒТ ба фазои сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ, ҳарчанд асосан ба таври ғайримустақим, таъсири мунтазам мерасонанд. Ин таъсир тавассути рушди малакаҳо, дастгирии шуғли мустақилона ва соҳибкорӣ, иштирок дар беҳтарсозии инфрасохтор ва хизматрасониҳо, баланд бардоштани шаффофияти татбиқи барномаҳо ва ташкили каналҳои бозхурд амалӣ мегардад, ки ба давлат имкон медиҳанд маҳдудиятҳои воқеии рушди маҳаллиро дақиқтар муайян намояд.

13. Тавсияҳо

Тавсияҳое, ки дар асоси таҳлили ҷамъбасти таҳия шудаанд, ба баланд бардоштани намоёнии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ), беҳтар намудани сифати маълумот, рушди механизмҳои устувори шарикӣ ва гузариш аз тавсифи фаъолият ба арзёбии натиҷаҳо равона гардидаанд. Ин тавсияҳо ба мақомоти давлатӣ, ҳудуди ТҒТ, маблағгузoron, муассисаҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва иштирокчиёни эҳтимолии рӯзномаи минтақавии арзёбии саҳми бахши шаҳрвандӣ пешниҳод мешаванд.

13.1. Барои мақомоти давлатӣ (пешниҳодҳо оид ба рушди минбаъдаи шарикӣ байнисоҳавӣ)

Рушди низоми муназзами баҳисобгирии бахши ТҒТ

Ба мақомоти давлатӣ тавсия дода мешавад, ки баҳисобгирии омории бахши ТҒТ-ро тавассути ҷорӣ намудани ҳисоби ёрирасон (сателлитӣ) дар низоми ҳисобҳои миллӣ тақвият бахшанд. Ҳамзамон зарур аст, ки байни ташкилотҳои ба қайд гирифташуда, амалкунанда ва фаъолона коркунанда фарқ гузошта шавад. Инчунин бояд нишондиҳандаҳои шуғл, музди меҳнат, андозҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ, гардиши молиявӣ, меҳнати ихтиёрӣ ва сарчашмаҳои маблағгузорӣ ба ҳисоб гирифта шаванд. Чунин равиш имкон медиҳад, ки ТҒТ ҳамчун омили мустақили рушд дар бахшҳои гуногун баррасӣ гардида, дар таҳия ва татбиқи стратегияҳо, барномаҳо ва нақшаҳои давлатӣ ба инобат гирифта шавад. Ғайр аз ин, ташкили мубодилаи мунтазами маълумот байни мақомоти адлия, андоз, омор ва вазоратҳои соҳавӣ аҳаммияти муҳим дорад. Ин амал имкон медиҳад, ки тасвири пурратар оид ба шумораи ташкилотҳо, сатҳи фаъолияти онҳо, шуғл, маблағгузорӣ, андозҳо, хизматрасониҳо, кори ихтиёрӣ ва фарогирии баҳрабарандагон ба даст оварда шавад.

Гузариш аз баҳисобгирии чорабиниҳо ба арзёбии натиҷаҳо

Дар низомҳои маблағгузории давлатӣ, фармоиши иҷтимоӣ, грантҳо ва барномаҳои муштарак муҳим аст, ки на танҳо шумораи чорабиниҳо ва иштирокчиён, балки тағйироте, ки барои баҳрабарандагон, хизматрасониҳо, ҷомеаҳо ва низоми идоракунии ба вуҷуд меоянд, ба назар гирифта шаванд. Ин раванд таҳияи нишондиҳандаҳои дақиқи натиҷаҳо, ҷамъовариҳои бозхурди гирандагони хизматрасонӣ ва таҳлили мунтазами устувории дастовардҳои талаб менамояд.

Истифодаи васеътари имкониятҳои ТҒТ барои пешниҳоди маълумот аз маҳал («аз ҷойҳо»)

ТҒТ дорои маълумоти амалӣ дар бораи ниёзҳои аҳоли, монетаҳои дастрасӣ ба хизматрасониҳо, вазъи гурӯҳҳои осебпазир ва мушкилоти татбиқи ислоҳот дар сатҳи маҳаллӣ мебошанд. Аз ин рӯ, ба мақомоти давлатӣ зарур аст, ки чунин маълумотро дар мониторинги барномаҳо, арзёбии хизматрасониҳо, машварат оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва банақшагирии тадбирҳои дастгирӣ истифода баранд, махсусан дар мавриди аҳолии деҳот, минтақаҳои дурдаст ва гурӯҳҳои осебпазир.

Рушди механизмҳои дохилии маблағгузории ТҒТ

Дар кишварҳое, ки имкониятҳои дохилии маблағгузории ТҒТ маҳдуданд, аз ҷумла Қирғизистон ва Тоҷикистон, зарур аст, ки воситаҳои устувори маблағгузории хизматрасониҳои ТҒТ рушд дода шаванд. Ба чунин воситаҳо фармоиши иҷтимоӣ, барномаҳои грантӣ, маблағгузории муштарак, барномаҳои маҳаллӣ ва созишномаҳои дарозмуддат оид ба хизматрасониҳои махсус дохил мешаванд. Ин тадбирҳо вобастагии хизматрасониҳои муҳимро аз маблағгузории кӯтоҳмуддати хориҷӣ коҳиш медиҳанд. Ҳамчунин зарур аст, ки механизмҳои миллии маблағгузории хизматрасониҳои машваратӣ ва коршиносии ТҒТ таъсис дода шаванд.

Дастгирии ТҒТ-и маҳаллӣ (ҷамоатӣ ва минтақавӣ)

Таваҷҷуҳи махсусро ТҒТ-и берун аз пойтахтҳо ва шаҳрҳои калон, инчунин ташкилотҳое, ки бо эҳтиёҷоти маҳаллӣ ва гурӯҳҳои осебпазир кор мекунанд, талаб менамоянд. Барои онҳо грантҳои хурд, тартиботи соддакардашудаи дастрасӣ ба маблағгузорӣ, фондҳои минтақавии дастгирӣ (масалан, бастаи грантҳо аз фондҳои рушди зермиллӣ/минтақавӣ), кумаки машваратӣ ва коҳиши бори зиёди маъмури муфид мебошад.

Рушди маблағгузори бисёрсола ва устувор (барои мақомоти давлатӣ ва донорҳо)

Маблағгузори кӯтоҳмуддати лоиҳавӣ устувории натиҷаҳои лоиҳаҳо, хизматрасониҳо, кадрҳо ва низоми мониторингро маҳдуд мекунанд. Барои ташкилотҳое, ки хизматрасониҳои дорои аҳамияти ҷамъиятӣ пешниҳод мекунанд ё бо гурӯҳҳои дастрас кор мекунанд, созишномаҳои бисёрсола, дастгирии хароҷоти асосии фаъолияти ҷорӣ, рушди фармоиши иҷтимоӣ ва маблағгузори рушди ташкилот аҳамияти махсус доранд.

Истифодаи имкониятҳои ТҒТ барои беҳтар кардани муҳити сармоягузорӣ дар сатҳи маҳаллӣ

Ба мақомоти давлатӣ зарур аст, ки имкониятҳои ТҒТ-ро на танҳо дар соҳаи иҷтимоӣ, балки дар муайян кардани монеаҳо, ки рушди минтақаҳо, соҳибкорӣ ва ташаббусҳои хусусиро маҳдуд мекунанд, васеъ истифода баранд. Ин масъала дастрасӣ ба иттилоот, сифати хизматрасониҳои маҳаллӣ, маҳдудиятҳои зерсохторӣ, малакаҳои аҳоли ва бозгашти маълумот оид ба иҷрои барномаҳо дар бар мегирад.

Ба назар гирифтани маълумоти ТҒТ ҳангоми такмили барномаҳои рушди бахши хусусӣ

Ҳангоми таҳия ва ислоҳи барномаҳои дастгирии соҳибкорӣ, шуғл, худшугл ва рушди маҳаллӣ муҳим аст, ки маълумоти амалӣ ба таври низомнок ба назар гирифта шавад. Одатан ҳукуматҳо ин корро тавассути ҳамкорӣ бо иттиҳодияҳои соҳибкорӣ анҷом медиҳанд. Аммо дар таркиби онҳо асосан соҳибкории устувор қарор дорад. Дар ҳоле ки ТҒТ маълумотро дар ҷараёни кор бо аҳоли, ҷомеаҳо ва соҳибкорони навҷӯ ҷамъоварӣ мекунанд. Ба назар гирифтани ин навъи маълумоти ТҒТ имкон медиҳад, ки тадбирҳо дақиқтар татбиқ шуда, онҳо мақсадноктар гарданд ва фарқияти байни ислоҳоти расмӣ ва шароити воқеии татбиқи он коҳиш ёбад.

Арзёбии на танҳо иштироки ТҒТ, балки саҳми он дар беҳтар кардани муҳити соҳибкорӣ

Барои баланд бардоштани сифати идоракуни зарур аст, ки на танҳо шумораи машваратҳо, созишномаҳо ва лоиҳаҳо бо иштироки ТҒТ, балки натиҷаҳои чунин иштирок низ ба ҳисоб гирифта шаванд: оё хизматрасониҳо ва зерсохтор беҳтар шудаанд, оё монеаҳо барои соҳибкорон коҳиш ёфтаанд, оё иҷрои тадбирҳо равшантар ва пешгӯишавандатар гардидааст ва оё шароити устувортари фаъолияти иқтисодӣ ба вучуд омадааст.

13.2. Барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ

Рушди мониторинг, арзёбӣ ва моделҳои устувори фаъолият

Барои ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ муҳим аст, ки малакаҳои назорат ва арзёбиро тақвият диҳанд, нишондиҳандаҳои асосии натиҷаҳо истифода баранд, соҳибкории иҷтимоиро рушд диҳанд, худмаблағгузори қисманро қорӣ намоянд, ҳамкориро бо бахши хусусӣ ва мақомоти маҳаллӣ густариш диҳанд. Ин тадбирҳо устувори ташкилотҳо баланд бардошта, имкон медиҳанд саҳми онҳо берун аз лоиҳаҳои алоҳида равшантар намоён гардад.

Беҳтар ҳуҷҷатгузори кардани натиҷаҳо ва тағйирот барои баҳрабарандагон

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бояд механизмҳои худбаҳодиҳӣ ва ҷамъоварии маълумотро тақвият диҳанд: ки кӣ хизмат мегирад, кадом хизматрасонӣ пешниҳод мешавад, пас аз гирифтани дастгирӣ чӣ тағйирот ба вуҷуд омадааст ва кадом монеаҳо коҳиш ёфтаанд. Муҳим аст, ки фарогирӣ ва натиҷаҳо сабт шаванд, аз ҷумла: дастрасӣ ба хизматрасониҳо, шуғл, коҳиши осебпазирӣ, тағйирӣ амалияи муассисаҳо, қабули қарорҳо ва устувори хизматрасониҳои таъсисёфта.

Наشري ҳисоботҳои ҷамъбасти ва барои ҷомеа фаҳмо

Ҳисоботи оммавӣ бояд на танҳо барои маблағгузoron ва мақомоти давлатӣ, балки барои шахравдон низ равона шаванд. Ҳисоботҳои кӯтоҳ, фаҳмо, бо рақамҳо, намунаҳои тағйирот, тавсифи хароҷот, натиҷаҳо ва шарикӣ ба баланд шудани эътимод ба бахш мусоидат мекунанд ва саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратиро барои ҷомеа, соҳибкорон ва ҷомеаҳои маҳаллӣ равшантар месозанд. Муҳим аст, ки чунин ҳисоботҳо дар шакли ҷамъбасти таҳия шаванд, на танҳо дар сатҳи як ташкилот. Барои нишон додани фарогирӣ ҷуғрофӣ ва мавзӯӣ, ташкилотҳо бояд ҳамроҳанг шуда, ҳисоботҳои ҷамъбасти ва барои ҷомеа фаҳморо дар асоси низомии оддӣ нишондиҳандаҳои саҳм ва таъсир таҳия ва нашр намоянд.

Нишон додани саҳм дар беҳтар намудани фазои сармоягузори ва рушди бахши хусусӣ

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бояд на танҳо натиҷаҳои иҷтимоӣ ва фарогириро, балки саҳми худро дар беҳтар шудани муҳити иқтисодӣ низ мунтазам ҳуҷҷатгузори кунанд: рушди малакаҳо, дастгирии соҳибкорӣ, коҳиши монеаҳои маҳаллӣ, иштирок дар беҳтарсозии зерсохтор ва хизматрасониҳо, инчунин фароҳам овардани шароити устувортари фаъолияти иқтисодӣ дар сатҳи маҳаллӣ.

Пайвастанӣ равшантари натиҷаҳои иҷтимоӣ бо таъсирҳои иқтисодӣ

Ҳангоми пешниҳоди натиҷаҳо муҳим аст, ки нишон дода шавад чӣ гуна лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва таълимии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба натиҷаҳои иқтисодӣ табдил меёбанд: шуғл, худшуглӣ, афзоиши даромад, коҳиши хароҷот, беҳтар шудани сифати қарорҳои соҳибкорони хурд ва беҳтар шудани шароити сармоягузори дар лоиҳаҳои маҳаллӣ.

13.3. Барои маблағгузoron

Дастгирии рушди институтсионалии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ

Маблағгузoron бояд на танҳо фаъолияти лоиҳавӣ, балки рушди ҳуди ташкилотҳо низ дастгирӣ намоянд: низомии мониторинг ва арзёбӣ, баҳисобгирии рақамии баҳрабарандагон, ҳисоботи оммавӣ, идоракунии молиявӣ, робита бо ҷомеа, устувори кадрҳо ва рушди шабакаҳои минтақавӣ.

Дастгирии арзёбии таъсир ва нишондиҳандаҳои муқоисашаванда

Дастгирии арзёбии таъсир бояд қисми ҳатмии маблағгузориҳои лоиҳаҳо ва барномаҳо гардад. Маблағгузориҳои метавонанд дар ягонагии нишондиҳандаҳои асосӣ, рушди воситаҳои умумии ҷамъовариҳои маълумот, маблағгузориҳои арзёбии мустақил ва табодули таҷриба дар сатҳи минтақа саҳм гузоранд, то натиҷаҳо байни кишварҳо ва бахшҳо қобили муқоиса гарданд.

Маблағгузориҳои бояд на танҳо лоиҳаҳои иҷтимоӣ ва хизматрасониҳои дастгирӣ кунанд, балки самтҳоеро низ, ки ба беҳтар шудани муҳити рушд таъсир мерасонанд: рушди малакаҳои соҳибкорӣ, зерсохтори маҳаллӣ, дастрасии рақамӣ, устувориҳои хизматрасониҳо, каналҳои бозхурд ва лоиҳаҳо, ки ба фазои сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ дар сатҳи маҳаллӣ таъсир мерасонанд.

13.4. Барои муассисаҳои тадқиқотӣ

Рушди усулҳои арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ

Ба муассисаҳои таҳқиқотӣ зарур аст, ки усулҳои арзёбиро ба навъҳои гуногуни ТҒТ мутобиқ намоянд: ташкилотҳои хизматрасон, ҳомии ҳуқуқ, коршиносӣ, хайриявӣ, маҳаллӣ, шабакавӣ ва соҳибкории иҷтимоӣ. Арзёбии саҳм набояд танҳо ба нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, андоз ва шуғл маҳдуд гардад; он бояд маҷмӯи нишондиҳандаҳои институтсионалӣ, саҳми функционалӣ, хусусиятҳои сифатӣ ва тағйироти воқеии зиндагии одамонро дар бар гирад. Ҳамчунин зарур аст, ки усулҳои арзёбии сифатӣ таъсири иҷтимоӣ рушд дода шаванд, ки на танҳо фарогирӣ ва шумораи фаъолиятҳо, балки тағйирот дар ҳаёти одамонро низ ба назар мегиранд.

Ба муассисаҳои таҳқиқотӣ ҳамчунин зарур аст, ки арзёбии саҳми иҷтимоӣ ва институтсионалии ТҒТ-ро бо чен кардани таъсири онҳо ба муҳити сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ такмил диҳанд. Ин метавонад нишондиҳандаҳоеро дар бар гирад, ки ба рушди малакаҳо, дастгирии худшӯғл ва соҳибкории хурду миёна, беҳтар намудани хизматрасониҳо ва зерсохтори маҳаллӣ, коҳиши монеаҳо барои фаъолияти иқтисодӣ ва баланд бардоштани пешбинишавандагии иҷроӣ барномаҳои рушд марбутанд.

13.5. Барои рӯзномаи муштаракӣ минтақавӣ

Ташаккули пойгоҳи ягонаи донишҳо ва нишондиҳандаҳо

Ба кишварҳои минтақа ва созмонҳои шарик мувофиқ аст, ки маҷмӯи ягонаи нишондиҳандаҳо таҳия намоянд (нигаред ба пешниҳодҳо дар Замимаи 3-и ҳамин гузориш), пойгоҳи минтақавӣ мисолҳо, дастури методӣ оид ба арзёбии саҳми ТҒТ ва платформаи табодули таҷрибаҳо таъсис диҳанд. Чунин рӯзнома метавонад тавассути шаклҳои ҷамоагасозӣ ё машваратӣ, аз ҷумла платформаҳои минтақавӣ бахши ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташкилотҳои таҳқиқотӣ ва шарикони давлатӣ рушд ёбад.

Дар сатҳи минтақавӣ зарур аст, ки маҷмӯи ҳадди ақали нишондиҳандаҳои қобили муқоиса ташаккул дода шаванд, ки имкон медиҳанд саҳми ТҒТ на танҳо дар соҳаи иҷтимоӣ, балки дар беҳтар кардани шароити рушд низ арзёбӣ гардад: дастгирии соҳибкорӣ, муҳити сармоягузориҳои маҳаллӣ, зерсохтор, устувориҳои хизматрасониҳо ва сифати ҳамкорӣ байни давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаҳо. Чунин ҷаҳорчӯба саҳми ТҒТ-ро барои ниҳодҳои иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва шарикони рушд равшантар ва фаҳматар мегардонад.

Тақвияти ҳамкории байналмилалӣ ТҒТ дар минтақа ва берун аз он

Ба ҳуди ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ кишварҳои Осиёи Марказӣ зарур аст, ки табодули таҷриба, омӯзиши муштарак, шабакаҳои мавзӯӣ ва шарикиро бо ташкилотҳои кишварҳои дигари минтақа ва фазои васеи байналмилалӣ фаъолона рушд диҳанд. Чунин ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки таҷрибаҳои муваффақ зудтар паҳн шаванд, равишҳои арзёбии натиҷаҳо муқоиса карда шаванд, меъёрҳои ягонаи кор бо маълумот рушд ёбанд, малакаҳои касбӣ тақвият дода шаванд ва ташаббусҳои муштарак оид ба масъалаҳои фаромарзӣ ё минтақавӣ амалӣ гарданд.

Иштирок дар платформаҳои ҳамкории байнисоҳавӣ дар сатҳи минтақавӣ

Ба ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ зарур аст, ки аз иродаи сиёсии роҳбарони кишварҳои минтақа, ки дар Консепсияи «Осиёи Марказӣ — 2040» ифода ёфтааст, истифода баранд ва ба таври васеъ дар платформаҳои минтақавии ҳамкорӣ, ки иштирокчиёни соҳаҳои гуногун, махсусан намоёндагони мақомоти давлатӣ, ро дар бар мегиранд, ҷалб шаванд. Маҳз дар чунин платформаҳо саҳми ТҶТ метавонад бештар намоён, бештар эътирофшуда ва дар ниҳоят бештар натиҷабахш гардад. Таваҷҷуҳи махсус бояд ба платформаҳои дода шавад, ки дар онҳо ҳамкорӣ оид ба мавзӯҳои фарогир бо иштироки мақомоти идоракунии рушд меёбад.

Масалан, бо назардошти рисолати ТҶТ дар расонидани рушди иҷтимоӣ то минтақаҳои дурдаст, дастнорас ва осебпазир, ТҶТ метавонанд яке аз шарикони асосии Шӯрои худидоракунии маҳаллӣ ва рушди маҳаллӣ дар Осиёи Марказӣ, ки таъсиси он дар соли 2026 дар назар аст, гарданд. Ин шӯро, аз ҷумла, ба густариш ва тақмили таҷрибаҳои рушди минтақаҳои дурдаст, душвордастрас ва осебпазир равона шудааст.

Тавсияҳои дар боло зикршуда маҷмӯи тавсияҳои гузоришҳои кишварӣ нестанд, зеро онҳо ҷанбаҳои умумии марбут ба арзёбии саҳми ТҶТ дар тамоми минтақаи Осиёи Марказиро инъикос мекунанд. Тавсияҳои марбут ба ҳар як кишвар дар гузоришҳои алоҳидаи кишварӣ дастрас мебошанд. Барои маълумоти умумӣ дар поён самтҳои асосии кишварӣ барои тавсияҳои умумӣ оварда шудаанд.

13.6. Самтҳои кишварӣ барои ба назар гирифтани ҳангоми татбиқи тавсияҳо

Қазоқистон

рушди ҳамгироии байниидоравии маълумот дар бораи ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, аз ҷумла маълумоти бақайдгирӣ, омор, мақомоти андоз, фармоиши иҷтимоии давлатӣ, маблағгузорию грантӣ ва хизматрасониҳои иҷтимоӣ; баррасии имконияти ҷорӣ намудани ҳисоби ёрирасони бахши ғайритиҷоратӣ ва усули баҳисобгирии меҳнати ихтиёрӣ; тақвияти арзёбии мустақили натиҷаҳои лоиҳаҳо, то гузариш аз баҳисобгирии чорабиниҳо ва фарогирӣ ба арзёбии тағйироти устувор дар ҳаёти гирандагони хизматрасонӣ таъмин гардад.

Қирғизистон

баррасии имконияти ҷорӣ намудани ҳисоби ёрирасони бахши ғайритиҷоратӣ ва усули баҳисобгирии меҳнати ихтиёрӣ; тақими механизми устувори арзёбии мунтазами саҳми ТҶТ дар иқтисод, идоракунии ва рушди иҷтимоӣ; таъмини ҷамъбасти оммавии маълумот оид ба шуғл, андозҳо, воридоти молиявӣ, харидҳо ва арзиши иловашудаи соҳа; рушди ҳударзёбии ТҶТ ва ҳисоботдиҳии оммавӣ оид ба натиҷаҳо, то саҳми институтсионалии ченшаванда бо арзёбии равшантари тағйироти иҷтимоӣ ва сифатӣ пурра гардад.

Ўзбекистон

дар баробари рушди портали ТҶТ, грантҳои давлатӣ, фармоиши иҷтимоӣ, фондҳои ҳудудӣ ва шӯроҳои ҷамъиятӣ, зарур аст, ки ТҶТ-и минтақавӣ тақвият дода шаванд, бори зиёди маъмурий коҳиш дода шавад, маблағгузорию бисёрсола рушд ёбад ва таҷрибаҳои муваффақ васеъ гардонда шаванд. Таваҷҷуҳи махсус бояд ба шинохти ҷамъиятии ТҶТ дода шавад: шаҳрвандон бояд нақши амалии ин бахшро равшантар дарк кунанд ва ҳисоботдиҳии оммавии натиҷаҳо рушд ёбад, то саҳми ТҶТ дар повестҳои давлатӣ, маҳаллӣ ё сохторҳои бузурги хайриявӣ гум нашавад ва ҳамчун саҳми мустақили бахши шаҳрвандӣ намоён бошад.

Тоҷикистон

дастгирии иштироки коршиносии ташкилотҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар гурӯҳҳои кории байниидоравӣ, банақшагирии стратегӣ, мониторинг ва арзёбии барномаҳои давлатӣ; рушди механизмҳои ба ҳисоб гирифтани пешниҳодҳои ТҶТ ва бозгашти иттилоот дар бораи қабул ё рад шудани онҳо; тақвияти шабакаҳои минтақавӣ, соҳибкории иҷтимоӣ, шаффофияти рақамии ташкилотҳо ва вазифаи «расонидани» рушд то гурӯҳҳо ва минтақаҳои дурдаст, истисношуда ва осебпазир, махсусан дар самтҳои, ки ба коршиносии дарозмуддат ниёз доранд. Баррасии имконияти ҷорӣ намудани ҳисоби ёрирасони бахши ғайритиҷоратӣ ва усули баҳисобгирии меҳнати ихтиёрӣ.

Туркманистон

рушди баррасиҳои ҷамъбасти бахш ва дастрасӣ ба маълумоти бе шахсият, ки имкон медиҳад саҳми ташкилотҳои ҷамъиятӣ беҳтар намоён гардад, бе вайрон кардани тартиботи миллии дастрасӣ ба иттилоот; ташаккули нишондиҳандаҳои сифатии таъсири иҷтимоӣ, махсусан дар соҳаҳои ҳифзи иҷтимоӣ, сиёсати ҷавонон, фарҳанг, экология, рушди касбӣ ва дастгирии шахсони дорои маъюбият; дастгирии табодули таҷриба байни пойтахт ва минтақаҳо, то саҳми бахш на танҳо тавассути лоиҳаҳо, балки тавассути нақши иҷтимоӣ ва институтсионалии он дар иҷрои афзалиятҳои давлатӣ дар сатҳи маҳаллӣ арзёбӣ гардад.

Замимаи

Замимаи 1. Рӯйхати адабиёт ва манбаъҳо барои баррасии адабиёт

- [1] Вебер М. Чамъият ва иқтисод (Economy and Society). Беркли: Донишгоҳи Калифорния, 1978; Вебер М. Сиёсат ҳамчун касб (Politics as a Vocation). Филадельфия: Fortress Press, 1965; наشري русӣ: Вебер М. Асарҳои мунтахаб. Маскав: Прогресс, 1990.
- [2] Suchman M. C. Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches // Academy of Management Review. 1995. Vol. 20. No. 3.
- [3] United Nations. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York: United Nations, 2003.
- [4] United Nations. Satellite Account on Non-profit and Related Institutions and Volunteer Work. New York: United Nations, 2018.
- [5] UNDP, ICNL. Legal Frameworks for Civic Space: A Practical Toolkit. New York: United Nations Development Programme; International Center for Not-for-Profit Law, 2021.
- [6] CIVICUS. Civil Society Index: Methodology / Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. Йоханнесбург: CIVICUS, нашрҳои гуногун.
- [7] Casey J. Comparing Nonprofit Sectors Around the World: What Do We Know and How Do We Know It? // Journal of Nonprofit Education and Leadership. 2016. Vol. 6. No. 3.
- [8] Kelly L., Kilby P., Kasynathan N. Impact Measurement for NGOs: Experiences from India and Sri Lanka // Development in Practice. 2004. Vol. 14. No. 3.
- [9] van Staveren I., Webbink E. Civil Society, Aid, and Development: A Cross-Country Analysis. Гаара: Раёсати арзёбии сиёсат ва амалиёт, Вазорати қорҳои хориҷии Нидерландия, 2012.
- [10] Schmitz H. P., Raggo P., van der Vijfeijken T. NGO Accountability: A Conceptual Review across the Engaged Disciplines // International Studies Review. 2021. Vol. 23. No. 3.
- [11] Kilby P. Accountability for Empowerment: Dilemmas Facing Non-Governmental Organizations // World Development. 2006. Vol. 34. No. 6.
- [12] Kilby P. Nongovernmental Organizations and Accountability in an Era of Global Anxiety // The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations. 2004. Vol. 5. No. 1.
- [13] Herrold C. E., AbouAssi K. Can Service Providing NGOs Build Democracy? Five Contingent Features // Public Administration and Development. 2023. Vol. 43. No. 1.
- [14] Charities Aid Foundation. World Giving Index; World Giving Report. Лондон: CAF, нашрҳои гуногун.
- [15] ТҒТ: кӯмак дар ҷое, ки намерасад. Саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди Ҷумҳурии Қирғизистон. Бишкек: Институти сиёсати рушд, 2023.
- [16] Шарҳи адабиёт оид ба саҳми ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ТҒТ дар рушди Ҷумҳурии Қирғизистон: маводи таҳлили кабинетӣ. Бишкек, соли нашр номаълум.
- [17] Скокова Ю., Краснопольская И., Задорин И. ва дигарон. Таъсир ва саҳми ТҒТ дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ дар Русия. Гузориши таҳлилий. Маскав: ЦИРКОН; Агентии иттилооти иҷтимоӣ, 2024.
- [18] HSE University. Мониторинги ҳолати ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши ғайритиҷоратӣ. Маскав: НИУ ВШЭ, нашрҳои гуногун.
- [19] Маркази омӯзиши ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши ғайритиҷоратӣ, Донишгоҳи HSE. Таҳқиқоти ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши ғайритиҷоратӣ. Маскав: НИУ ВШЭ, нашрҳои гуногун.
- [20] Британияи Кабир. Қонуни хайрия соли 2011 (Charities Act 2011). Лондон: The Stationery Office, 2011.
- [21] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Стратегияи Комиссияи хайрия 2024–2029. Лондон: Комиссияи хайрия, 2024.
- [22] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Дастурамал оид ба фаъолияти маърифатӣ ва сиёсӣ барои ташкилотҳои хайрия (CC9). Лондон: Комиссияи хайрия, наشري ҷорӣ онлайн.
- [23] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Таҳқиқот оид ба эътимоди ҷамъиятӣ ба ташкилотҳои хайрия ва таҳқиқот бо амонатдорони хайрия, 2025. Лондон: Комиссияи хайрия, 2025.

- [24] Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ. Муҳити сармоягузорӣ (Investment Climate). Вашингтон: Бонки Ҷаҳонӣ, манбаи қорӣи онлайнӣ.
- [25] Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ. Ҷалби шаҳрвандон (Citizen Engagement). Вашингтон: Бонки Ҷаҳонӣ, манбаи қорӣи онлайнӣ.
- [26] OECD. Идоракунии корпоративӣ (Corporate Governance). Париж: OECD, манбаи қорӣи онлайнӣ.
- [27] OECD. Ҳукумати кушода ва иштироки шаҳрвандон; Ҳифз ва рушди фазои шаҳрвандӣ. Париж: OECD, манбаҳои қорӣи онлайнӣ.
- [28] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Ҳисобот ва ҳисоботи солони Комиссияи хайрия 2024–2025. Лондон: Комиссияи хайрия, 2025.
- [29] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Эътимоди ҷамъият ба ташкилотҳои хайрия, 2025. Лондон: Комиссияи хайрия, 2025.
- [30] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Феҳристи ташкилотҳои хайрия: боргирии феҳристи пурра. Лондон: Комиссияи хайрия, маҷмӯаи додаҳои қорӣи онлайнӣ.
- [31] Комиссияи хайрия барои Англия ва Уэлс. Фоидаи ҷамъиятӣ: ҳисоботдиҳӣ (РВЗ). Лондон: Комиссияи хайрия, дастурамали қорӣи онлайнӣ.

Замимаи 2. Рӯйхати адабиёт ва манбаҳои иттилоот

Рӯйхати зерин бе тағйир аз гузоришҳои кишварӣ гирифта шудааст.

Қазоқистон

- 1 Таҳлили таҷрибаи хориҷии арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ... Усть-Каменогорск, 2017.
- 2 Гузориши таҳлилий оид ба вазъи ихтиёриён дар Қазоқистон 2023...
- 3 Гузориши таҳлилий оид ба самаранокии лоиҳаҳои иҷтимоии ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, 2025.
- 4 Нигоҳи оянда ба рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Осиёи Марказӣ–2025...
- 5 Ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ дар Қазоқистон, 2021.
- 6 Донцов С. С. Масъалаҳо ва дурнамои ҳамкории давлат ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ...
- 7 Гузориши ихтиёрии миллий оид ба Ҳадафҳои рушди устувор то соли 2030, 2025.
- 8 Гузориши маҷмӯӣ оид ба бахши ғайриҳукуматӣ, 2020.
- 9 Лоиҳаи ҳуҷҷати сиёсати танзимӣ, 2026.
- 10 Қонуни нави НҲО... 2026.
- 11 Арзёбии саҳми ихтиёрдорӣ... 2020.
- 12 Арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ... 2019.
- 13 Арзёбии захираҳои кадрӣ... 2025.
- 14 Дастур оид ба ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар низоми ҳисобҳои миллий, 2006.
- 15 Маълумоти оморӣ 2021–2024.
- 16 Шушаева К. Т. Ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ ҳамчун институти ҷомеаи шаҳрвандӣ, 2016.
- 17 Манбаҳои электронӣ (egov.kz, adilet.zan.kz).
- 18 Open Budget Survey 2023 – Kazakhstan.
- 19 People's Score Card... 2022.

Қирғизистон

- 1 «Ҳолат ва дурнамои рушди баҳши ғайриҳукумати Қирғизистон». Гузориши таҳқиқотӣ. АЦПГО, Бишкек, 2013. URL: <https://civicspacemonitor.kg/wp-content/uploads/2022/11/otchet-po-issledovaniyu.pdf>
- 2 Can service providing NGOs build democracy? Five contingent features // public administration and development, 2022. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/pad.1985>
- 3 Арзёбии таъсири умумии ҷомеаи шаҳрвандӣ ба рушд дар сатҳи кишвар: равиши таҳлилӣ // Development Policy Review, 2013. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/dpr.12011>
- 4 Чӣ ба шугли ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ таъсир мерасонад? П. Миколайчук. Oeconomia Copernicana, ҷ.12, №3 (2021). URL: <http://economic-research.pl/Journals/index.php/oc/article/view/1907>
- 5 Дастури пурра оид ба арзёбии таъсири иҷтимоӣ. URL: <https://www.sureimpact.com/post/social-impact-assessment>
- 6 Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide // Civicus, 2010 // Civicus, 2010. URL: https://www.civicus.org/images/Assessing_and_Strengthening_CS_Worldwide_2008-2010.pdf
- 7 Tender Document. Civic Engagement for Development (CED) project in Kyrgyzstan, June 2022. URL: www.eda.admin.ch URL: www.eda.admin.ch
- 8 ИПР ҳамчун иҷрокуандаи муштаракӣ лоиҳаи EGED.
- 9 Индекси неқӯаҳволӣ ва рушди ҷавонон дар Ҷумҳурии Қирғизистон. Институти рушди ҷавонон, Бишкек, 2017. URL: <https://www.unicef.org/kyrgyzstan/media/1861/file/Youth%20Wellbeing%20and%20Development%20Index%20in%20Russian.pdf>
- 10 ТҒТ: кумак дар ҷойҳое, ки он намерасад. Саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди Ҷумҳурии Қирғизистон. Бишкек, 2023.
- 11 Civil society, aid, and development: a cross-country analysis. IOB study, Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands, 2012.
- 12 Non-governmental organizations as catalysts of economic growth. G.Rotich, M.Karanja. URL: <https://pwc-kenya.foleon.com/public-sector-infrastructure-insight/public-sector-infrastructure-insight-2020/non-governmental-organisations-as-catalysts-of-economic-growth/>
- 13 URL: <https://pwc-kenya.foleon.com/public-sector-infrastructure-insight/public-sector-infrastructure-insight-2020/non-governmental-organisations-as-catalysts-of-economic-growth/>
- 14 Ҳуҷҷат (манбаъ): URL: https://sti.gov.kg/section/view-pdf?filePath=websti%2F2023%2F11%2F21%2Fstidocuments_d69bd291-4be4-4672-bb6c-87ff1bc1d533.pdf
- 15 Пешгӯии кӯтоҳи оқибатҳо (пешгӯии иҷтимоӣ) дар натиҷаи таъсири манфӣ ҳангоми баррасии лоиҳаи қонун дар бораи ТҒТ ҳамчун «агентҳои хориҷӣ», 2014. URL: <http://www.municipalitet.kg/ru/article/full/821.html>
- 16 Белова Ю. И. Асосҳои идоракунии натиҷабахшии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, 2017. (BStudy.net)
- 17 Е. Борисова, Л. Полищук. Таҳлили самаранокӣ дар баҳши ғайритиҷоратӣ: мушкилот ва роҳҳои ҳал, 2008. ВШЭ, Москва.
- 18 Bell, J., Masoka, J., Zimmerman, S. Nonprofit Sustainability, 2010.
- 19 Varghese, J. A. Financial Sustainability of Non-Profit Organisations, 2021.
- 20 Эътирофи ҷамъиятии ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Қирғизистон, 2019. АУЦА / USAID.
- 21 Нашри махсуси Омори миллий: «Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон», дар доираи дастури СММ оид ба ҳисобҳои миллий (2003).

Тоҷикистон

- 1 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
- 2 Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР-2030).
- 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ».
- 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фармоиши иҷтимоии давлатӣ».
- 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарии мардон ва занон ва имкониятҳои баробари амалисозии онҳо».
- 6 Барномаи миёнамӯҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 (ва лоиҳаи 2026–2030).
- 7 Бонки Осиёи Рушд (БОР). Шарҳи мухтасари ҷомеаи шаҳрвандӣ: Тоҷикистон.
- 8 Бонки Осиёи Рушд (БОР). Арзёбии кишварӣ дар масъалаи гендер: Тоҷикистон.
- 9 БРСММ / Дафтари ҳуқуқи инсон. Ҳисоботи мухтасар оид ба натиҷаҳои арзёбии имкониятҳои ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои дастрасӣ ба адолат ва тавонмандсозии занон.
- 10 Дафтари ҳуқуқи инсон (BHR). Ҳисобот оид ба натиҷаҳои харитасозии ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки дар соҳаи соҳибкории иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият доранд, 2022.
- 11 Ҷумаев У. М. «Индекси платформаҳои иштирок – 2025»: ченкунии сатҳи ҷалб ва иштироки ҷомеаи шаҳрвандӣ дар платформаҳои муқолама (дар мисоли 14 гурӯҳи кории байниидоравии Шӯрои рушди миллий назди Президенти ҚТ). — Душанбе: Ирфон, 2025.
- 12 Ҷумаев У. М. «ИПУ 4 – 14 ГКБИ»: презентатсияи натиҷаҳои таҳқиқот оид ба сатҳи ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ, августи 2025.
- 13 Каримов Ш. Т. «Дар бораи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон» (шарҳи таҳлилий).
- 14 Агентии омор назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. «Солномаи оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2025.
- 15 Ҳисоботи молиявии ҷамъбастии фаъолияти 69 ташкилоти ҷомеаи шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024 (пойгоҳи таҳлилий).
- 16 Стенограммаи мусоҳиба бо роҳбарияти Сарраёсати сиёсати сармоягузори Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ, феввали 2026.
- 17 Стенограммаи мусоҳиба бо роҳбарияти Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати ҚТ, феввали 2026.
- 18 Протоколи муҳокимаи гурӯҳии рӯбарӯ (ФГД) бо иштироки роҳбарони ТҒТ ва коршиносон, Душанбе, 13 феввали 2026.
- 19 Протоколи муҳокимаи гурӯҳии онлайн (ФГД) бо иштироки намояндагони ТҒТ-и минтақавӣ ва Форуми ҳавзавии занон, 14 феввали 2026.
- 20 Кейсҳо ва ҳикояҳои муваффақияти ТҒТ-и Тоҷикистон (Шабакҳои «Умед», эътилофҳои баробарии гендерӣ, шӯроҳои ҳавзавӣ), маҷмӯаи маводҳои солҳои 2025–2026.

Туркманистон

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии Туркманистон

- 1 Конституцияи Туркманистон.
- 2 Қонуни Туркманистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ».
- 3 Қонуни Туркманистон «Дар бораи грантҳо».

Ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномавӣ

- 4 Барномаи миллии рушди иҷтимоию иқтисодии Туркманистон (муқаррароти умумӣ).
- 5 Барномаи давлатии дастгирии сиёсати ҷавонони Туркманистон.
- 6 Стратегияи миллии Туркманистон оид ба тағйирёбии иқлим.
- 7 Нақшаи амали миллий оид ба мубориза бар зидди савдои одамон.
- 8 Нақшаи амали миллий оид ба баробарии гендерӣ.
- 9 Барномаи «Sagly» (тарҷумааш «Саломатӣ»).

Агентҳои расмӣ иттилоотии давлатӣ ва воситаҳои ахбори омма (ВАО)-и Туркманистон

- 10 Агентии давлатии ахборот «Туркменистан сегодня» (TDH).
- 11 Рӯзнамаи «Нейтральный Туркменистан».

12 Рӯзномаи «Туркменистан».

Гузоришҳо ва маводи созмонҳои байналмилалӣ

- 13 Гузоришҳои Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид (ПРООН/UNDP) оид ба лоиҳаҳои муштарак бо ТҒТ-ҳои Туркменистон (аз ҷумла дастгирии техники ба Иттиҳодияи ҳисобдорон).
- 14 Гузоришҳои Фонди кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид (ЮНИСЕФ/UNICEF) оид ба фаъолият дар Туркменистон.
- 15 Гузоришҳои Иттиҳодияи Аврупо (ИА/EU) оид ба лоиҳаҳои муштарак бо ҶМҶОСТ (NRCST).
- 16 Гузоришҳои Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА/OSCE) оид ба лоиҳаҳои муштарак бо ИҶ «Кейик Окара» ва ИҶ «Ынам».
- 17 Гузоришҳои Мақоми Комиссари Олии СММ оид ба паноҳандагон (УВКБ/UNHCR) оид ба лоиҳаҳои коҳиш додани бешаҳрвандӣ дар Туркменистон (муштарак бо ҶМҶОСТ ва ИҶ «Кейик Окара»).
- 18 Маводи Дафтари САҲА оид ба ниҳодҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон (ОДИҲР/ODIHR) (Варшава, ҷаласаҳо бо иштироки ИҶ «Ынам»).

Захираҳои иттилоотӣ ва маводи иттиҳодияҳои ҷамъиятии Туркменистон (аз манбаъҳои кушод ва мусоҳибаҳои гурӯҳии мутамарказ)

- 19 Маводи фаъолият ва ҳисоботи ҷамъиятии Иттиҳодияи саноатчиён ва соҳибкорони Туркменистон (ИССТ).
- 20 Маводи фаъолият ва ҳисоботи ҷамъиятии Иттиҳодияи иқтисодшиносони Туркменистон.
- 21 Маводи фаъолият ва ҳисоботи ҷамъиятии Иттиҳодияи ҳисобдорони Туркменистон.
- 22 Маводи фаъолият ва ҳисоботи ҷамъиятии Иттиҳодияи ҷавонони ба номи Магтымгулии Туркменистон.
- 23 Маводи фаъолият ва ҳисоботи ҷамъиятии Ҷамъияти Миллии Ҳилоли Аҳмари Туркменистон (ҶМҶОСТ/NRCST).
- 24 Маводи Ҷамъияти ҳифзи табиати Туркменистон (ҶҲТТ/NPST).
- 25 Маводи Ҷамъияти нобиноён ва карру-гунгҳои Туркменистон (ҶНКТ/SBDT).
- 26 Маводи Маркази дастгирии шахсони маъҷуб.
- 27 Маводи Иттиҳодияи ҷамъиятии «Кейик Окара».
- 28 Маводи Иттиҳодияи ҷамъиятии «Ынам».
- 29 Маводи Иттиҳодияи ҷамъиятии «Йенме».
- 30 Маводи Иттиҳодияи ҷамъиятии «Мерт».
- 31 Маводи Клуби кӯҳнавардии «Агама».

Маводи таҳқиқоти саҳроӣ (додаҳои сифатӣ)

- 32 Додаҳои ду мусоҳибаи гурӯҳии мутамарказ (МГМ/FGD) бо иштироки 20 ТҒТ-и калидии Туркменистон (гузаронидашуда 27 ва 28 январӣ соли 2026). Навъи додаҳо: транскрипти изҳорот, ёддоштҳои таҳлилий, таҳлили ҳолатҳо (кейс-стадӣ).
- 33 Манбаъҳои ёрирасон (барои методология ва замина)
Қонуни Туркменистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» (нашри якум, соли 2003) (барои баррасии ретроспективӣ).
- 34 Тавсияҳои умумии методологии СММ оид ба арзёбии саҳми ТҒТ-ҳо дар расидан ба Ҳадафҳои рушди устувор (ҲҶҲ/SDGs).
- 35 Солномаи омории соли 2024, Кумитаи давлатии омори Туркменистон.

Ўзбекистон

- 1 Конститутсияи Ҷумҳурии Ўзбекистон. Қабулшуда 8 декабри 1992 сол (бо дарназардошти тағйири иловаҳои охири).
- 2 Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи ташкилотҳои ғайридавлатии ғайритиҷоратӣ». Қабулшуда 14 апрели 1999 сол № 763-І (бо тағйири иловаҳои минбаъда). <https://lex.uz/docs/10863>
- 3 Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар Ҷумҳурии Ўзбекистон». Қабулшуда 15 феввали 1991 сол № 223-ХІІ (бо тағйири иловаҳо).
- 4 Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи кафолатҳои фаъолияти ташкилотҳои ғайридавлатии ғайритиҷоратӣ». Қабулшуда 3 январӣ 2007 сол № ЗРҲ-76.

- 5 Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи шарикии иҷтимоӣ». Қабулшуда 25 сентябри 2014 сол № ЗРУ-376.
- 6 Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи хайрхоҳӣ». Қабулшуда 2 майи 2007 сол № ЗРУ-96.
- 7 Қарори Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 13 апрели 2018 сол № PQ-3666 «Дар бораи тадбирҳои тақмили куллии фаъолияти мақомоти адлия».
- 8 Қарори Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 22 августи 2022 сол № PQ-357 «Дар бораи тадбирҳои ба сатҳи нав баровардани соҳаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар солҳои 2022-2023».
- 9 Қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Ўзбекистон №135 аз 01.03.2025. <https://lex.uz/docs/7413952>
- 10 Вазорати адлияи Ҷумҳурии Ўзбекистон. Портали иттилоотӣ (02.12.2025): маълумот дар бораи муколамаи кушод бо ТҒТ. <https://gov.uz/en/adliya/news/view/107592>
- 11 Портали ТҒТ-и Вазорати адлия (e-ngo.uz): сабти ягона ва маълумоти ҷамъбасти. <https://e-ngo.uz/>
- 12 БРСММ. Арзёбии мустақили барномаи кишварӣ (ICPE), Ўзбекистон, 2025. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>
- 13 Портали ҳукумат: лоиҳаҳои грантӣ ва фармоиши иҷтимоӣ ба ТҒТ (25.12.2024). <https://gov.uz/en/digital/sections/view/31351>
- 14 БРСММ. Барномаи дастгирии соҳибкории занон (WESP). <https://www.undp.org/uzbekistan/projects/women-entrepreneurship-support-programme>
- 15 Созмони Милали Муттаҳид дар Ўзбекистон. Ҳадафҳои рушди устувор дар минтақаи Баҳри Арал (16.09.2023). <https://uzbekistan.un.org/en/246135-empowering-aral-sea-region-localized-leap-towards-sustainable-development-goals>
- 16 Бонки Ҷаҳонӣ. Лоиҳаи фарогирии рақамӣ дар Ўзбекистон (2025). <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099082125080051162/pdf/P179108-b64144dd-4ff9-477b-8c7d-a047df407339.pdf>
- 17 UNDP. ICPE Uzbekistan (Independent Country Programme Evaluation), PDF (2025): <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>
- 18 Government portal dataset: Grant and social order projects submitted to NGOs (gov.uz, update 25.12.2024): <https://gov.uz/en/digital/sections/view/31351>
- 19 UNDP Uzbekistan project page: Women Entrepreneurship Support Programme (WESP): <https://www.undp.org/uzbekistan/projects/women-entrepreneurship-support-programme>
- 20 UNDP: Women Entrepreneurship Support Programme: <https://www.undp.org/uzbekistan/projects/women-entrepreneurship-support-programme>
- 21 UNDP: ICPE Uzbekistan (2025): <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>
- 22 UN Uzbekistan: SDGs in Aral Sea region (16.09.2023): <https://uzbekistan.un.org/en/246135-empowering-aral-sea-region-localized-leap-towards-sustainable-development-goals>
- 23 World Bank: Uzbekistan Digital Inclusion Project (Aug 2025): <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099082125080051162/pdf/P179108-b64144dd-4ff9-477b-8c7d-a047df407339.pdf>
- 24 UNDP: PIR Uzbekistan (environmental NGOs mention): https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-07/pir_uzbekistan_0.pdf
- 25 Asian Development Bank. Civil Society Brief: Uzbekistan. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/753866/civil-society-brief-uzbekistan.pdf>
- 26 UNICEF, ILO, UNDP. Evaluation of the UN Joint Programme on Strengthening Social Protection in Uzbekistan. https://mptf.undp.org/sites/default/files/documents/2023-05/uzbekistan_final_evaluation_report.pdf
- 27 World Bank. Документ по инклюзии и правам лиц с инвалидностью в Узбекистане. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099051823030041628/pdf/P1783520c7133306c082d50f566673af55c.pdf>
- 28 European Training Foundation. The Role of Civil Society Organisations in Human Capital Development and Lifelong Learning. <https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2025-01/CSO%20HCD%20LLL%20THEMATIC%20PAPER%202024%20FINAL.pdf>
- 29 UNDP Independent Evaluation Office. Independent Country Programme Evaluation: Uzbekistan. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-07/icpe-uzbekistan-main-report.pdf>

Замимаи 3. Нишондиҳандаҳои ҷамъбастии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ

Ҷадвал. Нишондиҳандаҳои дастраси миқдории саҳми институтсионалии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ

Ҳамагӣ дар Осиёи Марказӣ: 56 240

Нишондиҳанда	Қазоқистон	Қирғизистон	Тоҷикистон	Туркманистон	Ўзбекистон
Ташкилотҳои ба қайд гирифташуда / баҳисобгирифташуда	зиёда аз 23 ҳазор ташкилоти ғайридавлатии ба қайд гирифташуда	21 399 ТҒТ дар гурӯҳи мақсадноки таҳқиқот; 4 548 ташкилот ҳисоботи оморӣ пешниҳод кардаанд	1 700 ташкилот, 411 филиал ва намоёндагӣ; 968 ташкилот дар гурӯҳи мақсаднок	138 ташкилоти ҷамъиятӣ	тақрибан 10 ҳазор ташкилоти ғайритиҷоратӣ; зиёда аз 11,6 ҳазор ташкилоти ғайритиҷоратӣ бо воҳидҳои сохторӣ, филиалҳо ва намоёндагӣҳо
Ташкилотҳои амалкунанда / фаъол	17 964 ТҒТ-и фаъол дар пойгоҳи маълумот то охири соли 2024	397 ташкилоти фаъолтарин	105 ташкилот аз гурӯҳи мақсаднок ҳисоботи молиявӣ пешниҳод намудаанд; 69 ташкилоти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар интиҳоби таҳқиқот	ҳамаи 138 ташкилот фаъол буда, ҳисобот пешниҳод менамоянд	маълумот нест; гурӯҳи ташкилотҳои воқеан фаъол / амалкунанда алоҳида ҷудо карда нашудааст
Шумораи кормандон	97 758 нафар (соли 2024); дар пойгоҳи ТҒТ зиёда аз 40 ҳазор корманди штатӣ	24 414 кормандон	зиёда аз 1 200 ҷойи корӣ дар ташкилотҳои амалкунандаи гурӯҳи мақсаднок	м/н	зиёда аз 70 ҳазор нафар
Ҳиссаи занон дар байни кормандон	м/н	14 158 нафар аз 24 414 корманд	м/н	м/н	м/н
Мутахассисони беруна / мутахассисони ҷалбшуда	маълумот нест; дар пойгоҳи ТҒТ оид ба мутахассисони ҷалбшуда “...” нишон дода шудааст	4 857 мутахассиси беруна	м/н	м/н	м/н
Ихтиёриён / кормандони бемузд	107 ҳазор ихтиёрий	5 411 корманди бемузд / ихтиёрий	м/н	дар тамоми бахш маълумот нест, ҳолатҳои алоҳида мавҷуданд	м/н
Ҳамагӣ шахсони ҷалбшуда ба фаъолияти бахш	97 758 корманд тибқи ОКЭД ва 107 ҳазор ихтиёрий тибқи пойгоҳи ТҒТ	34 682 нафар	м/н	м/н	зиёда аз 70 ҳазор корманд; ихтиёриён ҷудо нишон дода нашудаанд
Музди миёнаи меҳнат	318 853 тенге (664 доллари ИМА) дар як моҳ дар соли 2024	27 605 сом (317 доллари ИМА) дар як моҳ;	м/н	м/н	4 308 379 сум дар як моҳ (тақрибан 345 доллари ИМА)
Фонди музди меҳнат	374 084,5 млрд тенге (773,1 млн доллари ИМА) дар соли 2024 тибқи ОКЭД 94.99.0	маълумот ҳамчун нишондиҳандаи омода нест	м/н	м/н	м/н

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ:
саҳм дар рушд, идоракунии ва устуворӣ

Нишондиҳанда	Қазоқистон	Қирғизистон	Тоҷикистон	Туркменистон	Ўзбекистон
Андозҳо ва пардохтҳои иҷтимоӣ	маълумот нест; дастрасӣ маҳдуд аз сабаби махфияти андоз	тақрибан 1,3 млрд сом (тақрибан 15 млн доллари ИМА) дар соли 2024	тақрибан 4 млн сомонӣ (беш аз 440 ҳазор доллари ИМА) аз рӯи интиҳоби 69 ТҒТ;	маълумот мавҷуд нест; дар ҳисобот набудани омили макроиқтисодии оммавӣ барои ҳисобкунӣ зикр шудааст	маълумот нест; маълумоти муқоисашаванда оид ба пардохтҳо ҷудо карда нашудааст
Арзиши иловашудаи маҷмӯӣ (АИМ)	м/н	10 558 725,1 ҳазор сом (беш аз 120 млн доллари ИМА)	м/н	м/н	м/н
Ҳиссаи ТҒТ дар ММД	м/н	0,67% ММД дар соли 2024	м/н	м/н	м/н
Ҳаҷми умумии воридоти молиявӣ / гардиш	маълумот мавҷуд нест дар тамоми бахш; механизмҳои алоҳидаи маблағгузорӣ мавҷуданд	тақрибан 53 млрд сом дар соли 2024 (тақрибан 609 млн доллари ИМА), ва барои гурӯҳи мақсаднок — 14,2 млрд сом (тақрибан 161,7 млн доллари ИМА)	53,3 млн сомонӣ аз рӯи интиҳоби 69 ташкилоти ҷомеаи шаҳрвандӣ (тақрибан 6 млн доллари ИМА)	маълумот мавҷуд нест дар тамоми бахш	34 350,3 трлн сум дар соли 2024 (тақрибан 2,8 млрд доллари ИМА)
Кумаки техникии хориҷӣ / грантҳо	маълумот мавҷуд нест дар тамоми бахш	2,7 млрд сом (тақрибан 30,5 млн доллари ИМА); 19% аз воридот	39,7 млн сомонӣ (тақрибан 4,4 млн доллари ИМА) (74,5% буҷети интиҳоби 69 ТҒТ)	22 лоиҳаи грантӣ ба маблағи тақрибан 1,2 млн доллари ИМА дар соли 2024	1 206,5 млрд сум (тақрибан 100 млн доллари ИМА) (3,5%)
Дастгирии давлатӣ / буҷетҳои маҳаллӣ	Фармоиши давлатии иҷтимоӣ (ФДС): 2 167 лоиҳа ба маблағи 33,56 млрд танга (69,9 млн доллари ИМА) дар соли 2024; маблағгузориҳои грантӣ ҳар сол зиёда аз 2 млрд танга (4,2 млн доллари ИМА) мебошад; хизматрасониҳои иҷтимоии давлатӣ (ХСД) — тақрибан 45–55 млрд танга (91,7–114,6 млн доллари ИМА), зиёда аз 60% аз буҷет.	тақрибан 0,2 млрд сом (тақрибан 1,8 млн доллари ИМА); 1% аз воридот	3,57 млн сомонӣ (тақрибан 400 ҳазор доллари ИМА) (7%) ба маблағҳои роҳи меояд, ки тибқи шартномаҳо барои татбиқи фармоиши давлатии иҷтимоӣ гирифта шудаанд	сатри муқоисашаванда мавҷуд нест	718 млрд сум (тақрибан 60 млн доллари ИМА) дар давоми 7 сол; 1 600 лоиҳа ба маблағи 83 млрд сум (тақрибан 7 млн доллари ИМА) тавассути фондҳои ҳудудӣ дар давоми 3 сол
Хариди молу хизматрасониҳо / саҳм дар рушди соҳибкории хурду миёна (СХМ)	м/н	зиёда аз 917 млн сом (тақрибан 10,5 млн доллари ИМА) танҳо барои ташкили семинарҳо, омӯзишҳо ва мизҳои мудаффар	м/н	м/н	м/н
Шумораи лоиҳаҳо дар доираи механизмҳои давлатӣ / ҳудудӣ	2 167 лоиҳа дар соли 2024 ба маблағи 33 562,8 млн танга (69,9 млн доллари ИМА)	маълумот ҳамчун нишондиҳандаи ягона мавҷуд нест	м/н	22 лоиҳаи грантӣ дар соли 2024	1 600 лоиҳа тавассути фондҳои ҳудудӣ дар давоми 3 соли охир
Баҳрабардорон / фароғии дар тамоми бахш	маълумот ҳамчун нишондиҳандаи ягона мавҷуд нест; ҳолатҳои алоҳида мавҷуданд	маълумот ҳамчун нишондиҳандаи ягона мавҷуд нест; ҳолатҳои алоҳида мавҷуданд	250 000 баҳрабардор дар як сол (аз рӯи интиҳоби 69 ТҒТ)	маълумот ҳамчун нишондиҳандаи ягона мавҷуд нест; ҳолатҳои алоҳида мавҷуданд	маълумот ҳамчун нишондиҳандаи ягона мавҷуд нест; ҳолатҳои алоҳида мавҷуданд

Замимаи 4. Низоми пешниҳодшавандаи сесатҳии нишондиҳандаҳои арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ

Татбиқи низоми арзёбии саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) бо маҷмӯи ягонаи нишондиҳандаҳо барои бартараф намудани парокандагии маълумот оид ба фаъолияти ин бахш зарур мебошад. Дар айни замон маълумот дар бораи фаъолияти ТҒТ бештар дар шакли ҳисоботҳои лоиҳавӣ, намунаҳои алоҳидаи таҷрибаи муваффақ, маълумоти молиявӣ, маълумоти идоравӣ ё тавсифи чорабиниҳо пешниҳод мегардад. Ин ҳолат ҷамъбаст ва муқоисаи натиҷаҳо ро душвор намуда, имкони ба таври пайгирона нишон додани саҳми бахши ғайритиҷоратиро дар рушди кишвар маҳдуд месозад.

Нишондиҳандаҳои ягона барои ташаккули забони умумии арзёбӣ мусоидат намуда, имкон медиҳанд параметрҳои асосии бахш, заминаи захиравии он, вазифаҳо, фарогирӣ, натиҷаҳо барои баҳрабардорон ва тағйирот дар сатҳи ҷомеа, хизматрасониҳо ва низоми идоракунии ба таври мунтазам инъикос карда шаванд. Чунин низом шаффофияти саҳми ТҒТ-ро барои давлат, ҷомеа, бахши хусусӣ ва шарикони рушд афзоиш дода, ҳавфи нодида гирифтани аҳамияти бахшро коҳиш медиҳад ва барои пешниҳоди мунтазам, муқоисашаванда ва асосноки арзиши ҷамъиятии он замина фароҳам меорад.

Барои арзёбии саҳми ТҒТ истифодаи низоми сесатҳии нишондиҳандаҳо мувофиқи мақсад мебошад. Ин низом имкон медиҳад баҳисобгирии асосии бахш, саҳми функционалии ташкилотҳо ва арзёбии натиҷаҳо таъсир аз ҳам ҷудо карда шаванд. Чунин равиш ба таҷрибаи байналмилалӣ оид ба омори ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, баҳисобгирии фаъолияти ихтиёрӣ ва идоракунӣ натиҷаҳои рушд мувофиқат мекунад.

Сатҳи 1. Баҳисобгирии асосии бахш (саҳми институтсионалӣ)

Ин сатҳ барои муайян намудани ҳаҷм, сохтор ва заминаи захиравии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ пешбинӣ шудааст. Он бештар ба равиши байналмилалӣ ҳисобҳои ёрирасони (сателлитӣ) ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ мувофиқ буда, дар он бахши мазкур ҳамчун қисми иқтисодӣ аз рӯи шуғл, ҳаҷми хизматрасониҳо, музди меҳнат, манбаъҳои даромад, хароҷот, фаъолияти ихтиёрӣ ва гурӯҳбандии институтсионалӣ арзёбӣ мегардад.

Нишондиҳандаҳои ҳадди ақал:

шумораи ташкилотҳои ғайритиҷоратии ба қайд гирифташуда;	фонди музди меҳнат;
шумораи ташкилотҳои ғайритиҷоратии амалкунанда;	музди миёнаи меҳнат дар бахш;
шумораи ташкилотҳои ғайритиҷоратии фаъл (дар сурати мавҷуд будани имконияти ҷудо намудани чунин гурӯҳ);	маблағи андозҳо ва пардохтҳои иҷтимоӣ;
тақсими ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ аз рӯи шаклҳои ташкили ҳуқуқӣ (шумора ва ҳисса);	ҳаҷми умумии маблағҳои воридшуда;
тақсими ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ аз рӯи самтҳои фаъолият (шумора ва ҳисса);	ҳаҷми маблағҳои истифодашуда;
шумораи кормандони штатӣ;	манбаъҳои маблағгузорӣ (буҷети давлатӣ, буҷетҳои маҳаллӣ, шарикони рушд, хайрияҳо, ҳаққи узвият, хизматрасониҳои пулакӣ, фаъолияти даромадовар ва дигар манбаъҳо) бо нишон додани маблағ ва ҳиссаи онҳо;
шумораи коршиносон ва машваратчиёни ҷалбшуда;	ҳаҷми хариди молҳо ва хизматрасониҳо;
шумораи ихтиёриён;	шумораи лоиҳаҳо ва барномаҳо (дар маҷмӯъ, аз рӯи самтҳои фаъолият ва бахшҳо — шумора ва ҳисса);
ҳаҷми фаъолияти ихтиёрӣ (бо соат ё муодили шуғли пурра);	шумораи баҳрабардорон (дар маҷмӯъ, аз рӯи самтҳои фаъолият ва бахшҳо — шумора ва ҳисса);

- шумораи минтақавии фаъолият (шумораи лоиҳаҳо ва баҳрабардорон аз рӯи минтақаҳо — шумора ва ҳисса);

- ҳиссаи ташкилотҳое, ки ҳисоботи кушод (оммавӣ)-и худро мунтазам нашр менамоянд.

Сатҳи 2. Саҳми функционалӣ

Ин сатҳи нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) барои аҳоли, ҷомеа, давлат ва иқтисодиёт чӣ гуна хизмат мерасонанд. Дар ин сатҳи нақши ташкилотҳо дар пешниҳоди хизматрасониҳо, ҳифзи ҳуқуқ, иштирок дар таҳияи сиёсати давлатӣ, мониторинги ҷамъиятӣ, ҷалби захираҳо, дастгирии гурӯҳҳои осебпазири аҳоли, рушди соҳибкории иҷтимоӣ, татбиқи ташаббусҳои маҳаллӣ ва дигар самтҳои фаъолият инъикос карда мешавад.

Нишондиҳандаҳои саҳми функционалӣ:

- шумораи баҳрабардорон аз рӯи гурӯҳҳои асосӣ (кӯдакон, ҷавонон, занон, шахсони дорои маъҷубият, шахсони калонсол, муҳоҷирон, оилаҳои камбизоат, шахсони аз хушунат зарардида, беморони гирифтори бемориҳои вазнин ва музмин, сокинони маҳалҳои деҳот ва дурдаст, инчунин дигар гурӯҳҳои, ки вобаста ба самти фаъолияти ТҒТ муайян карда мешаванд) – аз рӯи шумора ва ҳисса;
- ҳиссаи баҳрабардорон аз гурӯҳҳои осебпазири аҳоли;
- шумора ва ҳиссаи хизматрасониҳои дар маҳалҳои деҳот ва минтақаҳои дурдаст пешниҳодшуда;
- шумораи хизматрасониҳои иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, раваншиносӣ, таълимӣ, тавонбахшӣ ва машваратӣ;
- шумора ва ҳиссаи хизматрасониҳо аз рӯи самтҳои асосии фаъолият, аз ҷумла:
- шумораи ҳолатҳои расонидани кумак барои гирифтани ҳуҷҷатҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ, хизматрасониҳо ё ҳифзи ҳуқуқ;
- шумораи шахсоне, ки ёрии ҳуқуқии ройгон гирифтаанд;
- шумораи хизматрасониҳои бухронӣ, тавонбахшӣ, нимистиқоматӣ ва махсусгардонидашуда;
- шумораи мутахассисон, ихтиёриён, падару модарон, соҳибкорон ва намоёндагонӣ ҷомеаҳои маҳаллӣ, ки омӯзонда шудаанд;
- шумораи иштирокчиёни барномаҳои шуғл, худшуглӣ ва соҳибкорӣ;
- шумораи соҳибкорҳои нав (стартапҳо), корхонаҳои иҷтимоӣ ва ташаббусҳои маҳаллӣ, ки таъсис ё дастгирӣ шудаанд;
- шумораи ҷойҳои корӣ, ки барои баҳрабардорон таъсис ё дастгирӣ гардидаанд;
- ҳаҷми захираҳо, ки аз ҷониби ТҒТ барои татбиқи барномаҳои давлатӣ, иҷтимоӣ ё маҳаллӣ ҷалб шудаанд;
- шумораи пешниҳодҳои ТҒТ ба стратегияҳо, барномаҳо, қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ;
- шумораи гурӯҳҳои корӣ, шӯроҳо, муҳокимаҳои ҷамъиятӣ ва платформаҳои машваратӣ бо иштироки ТҒТ;
- шумораи мониторингҳо, экспертизаҳои ҷамъиятӣ ва арзёбиҳо, ки аз ҷониби ТҒТ анҷом дода шудаанд;
- шумораи тавсияҳои ТҒТ, ки аз ҷониби мақомоти давлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд;
- шумораи тавсияҳои ТҒТ, ки дар барномаҳо, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ё қарорҳои амалӣ ба инобат гирифта шудаанд;
- шумораи ташаббусҳои маҳаллӣ, ки бо иштироки ҷомеаҳои маҳаллӣ татбиқ гардидаанд.

Саҳми ТҒТ дар беҳтар намудани муҳити сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ:

- шумораи барномаҳо ва ташаббусҳои ТҒТ оид ба рушди соҳибкорӣ, худшуглӣ ва баланд бардоштани малакаҳои иқтисодӣ;
- шумораи баҳрабардороне, ки барои оғози фаъолияти соҳибкорӣ дастгирӣ гирифтаанд;

- шумораи хизматрасониҳо ва ҳалли масъалаҳои инфрасохтори маҳаллӣ, ки бо иштироки TFT амалӣ шудаанд;
- шумораи ҳолатҳое, ки иштироки TFT ба баланд бардоштани сифати татбиқи барномаҳои дастгирии соҳибкорӣ ё рушди маҳаллӣ мусоидат намудааст;
- шумораи таҷрибаҳое, ки дар онҳо иштироки TFT барои коҳиш додани монеаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ дар маҳал мусоидат кардааст;
- шумораи моделҳои устувори идоракунии маҳаллии хизматрасониҳо ва инфрасохтор, ки ба беҳтар гардидани шароити иқтисодӣ таъсир расонидаанд;
- шумораи шарикӣ байни TFT, мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, бахши хусусӣ ва муассисаҳои таълимӣ оид ба масъалаҳои рушди бахши хусусӣ ва иқтисодиёти маҳаллӣ.

Сатҳи 3. Арзёбии натиҷаҳо ва таъсир

Ин сатҳ барои арзёбии тағйироте пешбинӣ шудааст, ки дар натиҷаи фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (TFT) ба вуҷуд меоянд, аз ҷумла беҳтар шудани дастрасӣ ба хизматрасониҳо, коҳиш ёфтани осебпазирӣ, афзоиши шуғл ва даромад, баланд гардидани сифати зиндагӣ, таҳкими иқтисодии институтсионалӣ ва устувории натиҷаҳои бадастомада. Дар таҷрибаи байналмилалӣ идоракунии натиҷаҳои рушд ин гурӯҳи нишондиҳандаҳо бештар ба натиҷаҳои миёнамуҳлат (outcome) ва таъсири дарозмуҳлат (impact) мансуб буда, тағйиротро дар сатҳи гурӯҳҳои мақсаднок, низомҳо ва ҷомеаҳои инъикос менамоянд.

Нишондиҳандаҳои эҳтимолии натиҷаҳо ва таъсир:

- тағйирёбии ҳиссаи баҳрабардороне, ки ба хизматрасониҳои зарурӣ дастрасӣ пайдо намудаанд;
- коҳиш ёфтани вақт ё хароҷот барои гирифтани хизматрасонӣ;
- ҳиссаи баҳрабардороне, ки тамоми марҳилаҳои дастгириро пурра гузаштаанд;
- ҳиссаи баҳрабардороне, ки натиҷаҳои мусбатро пас аз 6–12 моҳи анҷоми барнома нигоҳ доштаанд;
- ҳиссаи шахсоне, ки ҳуҷҷатҳо, ҳуқуқҳо ё дастрасии худро ба дастгирии иҷтимоӣ барқарор намудаанд;
- ҳиссаи гирандагони ёрии ҳуқуқӣ, ки масъалаи онҳо бо натиҷаи мусбат ҳал гардидааст;
- беҳтар шудани сатҳи огоҳии баҳрабардорон оид ба ҳуқуқҳо ва хизматрасониҳои дастрас;
- беҳтар гардидани сатҳи мустақилияти шахсони дорои маъюбият ё дигар гурӯҳҳои мақсаднок;
- тағйирёбии сатҳи шуғл ё худшугли иштирокчиёни барномаҳо;
- афзоиши даромади иштирокчиёни барномаҳои иқтисодӣ;
- шумораи баҳрабардороне, ки фаъолияти соҳибкории хурдро оғоз ё густариш додаанд;
- ҳиссаи корхонаҳои иҷтимоӣ ё соҳибкории нав (стартапҳо), ки пас аз 12 моҳ фаъолияти худро идома медиҳанд;
- беҳтар шудани дастрасӣ ба оби нӯшокӣ, инфрасохтор, маориф, тандурустӣ ё хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар ҷомеаҳои мақсаднок (нисбат ба эҳтиёҷоти мавҷуда);
- баланд гардидани сатҳи қаноатмандии баҳрабардорон аз сифати хизматрасониҳои пешниҳодшуда;
- коҳиш ёфтани ҳолатҳои муроҷиати такрорӣ оид ба як масъала дар хизматрасониҳои бухронӣ;
- тағйир ёфтани амалияи мақомоти давлатӣ, муассисаҳо ё мақомоти худидоракунии маҳаллӣ дар натиҷаи пешниҳодҳои TFT;
- шумораи қонунҳо, стратегияҳо, барномаҳо ё санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки бо иштироки TFT қабул шудаанд;

- шумораи хизматрасониҳо ё моделҳои фаъолияти ТҒТ, ки ба низоми фармоиши давлатии иҷтимоӣ ё маблағгузори мунтазам ворид гардидаанд;
- шумораи таҷрибаҳои муваффақе, ки дар дигар минтақаҳо ё ташкилотҳо татбиқ шудаанд;
- мавҷудияти механизмҳои амалкунандаи гирифтани бозхурд аз баҳрабардорон ва ҷомеаҳои маҳаллӣ;
- мавҷудияти ҳисоботдиҳии мунтазами оммавӣ оид ба натиҷаҳо ва тағйироти бадастомада.

Ҳангоми қорӣ намудани чунин низоми арзёбӣ зарур аст, ки аз ҳамаи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ пешниҳоди ҳисоботҳои мураккаб талаб карда нашавад. Барои ташкилотҳои хурди маҳаллӣ нигоҳ доштани баҳисобгирии асосӣ ва пешниҳоди чанд нишондиҳандаи саҳми функционалӣ кофӣ мебошад. Барои ташкилотҳои калон, ки хизматрасонӣ, фаъолияти таҳлилӣ ё ҳамохангсозиро амалӣ менамоянд, истифодаи маҷмӯи васеътари нишондиҳандаҳои натиҷаҳо мувофиқи мақсад аст.

Арзёбии таъсир метавонад ба таври интихобӣ нисбат ба барномаҳои калонҳаҷм, хизматрасониҳои устувор, моделҳои инноватсионӣ ва самтҳои фаъолият татбиқ карда шавад, ки аз ҳисоби буҷети давлатӣ ё маблағҳои шарикони рушд маблағгузорӣ мегарданд.

Замимаи 5. Сатҳи эътимоднокии маълумот

Кишвар	Маълумоте, ки бо эътимоди баланд метавон истифода бурд	Маълумоте, ки ҳангоми истифода эҳтиёткориро талаб мекунад
 Қазоқистон	Шумораи ташкилотҳои ғайридавлатии фаъл, шугл, фаъолияти ихтиёрӣ, фармоиши давлатии иҷтимоӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ	Саҳми андозии бахш ва ҷудо намудани дақиқи ташкилотҳое, ки ба доираи таҳқиқот дохил намешаванд
 Қирғизистон	Ҳисса дар Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД), шугл, андозҳо, даромадҳои молиявӣ, хариди молу хизматрасониҳо	Тағйироти дарозмуҳлати натиҷаҳо (outcomes) барои баҳрабардорон
 Ўзбекистон	Бақайдгирии ташкилотҳо, шугл, воридоти маблағҳои пулӣ, дастгирии давлатӣ	Фарқгузори байни ташкилотҳои бақайдгириташуда ва ташкилотҳои воқеан фаъл
 Тоҷикистон	Иштироки коршиносон, маълумоти интихобии 69 ташкилоти ҷомеаи шаҳрвандӣ	Татбиқи натиҷаҳои интихоб ба тамоми бахш (экстраполясия)
 Туркменистон	Шумораи ташкилотҳои бақайдгириташуда, маълумот оид ба баъзе лоиҳаҳо ва таҷрибаи таъмини шугли шахсони дорои маъюбият	Саҳми макроиқтисодӣ, андозҳо ва ҳаҷми умумии гардиши маблағҳои молиявии бахш

Замимаи 6. Таҷрибаи байналмилалӣ оид ба андозагирии саҳми бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар иқтисодиёт ва шугл

Чаро кишварҳо саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратиро андозагирӣ мекунанд?

Дар бисёр кишварҳои ҷаҳон ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ (ТҒТ) на танҳо ҳамчун ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, балки ҳамчун иштирокчиёни фаъоли иқтисодиёт арзёбӣ мешаванд, зеро онҳо ҷойҳои қорӣ таъсис медиҳанд, хизматрасониҳои дорои аҳамияти ҷамъиятӣ пешниҳод менамоянд, захираҳои қалб мекунанд ва арзиши иловашуда эҷод менамоянд.

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ:

саҳм дар рушд, идоракунии ва устуворӣ

Бо вуҷуди ин, омили анъанавии давлатӣ солҳои тӯлонӣ имконият наметод, ки саҳми воқеии бахши ғайритиҷоратӣ пурра инъикос гардад. Бо мақсади ҳалли ин масъала Комиссияи омили Созмони Милалӣ Муттаҳид (СММ) тавсияҳои махсусро оид ба баҳисобгирии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар доираи Низоми ҳисобҳои миллӣ (System of National Accounts – SNA) таҳия намуд, ки истифодаи ҳисобҳои ёрирасон (сателлитӣ) барои бахши ғайритиҷоратӣ ва фаъолияти ихтиёро низ дар бар мегиранд. Ин равиш имкон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои зерин арзёбӣ карда шаванд:

- ❁ саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар арзиши иловашудаи маҷмӯӣ (АИМ);
- ❁ саҳми онҳо дар Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД);
- ❁ сатҳи шуғл ва фонди музди меҳнат;
- ❁ сохтори даромад ва хароҷоти ташкилотҳо;
- ❁ саҳми фаъолияти ихтиёрӣ (волонтёрӣ);
- ❁ нақши бахши ғайритиҷоратӣ дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт ва бахши иҷтимоӣ.

Асоси байналмилалӣи омили

Равишҳои муносири арзёбии саҳми бахши ғайритиҷоратӣ ба тавсияҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид ва таҷрибаи кишварҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР/OECD) асос ёфтаанд. Ҳамаи асосии ин равиш аз он иборат аст, ки бахши ғайритиҷоратӣ бояд дар омили расмӣ мисли бахши давлатӣ, бахши хусусӣ ва хоҷагии хонаводагӣ инъикос гардад. Аз ин рӯ, бисёр кишварҳо тадриҷан аз баҳисобгирии танҳо шумораи ташкилотҳои ба қайд гирифташуда ба арзёбии саҳми воқеии иқтисодӣ ва иҷтимоии онҳо мегузаранд.

Таҷрибаи байналмилалӣ

Ҷадвали X. Намунаҳои кишварҳое, ки саҳми бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратиро арзёбӣ менамоянд

Кишвар	Арзиши иловашудаи маҷмӯӣ (АИМ) / саҳм дар ММД	Шуғл	Фаъолияти ихтиёрӣ	Хусусиятҳои амалия
Канада	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Яке аз низомҳои пешрафтаи ҳисобҳои ёрирасони бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ
Австралия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Арзёбии мунтазами саҳми иқтисодӣ ва иҷтимоии бахш
Зеландияи нав	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Таваҷҷуҳи махсус ба фаъолияти ихтиёрӣ ва ҷомеаҳои маҳаллӣ
Норвегия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Баҳисобгирии мунтазами саҳми ташкилотҳои ихтиёрӣ
Финляндия	Ҳа	Ҳа	қисман	Ҳамгироии маълумоти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба омили иҷтимоӣ
Нидерланд	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Низоми пешрафтаи баҳисобгирии фаъолияти дорои аҳамияти ҷамъиятӣ
Белгия	Ҳа	Ҳа	қисман	Истифодаи маълумот барои таҳлили иқтисодиёти иҷтимоӣ
Фаронса	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Баҳисобгирии ассотсиатсияҳо ва ташкилотҳои иқтисодиёти иҷтимоӣ
Чехия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Наشري мунтазами маълумот оид ба бахш
Португалия	Ҳа	Ҳа	Ҳа	Ҳисоби миллии ёрирасони иқтисодиёти иҷтимоӣ
Ҷумҳурии Корея	Ҳа	Ҳа	қисман	Истифодаи маълумот барои арзёбии таъсири ҷамъиятӣ

Манбаъ: тавсияҳои Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба баҳисобгирии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, маълумоти мақомоти миллии омор ва таҳлилҳои муқоисавии кишварҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР/OECD).

Канада: намунаи баҳисобгирии ҳамаҷонибаи омории баҳши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ

Канада яке аз кишварҳои пешсафи ҷаҳон дар самти ташкили низоми омории баҳисобгирии баҳши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба ҳисоб меравад. Идораи омори Канада мунтазам маълумотро оид ба нишондиҳандаҳои зерин таҳия ва нашр менамояд:

- ❁ саҳми баҳши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД);
- ❁ сатҳи шуғл ва фонди музди меҳнат;
- ❁ сохтори даромад ва хароҷоти ташкилотҳо;
- ❁ ҳаҷм ва саҳми фаъолияти ихтиёрӣ;
- ❁ саҳми баҳш аз рӯи самтҳои гуногуни фаъолият (маориф, тандурустӣ, фарҳанг, хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва ғайра).

Маълумоти бадастомада ҳангоми таҳия ва татбиқи сиёсати давлатӣ истифода шуда, имкон медиҳад рушди баҳши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар баробари дигар бахшҳои иқтисодиёт мунтазам арзёбӣ ва таҳлил карда шавад.

Австралия ва Зеландияи Нав: баҳисобгирии арзиши ҷамъиятӣ

Дар Австралия ва Зеландияи Нав таваҷҷуҳи махсус на танҳо ба нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, балки ба саҳми фаъолияти ихтиёрӣ низ зоҳир мегардад. Дар доираи омори милли мунтазам нишондиҳандаҳои зерин арзёбӣ мешаванд:

- ❁ шумораи ихтиёриён;
- ❁ ҳаҷми фаъолияти ихтиёрӣ;
- ❁ арзиши иқтисодии фаъолияти ихтиёрӣ;
- ❁ саҳми ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар рушди ҷомеаҳои маҳаллӣ.

Ин равиш имкон медиҳад саҳми шаҳрвандон дар рушди ҷомеа, ки дар ҳисоботи молиявии анъанавӣ пурра инъикос намегардад, ба ҳисоб гирифта шавад.

Нидерланд, Белгия ва Фаронса: ҳамгироии баҳши ғайритиҷоратӣ ба иқтисодиёти иҷтимоӣ

Дар як қатор кишварҳои Аврупо баҳши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳамчун ҷузъи таркибии иқтисодиёти иҷтимоӣ арзёбӣ мегардад. Маълумоти омории имконият медиҳад, ки нишондиҳандаҳои зерин таҳлил карда шаванд:

- ❁ саҳми ташкилотҳои ҷамъиятӣ дар таъмини шуғл;
- ❁ иштироки онҳо дар пешниҳоди хизматрасониҳои иҷтимоӣ;
- ❁ саҳм дар рушди ҷомеаҳои маҳаллӣ;
- ❁ мусоидат ба ҳамгироии гурӯҳҳои осебпазири аҳоли;
- ❁ иштирок дар истеҳсол ва пешниҳоди неъматҳои дорои аҳамияти ҷамъиятӣ.

Ин равиш ба дарки ҳамаҷонибаи нақши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар рушди устувори минтақаҳо мусоидат менамояд.

Дарсҳои асосии таҷрибаи байналмилалӣ

Сарфи назар аз фарқиятҳои байни кишварҳо, ташаккули низоми баҳисобгирӣ ва арзёбии саҳми баҳши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, одатан, дар чанд марҳилаи пайдарпай амалӣ мегардад:

Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ: саҳм дар рушд, идоракунии ва устуворӣ

Таҳаввули ченкунии саҳми ТҒТ

Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ чӣ метавонад муфид бошад?

Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки барои кишварҳои Осиёи Марказӣ татбиқи тадбирҳои зерин аз ҳама мувофиқ ва амалӣ мебошад:

- ❁ таъсис ва мунтазам навосозӣ намудани феҳристи ташкилотҳои ғайритиҷоратии фаъол;
- ❁ ҷамоҳангсозии маълумоти мақомоти омор, андоз ва бақайдгирӣ;
- ❁ арзёбии мунтазами сатҳи шуғл ва фонди музди меҳнати бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ;
- ❁ ҳисоб намудани арзиши иловашудаи маҷмӯи аз ҷониби бахш тавлидшаванда;
- ❁ такмил додани низоми баҳисобгирии фаъолияти ихтиёрӣ;
- ❁ таҳияи ҳисобҳои ёрирасони (сателлитии) пилотии бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ;
- ❁ наشري мунтазами маълумоти ҷамъбасти оид ба саҳми бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар иқтисодиёт ва рушди иҷтимоии кишвар.

Таҷрибаи кишварҳои узви Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР/ОЕСД) нишон медиҳад, ки татбиқи чунин тадбирҳо ба баланд бардоштани шаффофияти фаъолияти бахши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, беҳтар гардидани сифати қабули қарорҳои давлатӣ ва ташаккули тасаввуроти воқеӣ оид ба нақши ин бахш дар рушди иҷтимоию иқтисодии кишвар мусоидат менамояд.